

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

35

Zeszyt z okazji 60-lecia istnienia muzeum w Starej Synagodze w Krakowie /
Volume issued on the occasion of the 60th anniversary of the museum
in the Old Synagogue in Kraków

Koncepcja merytoryczna zeszytu /
The concept behind the main theme of the volume:
Eugeniusz Duda

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2017

Kolekcje, muzea

Collections, museums

Judaika w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Collegium Maius

W XX wieku dwie wojny światowe wyniszczające naród i państwo zmieniły demografię. Szczególnie ta druga unicestwiła całe grupy społeczne. Jak powiedział Zbigniew Herbert: „w tej chwili społeczeństwo nasze składa się prawie w stu procentach z Polaków. Jest jakiś tam ułamek mniejszości, które są bez szans, aby się uzewnętrznić. Dla mnie Polska bez Żydów, bez Ukraińców, bez Ormian, tak jak to było we Lwowie, bez Wołochów (...) przestała być Polską”¹. Obecnie nowe pokolenia Polaków przez liczne projekty podejmują trud poznania kultury mniejszości narodowych. Poznanie judaików nie jest łatwe. Nieznajomość języka, bariera w odczytaniu pisma, odmienne, słabo znane obyczaje obywateli o innej kulturze stanowią sporą przeszkodę. Zasymilowani Żydzi „często wstydzili się swoich »zacofanych« przodków, ich anachronicznych strojów i obyczajów, nie mówili o nich, nie pisali. Zmieniali nazwiska, wtapiali się w polskie społeczeństwo, urażali się, kiedy przypomniano im przeszłość. Dlatego bardzo trudno odtworzyć dziś aurę tego świata, który przeminał niedostrzeżony, niepożegnany”².

Mimo to próbuje się dziś, choć po części, tę aurę przywołać, wydobywając z zapomnienia sprawy i ludzi – tych zwyczajnych i tych szczególnie zasłużonych dla polskiej kultury – zarówno przez ikonografię, jak i zachowane przedmioty. Przedmioty w muzeach, co prawda, oderwane od swoich funkcji i otoczenia, ale będące, jak pisze Stanisława Odrzywolska „niemymi świadkami bujnej kultury Żydów aszkenazyjskich w środkowo-wschodniej Europie”³.

Współcześni badacze judaików przyjęli następujące kryteria opracowania zbiorów: „przyjęło się określać terminem »judaika« wszystkie ślady obecności Żydów, poczynając

od budowli sakralnych i obrzędowych oraz cmentarzy po przedmioty związane z kulturą żydowską, zarówno obiekty kultu, jak też pamiątki dotyczące życia codziennego. Coraz częściej używa się tego terminu w dwóch jeszcze znaczeniach: mając na myśli dzieła sztuki tworzone przez artystów pochodzenia żydowskiego, choć ich prace wcale nie muszą przekazywać treści związanych z religią lub życiem współczesnym, oraz określając dzieła artystyczne prezentujące tematykę żydowską, niezależnie od pochodzenia autorów”⁴.

Najcenniejsze jak dotąd judaika Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego⁵ zawdzięcza działaniom dwóch uczonych: Józefa Aleksandra Łepkowskiego (1826–1894) i Karola Estreicherera jr (1906–1984). W opinii współczesnych badaczy, zespół zgromadzonych tu przedmiotów kultowych i obrzędowych określonych jako judaika „nie jest duży, ale ze względu na wartość artystyczną i unikatową kilku obiektów zajmuje poczesne miejsce pośród najcenniejszych zbiorów w Polsce”⁶.

Dalekowzroczność prof. Józefa Łepkowskiego, kierującego Gabinetem Archeologicznym, który rozumiał znaczenie obiektów kultury materialnej dla dydaktyki, spowodowała, że do tworzonego przez siebie muzeum przyjmował zarówno przedmioty o dużej wartości artystycznej, jak i przedmioty ilustrujące codzienne życie różnych warstw społecznych w Polsce.

Prof. Karol Estreicher jr w zasadzie nie pisał na temat sztuki uprawianej przez Żydów, niemniej znał ją doskonale. Już jako współpracownik Aleksandra Brücknera dał tego wyraz, opatrując hasło dotyczące kultury Żydów wyszukany do tego celu fotografiami zabytków architektury, malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego, a także doku-

¹ Trznadel Jacek: *Hańba domowa*. Warszawa 1997, s. 206.

² Olczak-Ronikier Joanna: *Korczak. Próba biografii*. Warszawa 2011, s. 10.

³ *Żydowskie zabytki sakralne i obrzędowe ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie, lipiec – wrzesień 1991, ul. Krupnicza 26*. Tekst informatora o wystawie Stanisława Odrzywolska, s. [2].

⁴ Małkowska-Bieniek Ewa: *Polskie judaika jako magnes turystyczny*. „Turystyka Kulturowa” [online]. 2009, nr 4, s. 28 [dostęp 6 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: <http://turystykakulturowa.org/ojs/index.php/tk/article/view/235>.

⁵ Pierwsza publikacja omawiająca wybrane obiekty ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego ukazała się w 1996 r., zob. Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. I. *Wyroby z kamienia i metali*. „Opuscula Musealia” 1997, Vol. 8, s. 107–134. Przedmiotem rozważań w artykule były dwie lampki chanukowe, nr inw. 8267, nr inw. 6102/1-8, korona na Torę, nr inw. 9375, naczynie na etrog, nr inw. 9310/1-2, pieczęć z uchwytem w formie wieżyczki, nr inw. 10237, puszka na wonności, nr inw. 9296, świeczniki, nr inw. 3279, nr inw. 2645, kinkiet, nr inw. 1611.

⁶ *Ibidem*, s. 108.

Ryc. 1. Naczynie na etrog w formie melona z tacką w kształcie liścia, srebro, Friedrich Wilhelm Sponholtz, Gdańsk, ok. 1772 r., fot. Grzegorz Zygiel; nr inw. 9310/1-2

mentami ilustrującymi obyczajowość, wśród których znalazło się obwieszczenie Hugona Kołłątaja (1783), zakazujące uczniom pobierania od Żydów kozubalca⁷.

Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego reaktywowało swoją działalność w 1947 roku⁸. Dzięki ogromnej pracy i inwencji profesora Estreichera w odnowionym przez niego Collegium Maius powstało muzeum, które kontynuuje zadania podjęte w XIX stuleciu, jakkolwiek o innym już profilu. Profesor nie tylko pokierował odnową najstarszego z kolegów – budynku Collegium Maius, ale stopniowo pozyskiwał eksponaty do planowanej w przyszłości muzealnej ekspozycji. W pierwszej kolejności odszukał rozproszone obiekty z dawnych zbiorów: z Gabinetu Archeologicznego UJ oraz muzeum uniwersyteckiego (Muzeum Sztuki UJ) działającego w okresie międzywojennym, które szczęśliwie ocalały ze zniszczeń i grabieży wojennych. Przejął także szereg zabytkowych obiektów z Biblioteki Jagiellońskiej oraz innych zakładów uniwersyteckich. Kolekcja została powiększona o przedmioty nabyte podczas akcji rewindykacyjnych oraz przejęte z państwowych składnic muzealnych, a także pozyskane od osób prywatnych.

Muzeum UJ powojenną działalność rozpoczęło w gmachu Collegium Maius, zajmowanym przez setki lat (do 1940 roku) przez Bibliotekę Jagiellońską. To właśnie w tej księżnicy uniwersyteckiej przechowywano najstarsze rękopisy, druki, monety i pamiątki. Z czasem, gdy powstał

Gabinet Archeologiczny (1867), założony przez prof. Józefa Łepkowskiego, i wydzielono dla jego działalności pomieszczenia w parterowych salach Collegium Maius, oddzielone zostały z zasobów bibliotecznych przechowywane dotąd przedmioty zabytkowe, dzieła sztuki, przedmioty kultury materialnej, w tym numizmaty, wzbogacając to pierwsze, nowoczesne na owe czasy muzeum znaczną liczbą obiektów.

Judaika w zbiorach Collegium Maius nie stanowią oddzielnego działu. Ich prezentacja nie została ułożona tematycznie, lecz w formę kalendarium, według daty rocznej ich nabycia, czasem tylko według przybliżonej daty. Temat nie jest zamknięty. Nadal trwa inwentaryzacja zbiorów w działach sztuki i archiwum fotograficznym. Należy spodziewać się prezentacji kolejnych opracowywanych obecnie obiektów⁹.

1869

W owym roku Gabinet Archeologiczny pozyskał z daru barona Edwarda Rastawieckiego liczne cenne obiekty, a wśród nich srebrne naczynie w formie melona¹⁰, którego „walory artystyczne oraz wysoki poziom wykonania upoważniają do zaliczenia (...) do dzieł najpiękniejszych”¹¹ oraz tłok pieczętny z kameryzowanym uchwytem, które później z różnych powodów zaliczono do judaików.

Naczynie na etrog było używane podczas radosnego święta Sukkot (Namiotów, Szłasów lub Kuczki), które jest świętem biblijnym, ustanowionym w Pięcioksięgu i obchodzonym na pamiątkę 40-letniej wędrówki Izraelitów przez pustynię po wyjściu z Egiptu do Ziemi Obiecanej. Wierni zanosili do bożnicy owoc etrogu (cytronu) w ozdobnych, często kosztownych naczyniach. Bywało, że w czarkach do próbowania wina, srebrnych koszykach lub puszkach w formie cytronu (w Polsce nazywanego rajskim jabłkiem) lub melona, czasem opatrzonych hebrajskimi, okolicznościowymi napisami, i srebrnych cukiernicach zdobionych motywami określającymi ich kultowe przeznaczenie¹².

Puszki w formie melona pozwalające na umieszczenie w nim etrogu, modelowano, osadzając korpus na stopie w formie liścia lub traktując liść oddzielnie, jako tackę. W zbiorach muzealnych i w handlu antykwarycznym takie srebrne puszki określa się jako cukiernice lub naczynia na etrog¹³.

⁷ *Encyklopedia staropolska*. Oprac. Aleksander Brückner, materiałem ilustracyjnym opatrzył Karol Estreicher. T. 2. Warszawa 1990 (reprint wyd. Warszawa 1901), szp. 1025–1040.

⁸ Wówczas dyrektorem został historyk sztuki Adam Bochnak, a jego zastępcą Karol Estreicher jr, który w 1951 r. jako docent historii sztuki objął kierownictwo muzeum.

⁹ Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego serdecznie dziękuje panom Wacławowi i Lesławowi Janickim (Firma Jubilerska Bracia Janicy w Krakowie, ul. Świętego Krzyża 3) za nieodpłatne określenie kamieni w wyrobach kameryzowanych.

¹⁰ Archiwum UJ, sygn. S II 1183/10, Spis przedmiotów srebrnych i złotych z daru Edwarda Rastawieckiego dla Uniwersytetu Jagiellońskiego ważonych przez złotnika Władysława Glixellego, 15 listopada 1869 r., poz. 17, „cukierniczka” – Tadeusz Kruszyński utrzymał okre-

ślenie złotnika. Kruszyński Tadeusz: *Sztuka i przemysł artystyczny w Gdańsku*. Lwów 1927, s. 72.

¹¹ Rejduch-Samkowska Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 124.

¹² Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie*. Warszawa 1993, s. 240.

¹³ Jako cukiernica – naczynie sygn. *Ignace-François-Dominique Colombier*, Marsylia, 1777, w zbiorach Musée du Louvre w Paryżu; *Ignace-François-Dominique Colombier / Sucrier en... Images d'Art* [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: https://art.rmngp.fr/fr/library/artworks/ignace-francois-dominique-colombier_sucrier-en-forme-de-melon-et-son-plateau_argent-metal; sygn. *Joh(ann) Christoph Barrowsky* (Borrowsky), Ryga, czwarta ćwierć XVIII w., *Sugar bowl in the form of a melon, Riga, Objektsuche künftiger Auktionen - Koller Auktionen* [online]. [dostęp 18 marca 2017 r.]. Dostępny w internecie:

Najwięcej zachowało się podobnych egzemplarzy wykonanych w czwartej ćwierci XVIII wieku oraz w XIX stuleciu¹⁴. Naczynie z daru Rastawieckiego należy do najwcześniejszych tego typu. Zostało zrobione w Gdańsku około 1772 roku przez mistrza Friedericha Wilhelma Sponholtza (ryc. 1)¹⁵, który wykonywał naczynia stołowe, m.in. cukiernice¹⁶. Jacek Kriegseisen, omawiając argenteria w formie melona z XVIII i XIX wieku, w tym egzemplarze ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku i Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, wykazał ich podobieństwo do naczyń ceramicznych używanych około połowy wieku do podawania ragoût i do deserów¹⁷. Przypuszcza, że są ich luksusowym odpowiednikiem, a przeznaczenie ich na etrog uznał za wtórne. Wśród tych najwcześniejszych, wykonanych w XVII wieku, Kriegseisen wyróżnił jedynie naczynia w formie cytryny (wsparte na niskiej stopie, z puszką o powierzchni oddającej kształt i fakturę

tego owocu) jako te, które można bezsprzecznie zakwalifikować jako puszki na etrog¹⁸. Gdy Rastawiecki sporządził zapis darów, naczynie zakwalifikowano jako cukiernicę¹⁹. Sto lat wcześniej cukiernicami nazywano naczynia, które służyły do podawania i cukru, i deserów. Na początku XVIII stulecia cukiernice miały kształt czarki, w połowie wieku formę wazy (z wycięciem w pokrywie na umieszczenie łyżeczki), pod koniec stulecia m.in. kształt koszyka²⁰. Cukiernice-wazki z owoidalnym, zamkniętym pokrywką korpusem ustawiano na będących częścią kompletu owalnych tackach²¹. W okresie działalności Sponholtza w Gdańsku (1763–1789) u szczytu popularności były naczynia stołowe w formie melona. Według Kriegseisena, srebrne naczynia o tym kształcie pojawiły się w latach czterdziestych XVIII wieku. Notowane jest jednak wcześniejsze, złożone naczynie w formie melona, bez tacki, datowane na wiek XVII²². Jak już wspomniano,

<https://www.kollerauktionen.ch/en/zuerich/a142/silber-3?ppos=13>; jako naczynie na etrog – Georg Wilhelm Schedel (m. 1722, zm. 1762), Frankfurt nad Menem, srebro złożone, Jüdisches Museum, Frankfurt am M.; Feuchtwanger-Sarig Naomi et al.: *Die Pracht der Gebote. Die Judaica-Sammlung des Jüdischen Museums Frankfurt am Main*. Hrsg. Georg Heuberger. Köln 2006, S. 288–289; naczynie nieznanego gdańskiego złotnika z okresu 1770–1774; nr inw. JM212, *Etrog container, Danzig, Germany, 1770-1774 - LAT* [online]. [dostęp 1 czerwca 2018 r.]. Dostępny w internecie: <http://jewishmuseum.org.uk/search-collections?adlibid=8572&offset=0>; naczynie augsburskie z XVIII w., cat. 73, *Kestenbaum & Company Auction 59 June 20th, 2013* [online]. [dostęp 8 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: www.kestenbaum.net/hi_0613.php; naczynie określone jako wyrób polski (?), XVIII/XIX w., z monogramem na tacce *ESBJ*, kat. 542, *A silver partially gilt etrog box* [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.lempertz.com/.../542-a-silver-partially-gilt-etrog-box>.

¹⁴ Omawia je obszernie i ilustruje autor artykułu, podając także przykłady naczyń wcześniejszych: Kriegseisen Jacek: *Srebrne naczynie w kształcie melona ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku. Przyczynek do kwestii wykorzystywania naczyń stołowych dla potrzeb żydowskiego kultu w XVII–XIX wieku*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2012, t. 60, nr 4, s. 539–561.

¹⁵ Korpus naczynia o pofałdowanej powierzchni, z zaznaczonym na dłuższej osi zgrubieniem (w naturze pozostałość kwiatu) oraz przeciwległą krótką łodyżką z dwoma listkami, będącą uchwytem naczynia; pokrywka odcięta w górnej części korpusu (jej uchwyt w formie małej ulistnionej gałązki z pękiem); tacka w formie liścia, o falistym brzegu z szerokiego grzebienia rocaillé'owego z (wykuty z całością) uchwytem w formie giętego ogonka z listkiem; lustro tacki z rytowanym motywem roślinnym; w polu na spodzie dna naczynia oraz tacki monogram *J.B. | W.* Srebro kute, repusowane, odlewane, grawerowane, sygn.: znak probierczy z herbem miasta z lat 1772–1774, warsztatowy: SPON | HOLTZ, znak starszego cechu Johanna Lehnerta, bity w latach 1771, 1775, 1779; 10,5 × 18,3 × 10,3 cm, tacka dł. 22 cm, nr inw. 9310/1-2; Piskorz Anna: Naczynie na etrog z tacką w formie liścia. W: *Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku. Muzeum Narodowe w Gdańsku, maj sierpień 1997*. [T. 2]. *Katalog. Katalog*. Red. nauk., koncepcja merytor. Teresa Grzybkowska, współpr. merytor. i red. Jolanta Talbierska. Gdańsk 1997, s. 199, kat. V.88; Kriegseisen Jacek: *Srebrne naczynie...*, s. 541; Frontczak Beata: Naczynie na

etrog w formie melona z tacką w kształcie liścia. W: *Piękno darowane. Dzieła ofiarowane Uniwersytetowi Jagiellońskiemu w zbiorach Collegium Maius. Katalog wystawy zorganizowanej w Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 7 maja – 6 sierpnia 2014 roku z okazji jubileuszu 650-lecia uczelni*. Red. Jolanta Pollesch, Maciej Zdanek. Kraków 2014, s. 149.

¹⁶ Notowana jest inna w kształcie cukiernica Sponholtza z 1765 r., będąca własnością Fundacji Zbiorów im. Ciechanowieckich przy Zamku Królewskim w Warszawie, zob. „...łyżek srebrnych dwa tuziny”. *Srebra domowe w Gdańsku 1700–1816. Katalog wystawy w Domu Uphagena, lipiec – listopad 2007*. Red. Jacek Kriegseisen, Ewa Barylewska-Szymańska, współpr. Wojciech Szymański. Gdańsk 2007, s. 410.

¹⁷ Kriegseisen Jacek: *Srebrne naczynie...*, s. 542; Według Beaty Frontczak, stosunkowo niewielkie wymiary gdańskich srebrnych naczyń w formie melona wykluczają funkcję wazki na ragoût, zob. Frontczak Beata: Naczynie na etrog..., s. 149.

¹⁸ Naczynia augsburskie z 1625 r. i lat 1674–1680. Kriegseisen Jacek: *Srebrne naczynie...*, s. 545.

¹⁹ W drugiej połowie XIX w. produkowano m.in. cukiernice w formie melona. Muzeum UJ posiada cukiernicę z 1897 r., dzieło wiedeńskiego mistrza Franza Heida, srebro, szkło, wys. 12,7 cm, średn. 8,4 cm. Frontczak Beata: *Arystokrata u wód. Karlsbadzkie zakupy hrabiego Zygmunta Pusłowskiego. Katalog wystawy Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Przekłady listów Zygmunta Pusłowskiego z rękopisu fr. Iwona Krystyna Piechnik. Kraków 2014, s. 139, kat. 87.

²⁰ *Srebra i plater. Poradnik kolekcjonera*. Konsultant John Wilson. Przeł. Bożena Mierzejewska. Miller's. Warszawa 1998, s. 112–113.

²¹ Cukiernica porcelanowa z Sévres, wykonana dla carowej Katarzyny II, 1778, zdobiona później, *Sucrier-son-plateau-et-son-couvercle* [online]. [dostęp 3 marca 2017 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/sucrier-son-plateau-et-son-couvercle-en-5944233-details.aspx>; cukiernica srebrna Louisa Josepha Bouty (zwanego Millerand), Paryż, 1783/1784, wys. 12,2 cm, dł. tacki 24,9 cm, *Sucrier de forme ovale, son couvercle* [online]. [dostęp 3 marca 2017 r.]. Dostępny w internecie: <http://lhuillierparis.com/html/index.jsp?aff=1&ordre=2&npp=20&tid=11868&lng=fr&np=>

²² Naczynie złożone, sygn. P.E (?), Niemcy, XVII w., dł. 20,5 cm. *Versteigerung der hinterlassenen Sammlung des Herrn Emil Weinberger, Wien. Keramik, Glas, Arbeiten aus Silber, Bronze, Elfenbein, Email, Uhren, Astronomische Instrumente, Tapiserien, Skulpturen, Möbel, Gemälde usw.* Dienstag, den 22, Mittwoch, den 23, und Donner-

Ryc. 2. Tłok pieczętny z kameryzowanym uchwytem, srebro złocone, kamienie, Fein (?), Mińsk (?), przed 1864 r., fot. Grzegorz Zygier; nr inw. 10237

oryginalny kształt odtwarzano w wersjach naczyń luksusowych, srebrnych i ceramicznych, znane są niemieckie fajansowe maselniczki²³, m.in. z firmy Höchst z roku 1750. Z tego roku pochodzi wykonany w Hadze srebrny czajnik,

będący dziełem Isacqą Samuela Busarda²⁴. Busard ponownie sięgnął do tej formy w 1765 roku, tworząc czajnik i mlecznik²⁵. Około roku 1765 w Gdańsku w pracowniach dwóch złotników powstały puszkę w formie melona. Są dziełem Friedricha Ephraima Siebera²⁶ oraz Johanna Jacoba Haasego II²⁷. Zne są naczynia z lat siedemdziesiątych XVIII wieku: musztardniczka z warsztatu Willema Langebeke'a w Middelburgu (1771)²⁸ oraz czajnik wykonany w Hadze (1774) przez Johannes van der Toorna²⁹. Zachowały się dwa rokokowe argenteria Sponholtza, w których mistrz w oryginalny sposób wykorzystał kształt melona: omawiane naczynie z daru Rastawieckiego oraz srebrny samowar skonstruowany w roku 1775³⁰. Niewielkie wymiary naczynia, zbliżone do wymiarów cukiernic³¹, kształt korpusu i dodanie tacki jako części składowej pozwalają zaliczyć je do grupy wazek na słodycze, czy jak mówiono czasach Jędrzeja Kitowicza, na „cukry”. Dzięki relacjom Kitowicza wiadomo, że na pańskich stołach podawano okazjonalnie, oprócz ciastek, lodów i świeżych owoców, owoce kandyzowane „na farfurkach stawiano konfitury suche, jako to gruszki w cukrze smażone, migdały cukrem białym oblewane i karulek takimże sposobem”³². Popularność kształtu melonów znalazła również odbicie w polskich kulinariach: „lody cukrowe to jest masy cukrowe z śmietany, malinów albo innych soków zimnem stężonych w figury rozmaite: melonów, harbusów etc. kunsztem cukierniczym utworzone”³³.

Pozostaje pytanie, czy naczynie z daru Rastawieckiego służyło tylko do podawania deserów, czy jest także naczyniem na etrog. Zapewne jest jednym i drugim, tak jak to bywa w przypadku naczyń wtórnie zaadaptowanych. Moda na dekorację stołu argenteriami modelowanymi na kształt warzyw lub owoców, obecna w zamożnych domach, zapewne nie ominęła także bogato wyposażonych szałasów stawianych na święto Sukkot. Owoc etrogu na to święto musiał spełniać warunki koszerności: nie mieć uszkodzeń i przez cały czas trwania święta zachować odciętą łodyżkę oraz część (przeciwległą do łodyżki) zwaną pitam. O wyborze formy naczynia na przechowanie etrogu zdecydowało zapewne podobieństwo kształtu melona do cytrona,

stag den 24. Oktober. Kataloges beteiligt: Weinberger Emil, Ernst Richard, Baldass Ludwig, Kris Ernst. Wien 1929, S. 25, kat. 116.

²³ *Sammlung Geb. Sanitätsrat Dr. Dormagen † Köln: und anderer Besitz; Versteigerung: Japanische und chinesische Kleinkunst: reichhaltige Netze-Sammlung, deutsche u. holländische Fayencen, Halbedelsteine, Kameen, Gemmen, Arbeiten in Gold und Silber; Möbel, Skulpturen: Versteigerung Dienstag, den 8. bis Freitag, den 11. November 1921 (Katalog Nr. 201)*. Bd. 1. Kunsthaus Lempertz edit. Köln 1921, Kat. Nr. 897, 902, 906, 913, 919.

²⁴ W zbiorach Victoria & Albert w Londynie; Kriegseisen Jacek: *Srebrne naczynie...*, s. 557.

²⁵ Obecnie w zbiorach Museum Boijmans van Beuningen w Rotterdamie; *Collectie Boijmans / theepot* [online]. [dostęp 13 marca 2017 r]. Dostępny w internecie: collectie.boijmans.nl/nl/object/89114/theepot/Isacq-Samuel-Busard.

²⁶ Obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Gdańsku.

²⁷ Naczynie na etrog na aukcji Sotheby's, w Londynie, 21 i 23 marca 2000 r.

²⁸ Musztardniczka, wys. 13 cm, na aukcji Sotheby's w Londynie,

19 stycznia 2016 r.; *A Dutch silver melon shaped mustard pot, Willem Langebeke, Middelburg, 1771* [online]. [dostęp 3 marca 2017 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/content/sothebys/es/auctions/ecatalogue/2016/of-royal-and-noble-descent-116306/lot.337.html>.

²⁹ Kriegseisen Jacek: *Srebrne naczynie...*, s. 557.

³⁰ Pechstein Klaus, Meininghaus Heiner, Timann Ursula et al.: *Schätze deutscher Goldschmiedekunst von 1500 bis 1920 aus dem Germanischen Nationalmuseum Nürnberg*. Berlin 1992, S. 377, Kat. 315.

³¹ Podobne wymiary mają gdańskie srebrne cukiernice z owoidalnym korpusem, powstałe w latach 1767–1800, zob. „...łyżek srebrnych...”, s. 407, kat. I.22.4; s. 408, kat. I. 22.5; s. 411, kat. I.22.8; s. 412, kat. I.22.9; s. 413, kat. I.22.11.

³² Karulek, karolek, nazwa ludowa kminku zwyczajnego. Kitowicz Jędrzej: *Opis obyczajów za panowania Augusta III*. Wstęp Maria Derławicz. Warszawa 1985, s. 234.

³³ *Loc. cit.*

a także odtworzenie przez złotnika ważnych dla koszerności części: odciętej łodyżki i zgrubienia będącego pozostałością kwiatu. Czy owe naczynia miały jakąś wymowę w kulcie żydowskim? Najwyraźniej tak. Melon jest jedną z roślin mających odniesienie do czasów biblijnych³⁴. Jest wymieniony m.in. w Księdze Liczb w części mówiącej o etapie marszu Izraelitów przez pustynię (Lb, 11, 5) co tłumaczyłoby jego obecność podczas święta upamiętniającego wyjście z Egiptu. Zastanawiający jest grawerowany motyw na tacce, który nie jest realistycznym przedstawieniem unerwienia liścia ani nie jest odpowiednikiem motywu grzebienia rocaille'owego na obrzeżeniu. Za to, jak się wydaje, posiada wymowę symboliczną. Według określenia Izabelli Rejduch-Samkowej i Jana Samka, ów motyw to „zarys drzewa z ostrymi konarami, ale bez liści”³⁵. O ile w podobnych naczyniach w formie melona rysunek unerwienia liści bywa fantazyjny³⁶, o tyle w dziele Sponholtza rytowany motyw na tacce najwyraźniej sugeruje ukrytą treść. Jeśli połączyć linię rytu z przedłużającym go plastycznym motywem uchwytu tacki, to otrzymamy obraz wygiętej, bezlistnej gałęzi. Być może omawiane naczynie, projektowane jako naczynie na „cukry”, zostało wykonane na specjalne zamówienie, a rysunek unerwienia na tacce nawiązuje do sugestii klienta, dobrze znającego rytuały i przebieg święta Sukkot. Siódmego dnia tego święta, noszącego nazwę Hoszana Raba od modłów Hoszana („Zbaw nas, prosimy”), odmawia się modlitwę o deszcz (bez którego wszystko usycha), a każdy z wiernych, obchodząc wkoło synagogę, uderza o ziemię pękiem witek wierzbowych tak długo, aż pozostaną bezlistne³⁷.

Możliwe jest również przysposobienie naczynia do nowej funkcji przez dodanie rysunku na tacce poza pracownią złotnika, w podobny sposób jak to już nieraz robiono. Choćby w przypadku cynowych talerzy bez dekoracji, przewidzianych do sederu, które były kupowane u chrześcijańskich konwisarzy i stosownie dekorowane przez żydowskich grawerów³⁸. Niewykluczone, że podobnie jak w przypadku przysposobienia naczyń o innym przeznaczeniu, np. czarnek do próbowania wina, które posłużyły jako naczynia na etrog³⁹, tacka cukiernicy została ozdobiona grawerunkiem wtórnie. Bywało, że w przeznaczonym do kolejnej sprzedaży obiekcie zmieniano detale lub dodawano według życzenia klienta nowe znaki własnościowe. Na spodzie naczynia, w miejscu, w którym występuje grawerowany monogram I.B. | W., Beata Frontczak dostrzegła wytarte, słabo czytelne, pojedyncze znaki, przypominające litery hebrajskie; być może, w tym miejscu była pierwotnie hebrajska inskrypcja, zanim naniesiono zachowany do dziś łaćniński monogram⁴⁰. W czasie, gdy Sponholtz projektował naczynie, handel srebrem, jego skup i – jak pisze Majer Bałaban – „szejderstwo” (tj. topienie srebra), pozostawało w rękach żydowskich⁴¹. W okresie działalności złotnika w okolicy Gdańska notowano 240 rodzin żydowskich, a najliczniejszą i najbogatszą była gmina w Starych Szkotach⁴².

Kolejnym z darów Rastawieckiego jest tłok pieczętny⁴³ z herbem Pilawa i uchwytem w stylu historycznym, naśladowujący puszkę na wonności (ryc. 2)⁴⁴. Wyrób jest dziełem zarówno grawera (intaglio), jak i złotnika. Jak piszą pierwsi badacze przedmiotu, „cechuje go niemal prymitywny poziom

³⁴ Włodarczyk Zofia: *Rośliny biblijne. Leksykon*. Kraków 2011, s. 87–88.

³⁵ Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 123, il. 11; Frontczak Beata: *Naczynie na etrog...*, s. 149.

³⁶ Izabella Rejduch-Samkowa, omawiając naczynie o podobnym kształcie (lecz bez tacki), będące dziełem Friedricha Ephraima Siebera (1765), ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku, zauważyła, że złotnik, oddając realistyczny kształt melona, nie odwzorował poprawnie naturalnego żyłkowania liści, zob. Rejduch-Samkowa Izabella: *Naczynie na etrog. Nieznane judaika w zbiorach muzealnych*. „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce” 1984, nr 3, s. 221. Artyści często korzystali z wzorów roślin zawartych w zielnikach i herbarzach, m.in. takich, jak *Prospera Alpina* czy *Elizabeth Blackwell*. Sponholtz z nich nie skorzystał. W obu herbarzach, liście melona zostały odwzorowane z naturalnym żyłkowaniem. Melon (*Cucumis melo* L.) w: Alpino & Vesling: *De plantis Aegypti liber. Frambotti. Patavii MDCXL* [online]. [dostęp 21 lutego 2017 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.biodiversitylibrary.org/bibliography/74900>; *Herbarium Blackwellianum emendatum et auctum, id est, Elisabethae Blackwell collectio stirpium: quae in pharmacopoliis ad medicum usum aservantur, quarum descriptio et vires ex Anglico idiomate in Latinum conversae sistuntur figurae maximam partem ad naturale exemplar emendantur floris fructusque partium repraesentatione augentur (...)* et probatis botanicorum nominibus illustrantur. Cum praefatione Tit. Pl. D.D. Christophori Iacobi Trew; excudit figuras pinxit atque in aedificavit Nicolaus Fridericus Eisenbergerus... Typis Io. Iosephi Fleischmanni. 1750–1773. Vol. 4. Norimbergae 1760 [online]. il. 329 [dostęp 21 lutego 2017 r.]. Dostępny w

internecie: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/10341#page/460/mode/1up>.

³⁷ Unterman Alan: *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*. Przeł. Olga Zienkiewicz. Warszawa 1998, s. 114.

³⁸ Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów...*, s. 292.

³⁹ Kriegseisen Jacek: *Srebrne naczynie...*, s. 546.

⁴⁰ Frontczak Beata: *Naczynie na etrog...*, s. 149.

⁴¹ Bałaban Majer: *Historja Żydów w Krakowie i na Kazimierzu, 1304–1868*. T. 2. 1656–1868. Kraków 1991 (reprint wyd. Kraków 1936), s. 428.

⁴² Nowak Zenon Hubert: *Dzieje Żydów w Prusach Królewskich do roku 1772*. Charakterystyka. W: *Żydzi w dawnej Rzeczypospolitej. Materiały z konferencji „Autonomia Żydów w Rzeczypospolitej Słacheckiej”*. Międzywydziałowy Zakład Historii i Kultury Żydów w Polsce Uniwersytet Jagielloński 22–26 IX 1986. Red. nauk. Andrzej Link-Lenczowski, Tomasz Polański. Wrocław 1991, s. 142.

⁴³ Archiwum UJ, sygn. S II 1183/10, Spis przedmiotów srebrnych i złotych z daru Edwarda Rastawieckiego dla Uniwersytetu Jagiellońskiego ważonych przez złotnika Władysława Glixellego, 15 listopada 1869 r., pieczęć, poz. 26.

⁴⁴ Fein (?), Mińsk (?), przed 1864 r.; karneol (intaglio) owalny, w obejmie z rytowaną, neorokokową dekoracją (kamień z herbem Pilawa w kartuszu flankowanym przez trzymaczy-rycerzy na tle paludamentu zwieńczonego koroną); srebro złożone; odlew, wycińnięcie, rytowanie, kameryzowanie (rubiny, szmaragdy, perła, chryzoprazy, okruchy diamentowe, nieszlifowane (określenie kamieni według Wacława Janickiego z Firmy Jubilerskiej Bracia Janiccy w Krakowie), wys. 10,8 cm, podst. 3,8 × 3 cm; nr inw. 10237.

rzemieślniczego wykonania. Jednakże fascynuje swoją oryginalnością⁴⁵. Widać, że wykonawca lepiej czuł się w fachu grawera. Najbieglej został wykonany tłok z karneolu. Tworząc jego uchwyt, autor dzieła połączył elementy, które były mu znane. Komponując formę uchwytu, posłużył się kształtami najstarszych puszek, tzw. wieżyczkowych. Czterosienny, dwudzielny, zwężający się ku górze korpus na kulistych nóżkach i dwóch podporach, z ganeczką i balustradką oraz latarenkami na narożach, został pokryty drobnymi, rytowanymi motywami roślinnymi, w które wkomponowano dwie postaci strażników, herb Pilawa oraz monogram SP. W czołowej ścianie korpusu, tak jak w naczyniu na wonności, złotnik umieścił ruchome drzwiczki (za którymi w miejscu, gdzie wkłada się zioła, umocował figurkę siedzącego rycerza⁴⁶ z tarczą herbową). W zwieńczeniu dodał motyw zamkniętej korony z kulą na szczycie (motyw częsty w dekoracji ozdób rimonim)⁴⁷. Ten motyw nie występuje w puszkach typu wieżyczkowego, ale bywa elementem innych kompilowanych z różnych elementów naczyń, podobnie jak bogate, kameeryzowanie⁴⁸ barwnymi kamieniami, które miało podnieść atrakcyjność wyrobu. Edward Rastawiecki kupił tłok za granicą, zapewne w Lipsku w 1864 roku⁴⁹, od lwowskiego handlarza starożytnościami, Salomona (Zelmana) Igela (1813–1870). Igel był wędrownym antykwariuszem na Wołyniu, Podolu i Ukrainie, właścicielem antykwariatu we Lwowie, nakładcą i księgarzem⁵⁰, a także obok Pelikana i Aronsohna jednym ze stałych dostawców księcia Władysława Czartoryskiego. Czartoryski, zawiadamiając o zamiarze przyjazdu do Krakowa, polecał, „aby Żydów poruszyć na szukanie starożytności”⁵¹. Igel, bywając w Krakowie, pozostawał także w kontaktach zawodowych z Karolem Estreicherem i Józefem Łepkowskim. Dla pierwszego z nich wyszukiwał cenne polskie druki, drugiego informował o możliwości pozyskania zabytków do uzupełnienia zbiorów Gabinetu Archeologicznego. Tym razem w Krakowie oferował do sprzedaży pieczęć, którą Józef Łepkowski ze względu na herb oraz inicjały (SP) określił jako pieczęć hetmańską, przypuszczalnie Stanisława

Rewery Potockiego⁵². Wiadomo z korespondencji Łepkowskiego⁵³, że nikt z Potockich, którym pieczęć oferowano, nie był nią zainteresowany. Toteż Igel wywiózł przedmiot za granicę i tam właśnie znalazł poszukującego poloników nabywcę, barona Edwarda Rastawieckiego. Nie wiadomo, kim był twórca tego przedmiotu, można tylko snuć przypuszczenia. Igel pozostawał w kontaktach handlowych z niejakim Feinem, grawerem i złotnikiem z Mińska, który zasłynął jako fałszerz monet i twórca fałszyfikatów⁵⁴.

Około 1872

Jak już wspomniano, Gabinet Archeologiczny przejął z kolekcji Biblioteki Jagiellońskiej pewne muzealia, w tym także numizmaty (1895)⁵⁵, które połączono ze zbiorami już posiadanymi. W kolekcji znalazło się sześć egzemplarzy określonych jako monety żydowskie. Trzy z nich to tzw. fałszywe szekle – medale będące imitacją hebrajskich szekli, z lat 66–70. W wielu europejskich i amerykańskich muzeach, a także w licznych kolekcjach osób prywatnych znajdują się ich rozmaite typy. Wykonane ze srebra, miedzi, mosiądzu, cyny, ołowiu oraz aluminium. Najwcześniejszy typ takiego medalu, który chętnie kopiowano, to egzemplarz z 1584 roku, wykonany w czeskiej Pradze, z przedstawieniem (awers) naczynia i unoszącego się nad nim dymu kadzidłą oraz gałązką oliwną (rewers) i napisami hebrajskim. Medale były używane przez Żydów podczas święta Purim jako symboliczna opłata w świątyni na cele charytatywne, a także podczas uroczystości (pidjon ha-ben) wykupu pierwotnego syna, gdy w zwyczaju było ofiarowanie kapłanowi pięciu srebrnych monet. Dla Żydów była to także pamiątka sentymentalna, pozwalająca myśleć o dziejach starożytnej Judei. W innych środowiskach medal spełniał odmienną funkcję. W Anglii w XIX stuleciu fałszywe szekle służyły podczas obrzędów masonskich. W Görlitz, gdzie znajduje się kopia kaplicy Grobu Pańskiego z Jerozolimy, sprzedawano pielgrzymom fałszywe szekle, nazywane srebr-

⁴⁵ Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 127.

⁴⁶ Benjamin Chaya, Koolik Marilyn Gold: *Towers of Spice: The Tower Shaped Tradition in Havdalah Spiceboxes*. The Israel Museum, Jerusalem 1982, p. 64, cat. entry 68, puszka wieżyczkowa, zdobiona postaciami strażników, Węgry (?), XVII–XVIII w., w kolekcji w Wiesbaden.

⁴⁷ W zbiorach praskich ozdoby rimonim wykonane w Wiedniu w 1853 r. Kuntoš Jaroslav: *Silver Judaica from the Collection of the Jewish Museum in Prague*. Prague 2012, s. 159, kat. 142.

⁴⁸ Motyw korony zastosowano m.in. w pochodzącej z Berdyczowa srebrnej, częściowo złożonej puszcze ze zbiorów Jewish Museum w Nowym Jorku z ok. 1810–1820, łączącej formę wieżyczkową z motywami kwiatowymi i zamkniętą koroną. *Spice Container* [online]. The Jewish Museum [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <https://thejewishmuseum.org/collection/18520-spice-container>. Kameryzowaną puszkę, będącą własnością Fajgi Lewin, pokazano na wystawie starożytności we Lwowie w 1894 r. Łoziński Władysław: *Katalog wystawy zabytków starożytnych we Lwowie w r. 1894*. Lwów 1894, s. 35.

⁴⁹ Archiwum Muzeum UJ. List Józefa Łepkowskiego do Edwarda

Rastawieckiego, z 2 kwietnia 1864 r., d. sygn. 5667; Archiwum UJ, Teki Edwarda Rastawieckiego, Starożytności kupione za granicą w 1863/4, sygn. D-I-20/8.

⁵⁰ Także współpracownikiem wielu bibliotek: Ossolineum, Czartoryskich, Sanguszków. Był też darczyńcą Biblioteki Jagiellońskiej. Estreicher Karol: *Kronika Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego od 1811 roku*. Oprac., wstęp Jan Brzeski. Kraków 2012; Brzeski Jan Władysław: *Środowisko Biblioteki Jagiellońskiej 1775–1939. Słownik biograficzny*. Kraków 2014, s. 208.

⁵¹ Rostworowski Marek: Kraków. W: *Muzeum Czartoryskich. Historia i zbiory*. Red. nauk. Zdzisław Żygulski jun. Kraków 1998, s. 157.

⁵² Łepkowski Józef: *Zabytki polskie z XVII wieku*. „Chwila” 1864, nr 69, z 24 marca, s. 2.

⁵³ Archiwum Muzeum UJ, List Józefa Łepkowskiego do Edwarda Rastawieckiego...

⁵⁴ Mańkowski Henryk: *Fałszywe monety polskie*. Poznań 1930, s. 38; Ślesiański Władysław: *Fałszerstwa rzemiosła artystycznego*. Wrocław 1994, s. 90.

⁵⁵ Estreicher Karol: *Kronika Biblioteki...*, s. 156.

nikami judaszowymi, jako pamiątki z Ziemi Świętej. Muzeum w Zgorzelcu (Görlitz) posiadało w zbiorach (do 1941 roku) 36 różnych typów takich fałszywych szekli⁵⁶.

Pierwszy z fałszywych szekli, nazwany w inwentarzu gabinetu srebrnikami żydowskim, pochodzący prawdopodobnie ze Śląska, z drugiej połowy XVIII wieku (?), został ofiarowany około 1872 roku przez Józefa Dziewulskiego (ryc. 3)⁵⁷. Na awersie znajduje się motyw kadzielnicy z unoszącym się nad nią dymem oraz napisem hebrajskim: „Szekeł Izraela”, rewers z motywem gałązki oliwnej i napisem hebrajskim: „Święta Jerozolima”⁵⁸. Przypomina w rysunku egzemplarze wiązane z nazwiskiem Johanna Buchheima z Wrocławia, zapewne pracującego dla Zgorzelca⁵⁹. Analogiczny medal pozostaje w zbiorach numizmatycznych Narodowego Muzeum Sztuk Pięknych im. A.S. Puszkina w Moskwie, pochodzący z dawnych zbiorów księżnej Anny Pauliny z Sapiehów Jabłonowskiej w Siemiatyczach, zakupionych przez cara Aleksandra I⁶⁰. Dwa kolejne fałszywe szekle, o odmiennym w szczegółach rysunku, pochodzą z kolekcji Biblioteki Jagiellońskiej. Darczyńcą egzemplarzy był w 1827 roku Józef Bonawentura Ignacy Załuski (1787–1866), zawodowy wojskowy, w latach 1823–1827 nominalny rektor UJ (wybrany pod naciskiem Mikołaja Nowosilcowa), dobrodzieja biblioteki uniwersyteckiej, której ofiarował popiersia swoich antenatów⁶¹ oraz numizmaty. Pierwszy należy do typu wczesnych medali wykonanych w Pradze, zwanych szekłami Majzela od nazwiska Mordechaja Majzela (1528–1602), wielkiego praskiego dobrodzieja i filantropa⁶². Drugi, określony również jako srebrnik żydowski, podobny do egzemplarza z daru Dziewulskiego, lecz z dolutowanym uszkiem do noszenia jako medalion, został wykonany zapewne także na Śląsku⁶³. Oprócz medali w zbiorach znalazły się również trzy monety z Judei. Jedną z nich to Prutah, z okresu wojny żydowskiej w latach 67–68 (Hendin 661)⁶⁴.

1874

Kolejnym darem jest kopia słynnych dwuskrzydłych drzwi romańskich z trzeciej tercji XII wieku z katedry w Gnieźnie. Jest jedną z kilku wykonanych z inicjatywy

Ryc. 3. Medal, tzw. fałszywy szekel, srebro, Śląsk (?), druga połowa XVIII w. (?), fot. Grzegorz Zygiel; nr inw. 958

warszawskiego fotografa, kolekcjonera i współtwórcy wystaw starożytności, Karola Beyera (1818–1877)⁶⁵. Powstała dla celów poglądowych, z myślą o gronie miłośników i badaczy sztuk pięknych. Jak pisze Aleksander Przeździecki, „w roku 1837 odlane zostały podwoje gnieźnieńskie dla muzeum berlińskiego. Warszawa posiada taki odlew ich, umyślnie na miejscu zrobiony, a zasłużony archeolog i fotograf warszawski Karol Beyer rozpowszechnił papierowe odciski tych drzwi, powleczone farbą naśladowującą spiz”⁶⁶. W oddziale Miejskiego Muzeum Przemysłu Artystycznego we Lwowie, w Muzeum Lubomirskich, w sali VII ekspozycyjnej pamiątki religijne i przedmioty kultu odnotowano analogiczny odlew⁶⁷. Niezwykle interesująca, m.in. dla studiów kostiumologicznych, jest scena *Św. Wojciech przyprowadza Żydów z niewolnikami do Bolesława II* w lewym skrzydle. Dwaj mężczyźni (w grupie po lewej stronie) z charakterystycznymi nakryciami głowy – szpiczastymi kapeluszami, to czescy Żydzi, handlarze niewolników, stojący przed księciem i świętym Wojciechem jako biskupem Pra-

⁵⁶ Kisch Bruno: *Shekel medals and false shekels*. „Historia Judaica. A journal of studies in Jewish history, especially in legal and economic history of the Jews” 1941, Vol. 3, No. 2, pp. 80–92.

⁵⁷ AR, odlew, średn. 29,2 mm, w. 7,29 g, d. nr 958.

⁵⁸ Kisch Bruno: *Shekel medals...*, tab. VII.C2.

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 93–94, tab. VII.C1.

⁶⁰ Arabas Iwona, współpraca: Michajłowna Smirnowa Natalia, Krasnobajewa Ulia, Kowalenko Siergiej A.: *Ocalale z moskiewskiej pożogi. Materialne ślady świetności przyrodniczej kolekcji księżnej Anny Jabłonowskiej*. „Cenne Bezczenne Utracone” [online] 2013, nr 12, s. 57 [dostęp 6 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: http://cennebezcenne.pl/wp-content/uploads/2017/11/CBU_2013_1-4-s-52-57_arabas.pdf.

⁶¹ Brzeski Jan Władysław: *Środowisko Biblioteki...*, s. 279.

⁶² Prawdopodobnie z końca XVI w., AE, średn. 30,8 mm, w. 12,04 g, d. nr 5199. Kisch Bruno: *Shekel medals...*, tab. III.B7.

⁶³ AE (srebrzony), 29,6 mm (z uszkiem 35,5 mm), w. 10,40 g, d. nr 5196. Kisch Bruno: *Shekel medals...*, tab. VII.C4]. Fałszywe szekle zgorzeleckie posiada także Muzeum Narodowe w Krakowie i Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, lecz w innej wersji.

⁶⁴ AE, średn. 17,3 mm, w. 3,06 g, d. nr 5198; pozostałe dwie: AE, d. numery 2663, 5197, w opracowaniu.

⁶⁵ Drewno, papier-mâché odlew polichromowany; lewe skrzydło wys. 322 × 85,5 cm, gł. 4 cm; prawe skrzydło: 321 × 82–84 cm, gł. 4 cm, nr inw. 16333; Frontczak Beata: *Odlew drzwi gnieźnieńskich*. W: *Piękno darowane...*, s. 180.

⁶⁶ Przeździecki Aleksander, Rastawiecki Edward: *Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki Odrodzenia po koniec w. XVII w dawnej Polsce*. Serya 3. Warszawa–Paryż 1869, s. N.

⁶⁷ Orłowicz Mieczysław: *Ilustrowany przewodnik po Lwowie*. Krosno 2005 (reprint wyd. 2. Lwów–Warszawa 1925), s. 214.

gi. Ustawodawstwo kościelne zalecało umieszczanie na żydowskich ubraniach znaku hańby lub noszenie szpiczastych kapeluszy, aby łatwo było odróżnić Żydów od chrześcijan. W Polsce taki nakaz został ogłoszony w 1266 roku, a więc blisko sto lat później niż czas powstania drzwi⁶⁸.

Karol Estreicher, ilustrując *Encyklopedię staropolską* Aleksandra Brücknera, zestawiał poglądowo na jednej stronie dwa fragmenty rzeźb z postaciami Żydów w charakterystycznych kapeluszach: grupę z romańskich Drzwi Gnieźnieńskich oraz grupę z gotyckiego kapitela tejże katedry⁶⁹. Rzeźbiarz pracujący w katedrze 200 lat po powstaniu drzwi, ukazując Żydów, najwyraźniej skorzystał z zastanego na miejscu wzoru.

W semestrze letnim tego roku w Gabinetie Archeologicznym UJ, mieszczącym się w Collegium Maius, prof. Józef Łepkowski współpracujący jako wykładowca ze Szkołą Sztuk Pięknych prezentował jej studentom zbiory gabinetu i wybierał dla nich przedmioty muzealne do studiów rysunkowych. Uczniowie wpisywali do księgi gości swoje nazwiska, przy których został odnotowany rodzaj użytego przedmiotu. 20 kwietnia 1874 roku Józef Koniuszko (1854–1900) i Maurycy Gottlieb (1856–1879)⁷⁰ rysowali ten sam przedmiot – halabardę.

1885

Kolejny z przedmiotów należących do serii materiałów badawczych i dydaktycznych gromadzonych pod koniec XIX wieku pochodzi daru Mathiasa Bersohna (1823–1908). Ten urodzony w Warszawie historyk sztuki i kultury, członek Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności, autor m.in. *Słownika biograficznego uczonych Żydów polskich w XVI, XVII i XVIII w.*, a także artykułów o drewnianych bożnicach polskich, ofiarował odlew gotyckiej, norymberskiej, kutej misy z około 1500 roku, przechowywanej w bożnicy⁷¹. W liście z 13 stycznia 1885 roku skierowanym do Józefa Łepkowskiego Bersohn zawiadamia: „Przed kilkoma dniami przesałem Wam skrzynkę z wykopaliskami. Dzisiejszą pocztą wyprawiam do Was znowu odlew gipsowy brązowany z miednicy, o której wspominałem w poprzednich moich listach. Miednica rzeczona służyła w starej bożnicy w Ostrowcu za umywalnię, zwykle umieszczoną u wejścia bożnicy. W jaki sposób

Ryc. 4. Lampka chanukowa, kamień polichromowany, Polska (?), druga ćwierć XIX wieku, fot. Grzegorz Zygiel; nr inw. 8207

przed przeszło stu laty miednica ta z wyobrażeniem Zwiastowania N. Maryi Panny do bożnicy się dostała, nie wiadomo wcale. Prawdopodobnie bezwiednie tam się znajdowała, nie będąc od ostatnich kilkudziesięciu lat oczyszczaną, tak, że w chwili wykrycia onej ornamentacja nie była widoczną (...). Jeżeli zacny Panie Józefie, uważacie przedmiot ten za ciekawy, to można by go było zawiesić w Gab. Arch. a proponuję napis następujący: Odlew gipsowy miednicy brązowej przechowanej jako umywalnia w starej bożnicy w Ostrowcu, w powiecie opatowskim, w Guberni Radomskiej położonym⁷².

1888

Tym razem do zbiorów trafił dar założyciela i opiekuna gabinetu. Prof. Józef Łepkowski ofiarował przedmiot unikatowy – kamienną lampkę chanukową (ryc. 4)⁷³, pochodzącą, jak podano w zapisie inwentarzowym, „z domu żydowskiego” przy ulicy Szerokiej 9 na Kazimierzu. Lampka kamienna, będąca rzadkim typem w kolekcjach⁷⁴, w formie biedermeierowskiej kanapy, wykonana prawdopodobnie w drugiej ćwierci XIX wieku, przypomina radosną kolorystyką barwną, polichromowaną i złożoną kanapę weselną, wykonaną w Gdańsku w 1838 roku⁷⁵. Jak piszą Izabella Rejduch-Samkowa i Jan

⁶⁸ *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*. Red. Michał Walicki. T. 1. Warszawa 1971, s. 228–230.

⁶⁹ *Encyklopedia staropolska...*, szp. 1025–1026.

⁷⁰ Archiwum Muzeum UJ, księga gości (bez nr. inw.): „Podpisy zwiedzających Gabinet Archeologiczny UJ od roku 1873”. T. 1, nr 197, wpis Gottlieba. W inwentarzu Gabinetu Archeologicznego ów rysowany przedmiot określono jako halabardę (d. nr 5518), w późniejszym Inwentarzu Muzeum Uniwersyteckiego Sztuki i Archeologii. T. 2, z określeniem: „grot oszczepu; drzewce nowe” (d. nr 7694).

⁷¹ Gips, odlew, polerowanie, obtaczanie, złocenie, wys. 13,5 cm, średn. 66,8 cm, nr inw. 9906 (d. nr 8237).

⁷² Archiwum Muzeum UJ, List Mathiasa Bersohna do Józefa Łepkowskiego z 13 stycznia 1885 r., d. sygn. 8237; Frontczak Beata: Odlew gipsowy gotyckiej kutej misy mosiężnej. W: *Silva Rerum. Pamiatki akademickie ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Katalog wystawy, Collegium Maius, XII 1997 – I 1998*. Wstęp do ka-

talogu i biogramy Anna Piskorz. Przedm. Stanisław Waltoś. Kraków 1998, s. 145. Bersohn ofiarował w 1882 r. do zbiorów uniwersyteckich przedmioty ze znalezisk przedhistorycznych, a w 1884 r. zabytki egipskie i rzymskie. (Śliwa Joachim: *Mathias Bersohn (1823–1908) i jego dary dla Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2001, nr 33, s. 14). Nie pominął w swojej hojności także Biblioteki Jagiellońskiej. (Estreicher Karol: *Kronika Biblioteki...*, s. 186).

⁷³ Kamień kuty, polerowany, polichromowany, drut metalowy, wys. 20,5 cm, szer. 13,7 cm, gł. 12,2 cm, nr inw. 8207 (d. nr 8760).

⁷⁴ Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 109–110.

⁷⁵ Taki mebel w dawnych zbiorach gdańskich, obecnie w Nowym Jorku: *Danzig 1939, treasures of a destroyed community*. Pref. Joy Ungelerleider-Mayerson; Essays Günter Grass et al.; catalogue Vivian B. Mann, Joseph Gutmann. Ed. Sheila Schwartz. The Jewish Museum, New York. New York–Detroit 1980, pp. 61–62.

Ryc. 5. Lampka chanukowa, otów, Polska, pierwsza połowa XIX w., fot. Grzegorz Zygier; nr inw. 6102/1-8

Samek: „urzeka naiwnością i prostotą formy, a także barwną dekoracją”⁷⁶. Istotnie, uproszczona w formie; w jej korpusie wyłobiono osiem trójkątnych rowków na oliwę (ujętych od frontu metalową obejmą z brązowego drutu), z malowaną dekoracją (motywy w kolorach czerwonym, niebieskim i zielonym) na kremowobiałym tle; w prostokątnym polu zaplecka, ujętym szafirową i czerwoną listwą, wpisany został motyw lambrekina z trzema chwastami, a poniżej girlanda kwiatowa (na odwrocie także girlanda kwiatowa i główki kwiatowe). Motywy kwiatowe użyte także po bokach lampki. Polichromia wykonana po amatorsku, jak w wyrobach ludowych, jednakże przez osobę, która zapewne widywała w synagodze kaporet – lambrekina przysłaniający górną część aron ha-kodeszu⁷⁷. Niektóre muzea posiadają kamienne lampki, lecz w odmiennym stylu – The Jewish Museum w Nowym Jorku posiada polichromowaną lampkę wykonaną w Palestynie (datowaną na lata 1880–1930), zaś Muzeum Narodowe w Warszawie – alabastrową, późniejszą (1939)⁷⁸.

1889

Druga z lampek (ryc. 5)⁷⁹, wieloczęłonowa, nabyta z uposażenia Gabinetu Archeologicznego, została wyprodukowana z ołowiu. Złożona z ośmiu oddzielnych elementów w formie krzeselek, które pierwotnie były ukła-

dane szeregowo w rynienkowatej (niezachowanej do dziś) podstawie. Krzeselka naśladowują formę krzesła biedermeierowskie, z wachlarzowatym oparciem; w siedzisku krzeselka jest kolec na świecę; boki mebelków zostały pokryte motywem ukośnej kratownicy; na froncie umieszczony reliefowy motyw menory i dwóch flankujących ją dzbanuszków na oliwę. Ten motyw, wpisany w prostokąt, stosowano m.in. w dziełach rzeźbiarskich, jak w płycinie drzwi aron ha-kodeszu z około 1670 roku (obecnie w obudowie bimy bożnicy Remu w Krakowie)⁸⁰. Tego typu lampki z około połowy XIX wieku najczęściej określa się jako wyroby polskie⁸¹, czasem jako wyroby niemieckie. Podobne lampki wykonane z cyny pokazano na aukcji Sotheby’s, pochodzące z kolekcji Michaela i Judy Steinhardtów⁸². Niewykluczone, że inspiracją dla lampek chanukowych o tym kształcie były miniatury zabawek, mebelków dla lalek (w tym krzeselka o wysokości 6–7 cm), w wersji luksusowej odlewanych ze srebra, prezentujących różne style w meblarstwie⁸³.

1894

W zbiorach Gabinetu Sztuki UJ znalazły się Teki Józefa Łepkowskiego. Zostały zakupione po śmierci ich właściciela w 1894 roku przez hrabiego Konstantego Przeździeckiego

⁷⁶ Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 108.

⁷⁷ Kaporet z zachowanymi trzema środkowymi chwastami, prawdopodobnie wykonany w Krakowie w 1827 r., w zbiorach lwowskich. *Kultura Żydów galicyjskich ze zbiorów Muzeum Etnografii i Rzemiosła Artystycznego we Lwowie = Kultura galic'kich Evreiv : zi zbirok Muzeu etnografii ta hudož'no'go promisl'u u Lvovi = Kultur der galizischen Juden : aus den Sammlungen des Museums für Ethnographie und Kunsthandwerk in Lemberg*. Red. Elżbieta Skromak, Anna Garbacz, Marek Wiatrowicz. Przekł. na j. niem. Rita Kozłowska-Raś. Stalowa Wola–Gdańsk–Lwów 2006, s. 176.

⁷⁸ *Hanukkah Lamp* [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.jewishmuseum.org/collection/4746-hanukkah-lamp>; Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów...*, s. 285, kat. 315.

⁷⁹ Polska, pierwsza połowa XIX w., otów odlewany, wys. 6,5 cm, szer.

2,4 cm, gł. 2,3 cm (d. nr 9020); nr inw. 6102/1-8.

⁸⁰ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 6. *Kazimierz i Stradom – judaica: bóżnice, budowle publiczne i cmentarze*. Red. Izabella Rejduch-Samkowa, Jan Samek. Warszawa 1995, s. 12, il. 110.

⁸¹ W Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár (Węgierskie Muzeum Żydowskie i Archiwum) w Budapeszcie, lampka wykonana przed 1910 r. Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 114.

⁸² *A wood, brass and pewter hanukkah lamp*, cat. 282, 283 [online]. [dostęp 4 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie <http://www.sothebys.com/fr/auctions/2013/a-treasured-legacy-steinhardt-n08961.html>

⁸³ W handlu antykwarycznym notowane jako wyroby holenderskie lub angielskie; *Miniature-silver-Antique Silver from...* [online]. [dostęp 27 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: www.waxantiques.com/miniature-silver.

i ofiarowane uniwersytetowi. Zanim powstał Gabinet Archeologiczny, prof. Józef Łepkowski otrzymał od zaprzyjaźnionego Jana Matejki album *Ubiory w Polsce 1200–1795*⁸⁴, złożony z tablic, na których zostały przedstawione grupy postaci reprezentujących różne stany od Bolesława Wstydlivego do czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego. Wśród przedstawionych grup Matejko umieścił postaci Żydów. W tym samym zapewne czasie trafił do gabinetu rysunek *Grupa chłopów i Żydów w latach 1333–1434* i szkic do *Ubiorów w Polsce*⁸⁵, będący studium do tego albumu. W tekach znalazły się także fotografie dokumentacyjne Ignacego Kriegera, seniora rodu fotografów krakowskich, wykonane przez niego na Wawelu⁸⁶.

Na przełomie wieków zbiór grafiki wzbogaciły litografie warszawskiego grafika i fotografa Maksymiliana Fajansa (1825–1890), m.in. portrety Rafała Hadziewicza, Józefa Korzeniowskiego, Stanisława Wodzickiego, Franciszka Wężyka, Józefa Kremera. Wśród nich znalazł się portret jego przyjaciela i współpracownika, Aleksandra Lessera (1814–1884), malarza i krytyka sztuki⁸⁷.

Jubileusz 500-lecia odnowy Uniwersytetu Jagiellońskiego (1900) spowodował napływ darów dla uczelni. Na początku XX stulecia (1902?) do zbiorów trafiło szereg pamiątek ofiarowanych m.in. przez Aleksandra Jelskiego z Zamościa (w powiecie ihumeńskim na Białorusi), kolekcjonera, historyka, pisarza i publicysty, członka Komisji Historii Sztuki Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności. Jest wśród nich autograf wymienionego powyżej Aleksandra Lessera, należącego do grona Polaków wyznania mojżeszowego związanych z nurtem asymilatorskim. Autograf Lessera na papierze firmowym Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych pochodzi z okresu jego działalności (5 lutego 1877 roku) jako współzałożyciela i członka Towarzystwa⁸⁸.

1928

W tym miejscu dla historii zbioru godzi się wspomnieć o zapisie w księdze inwentarzowej muzeum z okresu międzywojennego. Pod nr. 19039 figuruje sześcioramienny świecznik z brązu, zakupiony w 1928 roku (za 200 zł),

pochodzący „podobno z jednej z bożnic wileńskich”. Niestety nie przetrwał wojny.

1931

Tadeusz Łopatkiewicz, badający kolekcję szkicowników uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych z lat 1888–1892, zauważył, że „w genezie uczniowskich objazdów terenowych nie budzi dziś wątpliwości niemal wyłączny udział Komisji Historii Sztuki Akademii Umiejętności”, której prof. Władysław Łuszczkiewicz był wieloletnim przewodniczącym. Łopatkiewicz ustalił, że Muzeum Sztuki UJ zawdzięcza pozyskanie szkicowników (1931) Stanisławowi Tomkowiczowi, konserwatorowi zabytków⁸⁹. W omawianym zbiorze, będącym jednocześnie „archiwalnym źródłem ikonograficznym”⁹⁰, znalazły się także interesujące judaika. Prace tam umieszczone są odzwierciedleniem nauki, jaką studiujący wynieśli ze szkoły i przekazanej im przez ówczesnego opiekuna: „uczniowie oprócz studiów nauczą się poznawać świat i ludzi. Spotkaliśmy już wzory księży – bawiliśmy się za furta klasztorną dwa dni – znaleźliśmy się w bożnicy między żydami”⁹¹. Z wyprawy uczniowskiej z 1889 roku pochodzą studia wnętrza bożnicy w Nowym Sączu, rysowane przez Stefana Matejkę⁹², Stanisława Wyspiańskiego⁹³, Józefa Mehoffera⁹⁴. Natomiast rysunki bożnic w Rzeszowie (Starej i Nowomiejskiej) i Przeworsku, wykonane w 1891 roku, znajdują się w szkicownikach Stefana Matejki⁹⁵, Karola Maszkowskiego⁹⁶ i Karola Polityńskiego⁹⁷. Stefan Matejko oraz Karol Polityński rysowali także ulicę Żydowską w Tarnowie⁹⁸.

W latach trzydziestych do zbiorów została przekazana, jak zapisano w inwentarzu muzealnym, „rozeta kamienna z bożnicy w Krakowie. Przekazana przez Województwo krakowskie za pośrednictwem p. Kr. Sinkówny”⁹⁹. Niestety jest kolejnym obiektem zaginionym w latach 1939–1945.

1946

W maju 1946 roku nadchodziły do Krakowa ruchomości osobiste, meble i książki wsiadleców ze Lwowa. Do Collegium Maius kierował je Tadeusz Mańkowski, który,

⁸⁴ Kraków, Litografia „Czasu”, 1860; litografia kolorowana akwarelą; dedykacja z datą 16 sierpnia 1861 r., nr inw. 8619; Lewińska Barbara: *Ubiory w Polsce 1200–1795*. W: *Silva Rerum. Pamiątki akademickie...*, s. 87–88.

⁸⁵ Oł., papier, 23,8 × 18,3 cm, nr inw. 2453; *Żydzi polscy, czerwiec – sierpień 1989, Muzeum Narodowe w Krakowie*. Wystawę i katalog przygotowali Dorota Dec, Krystyna Moczulska, Marek Rostworowski, Janusz Wałek. Zarys historii Żydów polskich napisali Maurycy Horn, Jerzy Tomaszewski. Kraków 1989, s. 73, kat. 758.

⁸⁶ Podczas prowadzonych tam prac przy konserwacji trumien królewskich Stefana Batorego i Barbary Zápolyi, numery inw. 10334, 10336, 10339, 10340, 10343, 10350.

⁸⁷ Nr inw. 3002.

⁸⁸ Nr inw. 16862.

⁸⁹ Łopatkiewicz Tadeusz: *Kolekcja szkicowników uczniów krakow-*

skiej Szkoły Sztuk Pięknych w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nieznane rysunki S. Wyspiańskiego, J. Mehoffera i innych z wycieczek z W. Łuszczkiewiczem w latach 1888–1892. „Opuscula Musealia” 2005, z. 14, s. 43.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 87.

⁹¹ *Ibidem*, z listu Łuszczkiewicza do Tomkowicza, s. 44.

⁹² *Ibidem*, Szkicownik I, nr inw. 15724, s. 60.

⁹³ *Ibidem*, Szkicownik II, nr inw. 15622, s. 62; publikowany w katalogu wystawy *Żydzi polscy...*, s. 89, kat. 1319.

⁹⁴ *Ibidem*, Szkicownik IV nr inw. 15624; Łopatkiewicz Tadeusz: *Kolekcja szkicowników...*, s. 74.

⁹⁵ *Ibidem*, Szkicownik, nr inw. 15627, s. 80.

⁹⁶ *Ibidem*, Szkicownik, nr inw. 15626, s. 84.

⁹⁷ *Ibidem*, Szkicownik, nr inw. 15625, s. 86.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 80, 83.

⁹⁹ Krystyna Sinko-Popielowa (1908–1979), historyk sztuki.

według Karola Estreichera, „ich na Wawel nie przyjął”¹⁰⁰. Niektórzy z nielicznych Żydów, którzy przeżyli gehennę II wojny światowej i zdecydowali się wyjechać z Polski, w gmachu Collegium Maius znaleźli pomoc w pakowaniu mienia. Już raz, w średniowieczu, gdy nabywano dla uniwersytetu pierwsze budynki, Żydzi pakowali na tym miejscu swój dobytek, aby przenieść się do sąsiedniego kwartału. W 1946 roku, jak zapisał Karol Estreicher, działała tu firma produkująca meble dla Palestyny, a jeden z mieszkających tu woźnych, Kazimierz Figiel, pracownik Zakładu Archeologii Klasycznej UJ, „emigrującym do Palestyny Żydom zbijał paki, drażył nogi w krzesłach (aby schować tam dolary i złoto)”¹⁰¹.

30 kwietnia tego roku Karol Estreicher przywiózł z Bawarii pierwszy transport rewindykacyjny. Profesor należał do nielicznych (z Polaków chyba jedyny), którzy jako oficerowie rewindykacyjni oglądali podziemia Reichsbanku we Frankfurcie nad Menem. Z Banku Rzeszy profesor przejął, jak pisze w dzienniku, „sporo przedmiotów oznaczonych ogólnie jako: »Poland«”¹⁰². Wśród nich piękny obiekt złotniczy – koronę na Torę (ryc. 6)¹⁰³. Według dotychczasowych badań, niewielkie rozmiary korony świadczą, że była przeznaczona do prywatnego kultu¹⁰⁴. Chyba się już nie dowiemy, dla kogo była wykonana. Zapewne,

Ryc. 6. Korona na Torę, srebro złocone, diamenty, perły, emalia, Wiedeń, ok. 1872 r., fot. Grzegorz Zygiel; nr inw. 9375

sądząc po znakach, około 1872 roku. Dekoracja tego typu, z kameryzacją i dużą ilością wielobarwnej emalii, w wyrobach wiedeńskich należy do rzadkości¹⁰⁵. Jednakże notuje

¹⁰⁰ Estreicher Karol: *Dziennik wypadków*. T. 2. 1946–1960. Red. Anna Maria Joniak. Wstęp Zbigniew Kazimierz Witek. Kraków 2002, s. 686.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 370, 686.

¹⁰² *Ibidem*, s. 96.

¹⁰³ Korona zamknięta, dwustrefowa, srebrna, złocona, zdobiona emalią (w kolorach białym, złotym, cynobrowym, niebieskim, szafirowym, zielonym) oraz kameryzacją z diamentów i dużej liczby pereł. Obręcz (z trzema pasami nakładanej dekoracji) oraz poszerzone środkiem gięte kabłąki (osiem w górnej i osiem w dolnej strefie) wypełniono wycinanymi w blaszkę nakładkami, uzupełnionymi elementami giętymi z drutu; nakładki z rytowanymi i pokrytymi emalią szlakami z bogato kameryzowanej roślinnej dekoracji, złożonej z kwiatowych główek, pąków, liści oraz spiralnych giętych z drutu pędów z nianzanymi perłami; na górnym brzegu obręczy szeregowo mocowane, pokryte emalią, kameryzowane trójliście; na granicy dwóch koron – mniejszej i większej, obręcz z ażurowych złoconych liści; na jej dolnym brzegu, między kabłąkami, mocowane gięte, ażurowe, złocone zawieszki z pseudofiligranu (z motywem esownic) z analogiczną jak trójliście emalią. Trzy z nich zakończone dzwoneczkiem, dwa guzem w formie owocu granatu. Guzy w formie granatu oraz dzwoneczki, są odpowiednikami dekoracji wykończenia sukni arcykapłana; jej opis zawierają biblijne wersety Księgi Wjścia (Wj, 28, 31, 33, 34, 35): „zrobisz suknię pod efod (...) na dolnych jej krajach dokoła przyszyjesz jabłka granatu z fioletowej i czerwonej purpury oraz z karmazynu, i dzwonki złote pomiędzy nimi dokoła. Dzwonek złoty i jabłko granatu będą następowały na przemian dokoła na dolnych krajach sukni. (...) I będzie miał ją na sobie Aaron, podczas pełnienia służby, aby słyszano dźwięk, gdy będzie wchodził do Miejsca Świętego przed oblicze Jahwe – i gdy będzie wychodził – aby nie umarł”. *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. Red. nauk. Augustyn Jankowski, Lech Stachowiak, Kazimierz Romaniuk. Poznań–Warszawa

1971, s. 92–93. Znakomitą ilustrację stroju arcykapłana Aarona, gdzie ozdoby na kraj sukni wykonano z metalu, a nie z purpury, znajdujemy m.in. we fresku *Kuszenie Chrystusa* Sandro Botticellego (1481–1482) w Kaplicy Sykstyńskiej. (*Muzea Watykańu*. Wstęp Paolo Dalla Torre Del Tempio Di Sanguinetto. Przedm. Deoclécio Redig de Campos. Teksty Gigetta Dalli Regali et al. Przekł. z wł. Helena Kęszycka. Warszawa 1983, s. 65). Powyżej osadzono drugą, wykonaną w mniejszej skali koronę; jej szczyt zdobi pęk emaliowanych i kameryzowanych kwiatów i liści. Wewnątrz dolnej obręczy korony umocowane są dwie krótkie tuleje do osadzenia jej na drążkach zwoju Tory. Korona jest cechowana. Wewnątrz obręczy wybite znaki złotnicze; sygn: 1) znak warsztatowy, literowy, wybity dwukrotnie w tym samym miejscu, nieodczytany, 2) znak kontrolny, wiedeński, z literą A w prostokącie (stosowany od 1867 r.), 3) znak kontrolny z głową bogini Diany w sześcioboku, z cyfrą 2 i literą A (dla srebra próby 900, stosowany od 1872 r. (Neuwirth Waltraud: *Lexikon Wiener Gold- und Silberschmiede und ihre Punzen 1867–1922*. Bd. A–L. Wien 1976, Tab. 6, Abb. 12, Tab. 7, Abb. 4), Inv.-Nr. 9375. W zasadzie nie nanoszono nazwisk na korony. We Lwowie w połowie XIX w. sygnował je Daniel Korkis. (Lille Ludwik: *Muzeum Żydowskiej Gminy Wyznaniowej we Lwowie ul. Bernsteina 12*. Lwów 1937, s. 4).

¹⁰⁴ Rejduch-Samkova Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 120; może w sztibl (sztibel, jid. izdebka, mały pokój), tj. w prywatnej bożniczce, będącej jednocześnie miejscem studiów. W XX w. w okresie międzywojennym tylko w Krakowie, na Kazimierzu, było 200 takich miejsc. Nathan Zvi: *Rozmowa [...]*. W: Pordes Anis D., Grin Irek: *Ich miasto. Wspomnienia Izraelczyków, przedwojennych mieszkańców Krakowa*. Warszawa 2004, s. 266.

¹⁰⁵ W handlu antykwarycznym odnotowano wiedeńskie naczynie na etrog (srebro złocone), zdobione perłami, emalią, masą perłową i ja-deitami, ale późniejsze, wykonane ok. 1900 r. *Viennese Judaica silver etrog box* [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: https://www.1stdibs.com/furniture/...etrog.../id-f_1152826.

się pochodzącą z Ukrainy wcześniejszą (z ok. 1825 roku), wiedeńską złożoną koronę z wielobarwną, kameryzowaną dekoracją (diamenty, szmaragdy, rubiny, ametysty, turkusy), która obecnie należy do zbiorów Victoria & Albert Museum w Londynie¹⁰⁶. Jest dziełem wiedeńskiego nieznanego z nazwiska złotnika. Przypuszcza się, że została wykonana na zamówienie otaczającego się zbytkiem, niezwykle zamożnego cadyka Izraela Friedman(n)a z Różyna (1797–1850[51]), założyciela dynastii cadyków sadagórskich, dla jednego z jego synów, także cadyka¹⁰⁷.

Prof. Karol Estreicher, który odwiedził wiele muzeów amerykańskich, zapisał w swoim dzienniku pod datą 31 marca 1973 roku: „Widziałem w Nowym Jorku Muzeum Żydowskie. Przy tych ogromnych możliwościach finansowych można powiedzieć, że po prostu brak w nim zabytków. Oczywiście są w nim ciekawe i cenne przykłady srebra, ale to nic szczególnego. Zainterесowały mnie korony na Torę. Ta nasza w kasie Uniwersytetu [profesor tak nazywał kasę pancerną w skarbcu Collegium Maius] Jagiellońskiego jest wprost bezcenna! Nie ma, nie widziałem w każdym razie, równie wspaniałej korony, jak ta, którą zdobyłem w czasie rewindykacji. Znalazła się ona w Skarbcu Rzeszy we Frankfurcie w 1946 roku. Tam nikt nie przypuszczał, że jest ona żydowska i związana z Torą. Wiadomo było tylko, że pochodzi z Polski. Ja też nie wiedziałem co zabieram do Polski. Nie mając jej komu oddać, przypisałem Uniwersytetowi Jagiellońskiemu. Wiedziałem już wtedy, że będę odtwarzał Skarbiec”¹⁰⁸.

Jakkolwiek okrutne losy wojenne odcisnęły swoje piętno na tej tak oryginalnie zdobionej koronie, to nie pozbawiły jej urody, pomimo braków w ruchomych detalach i ubytkach w partiach pokrytych emalią. Według Izabelli Rejduch-Samkowej i Jana Samka, „omawiana korona o wysokim poziomie artystycznym jest wybitnym zabytkiem sakralnej sztuki żydowskiej”¹⁰⁹. Podziwiając walory korony, wykonanej według nakazu wypełniania przykazań bożych przy użyciu pięknych przedmiotów, należy pamiętać o wartości, jaką jest mądrość, która przewyższa wszystko: „lepiej ją posiadać niż srebro, ją raczej nabyć niż złoto, zdobycie jej lepsze od pereł, nie równie jej żadne klejnoty” (Prz 3, 14–15)¹¹⁰.

Do muzeum zaczęły powracać przedmioty ukryte w 1939 roku, przyjęto pierwsze dary i zaczęto dokonywać zakupów. Z tego czasu pochodzą również obiekty o nieusta-

lonej proveniencji. Do nich należy wiszący świecznik¹¹¹, ośmioramienny, jednokondygnacyjny, z korpusem na czterech łańcuchach, zdobiony w miejscu osadzenia ramion guzami, a od spodu puklowaną rozetą i wazonowym zwieszem; na korpuse dodano wtórnie grawerowaną hebrajską inskrypcję (w tłumaczeniu Eugeniusza Dudy): „Podarował r' Icchak Samuel, syn r' Izraela Lichta ha-kohena (kapłana), ze swoją małżonką, oby długo żyła, w roku (5) 674 (= 1914)”. W zbiorach Collegium Maius, w kolekcji klisz fotograficznych Stanisława Kolowcy, znajduje się widok wnętrza synagogi Remu (lata trzydzieste XX wieku) ze świecznikiem o podobnej konstrukcji, zawieszonym przed aroh-ha-kodeszem¹¹².

Okolo 1947

W okresie powojennego formowania się instytucji z Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego przekazano zestaw klocków drzeworytniczych z XVI stulecia, który szczęśliwie przetrwał okupację niemiecką. Ten piękny zbiór klocków o niezwyklej historii i ciekawej ikonografii¹¹³ obejmuje egzemplarze wykonane przed rokiem 1534 przez monogramistę M.S. do zilustrowania kilku edycji Biblii w przekładzie Marcina Lutera. Odciski z tych klocków zdobyły jej pierwsze wydanie z 1534 roku, powstałe w drukarni Hansa Luffta w Wittenberdze. Nabyte w 1560 roku przez krakowskich drukarzy Scharffenbergów, po drobnych zmianach zostały użyte do druku ilustracji polskiego przekładu Biblii, dokonanego przez prof. teologii Jana Nycza ze Lwowa (Leopolity). W niniejszym kalendarium nabytków w zasadzie nie omawia się dzieł sztuki o tematyce biblijnej, jakkolwiek muzeum posiada ich sporo w kolekcjach malarstwa, grafiki, rzeźby oraz w rzemiosła artystycznego, ponieważ one same w sobie stanowią oddzielny temat. Wyjątkowo w tym miejscu powiemy o jednym z klocków powyższej serii ze względu na czas jej pozyskania przez uniwersytet (1734)¹¹⁴, gdy nikt jeszcze nie myślał o założeniu muzeum.

Na wydarzenia zapisane w Piśmie Świętym Starego Testamentu patrzemy oczami artystów, którzy w swojej wyobraźni i mocą talentu przetwarzali zawarte w Księgach opisy. Tak też było w przypadku powyższych klocków. Jeden z nich przedstawia Sprzęty Przybytku¹¹⁵ (Wj 25, 23–31, 38; Lb 4,

¹⁰⁶ Rodzina Bernsteinów przewiozła ją do Londynu z Polski w 1890 r.

¹⁰⁷ *Polski słownik judaistyczny*: Friedman(n) Izrael z Różyna. Hasło oprac. Jan Doktor [online]. [dostęp 30 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: [http://www.jhi.pl/psj/Friedman\(n\)_Izrael_z_Rozyna](http://www.jhi.pl/psj/Friedman(n)_Izrael_z_Rozyna) oraz *Torah Crown* [online]. [dostęp 30 sierpnia 2016 r.]. Dostępny w internecie: <http://collections.vam.ac.uk/item/O158129/torah-crown/>.

¹⁰⁸ Estreicher Karol: *Dziennik wypadków*. T. 5. 1973–1977. Red. Anna Maria Joniak. Wstęp Zbigniew Kazimierz Witek. Kraków 2006, s. 237. Fotografie i opisy katalogowe koron z tego muzeum m.in. w: Grafman Rafi: *Crowning glory. Silver Torah ornaments of the Jewish Museum, New York*. Ed. Vivian B. Mann. New York 1996, pp. 236–285 cat. entry 448–503.

¹⁰⁹ Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 120.

¹¹⁰ *Biblia Tysiąclecia...*, s. 714.

¹¹¹ Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 131–132; mosiądz odlewany; uważany za wyrób austriacki lub czeski, nr inw. 3279; dla celów ekspozycyjnych został zelektryfikowany; analogiczny czeski świecznik z ok. 1800 r. Durdik Jan: *Das Große Bilderlexikon der Antiquitäten*. Dresden 1976, S. 348, Abb. 460.

¹¹² Por. przyp. 119.

¹¹³ Gajek Maria Natalia: Kolekcja klocków drzeworytniczych w Muzeum UJ. W: *Piękno darowane...*, s. 131.

¹¹⁴ Drukarnię wraz z wyposażeniem, w tym zbiorem klocków, odkupił od drukarzy Cezarych profesor Akademii Krakowskiej Marcin Walczyński i ofiarował Akademii w 1734 r.

¹¹⁵ Nr inw. 2084.

7, Kpł. 24, 5). Monogramista *M.S.* umieścił Sprzęty Przybytku we wnętrzu świątyni. Obok menory ustawił stół ołtarzowy z chlebami pokładnymi, symbolizującymi 12 pokoleń Izraela, liczne naczynia na składane ofiary oraz przybory do objaśniania światła (szczytce do knotów i knoty). Artysta musiał znać treść zapisu w Księdze Kapłańskiej (Kpł. 24, 5), który wymienia ilość obrzędowego pieczywa. Podczas szabatu kapłani układali jeden na drugim 12 chlebów (a właściwie placków) w dwóch stosach po sześć. Jakkolwiek korekta wykonania rycin była staranna (dr Marcin Luter dbał, aby „treść tekstu była najdokładniej odmalowana i odrysowana”¹¹⁶) wykonawca klocka, rzeźbiąc z wielką precyzją w twardym drewnie, pomylił się – przedstawił ich tylko 10 (dwa po pięć)¹¹⁷.

W ogromnym zbiorze klisz fotograficznych i fotografii zgromadzonym w muzealnej fototece (sukcesywnie nadal inwentaryzowanej i opracowywanej) pozostaje szereg już rozpoznanych interesujących egzemplarzy. W zbiorze Pawlikowskiego (1862–1925), zakupionym w roku 1949, znajduje się m.in. *Widok wnętrza synagogi Tempel, przy ul. Podbrzezie w Krakowie*, z 1924 roku¹¹⁸, a Stanisława Kolowcy (1904–1968) wspomniane już wnętrza synagogi Remu (lata trzydzieste XX wieku)¹¹⁹.

W zespole klisz Franciszka Kleina (1882–1961), cechujących się zarówno walorami dokumentu, jak i dużą urodą kadru, znakomicie zostały przedstawione fragmenty wielu ulic w Krakowie. Z ulicy Szpitalnej utrwalony został m.in. widok elewacji kamienicy pod nr. 9. Wśród firmowych reklam widnieje tu szyld „Handel książek” Izraela Taffeta (1856–1933), od roku 1884 właściciela antykwariatu, syna znanego antykwariusza Mojżesza Manna Taffeta, który miał swój sklep naprzeciwko¹²⁰. Fragment ulicy Mikołajskiej z widokiem na kościół Mariacki został uchwycony z reklamą na domu pod nr. 5, gdzie istniał sklep A. Goldbauma „Sprzedaż owoców południowych”. Zaś widok ulicy Brackiej w kierunku kościoła Franciszkanów, z narożną kamienicą (róg Brackiej i Gołębiej), na której umieszczono szyld znanej wypożyczalni książek Gumplowiczów¹²¹. Klein utrwalił także widoki ulic na Kazimierzu: Józefa¹²², Krakowskiej i Szerokiej. Wiele z klisz Kleina stanowi dzisiaj znakomite źródło, niezbędne w badaniach nad działalno-

ścią nieistniejących krakowskich firm, wśród nich firmy Leopolda Bluma, która dotrwała do końca lat czterdziestych XX wieku i przetrwała zmianę ustroju w Polsce. Na początku swojej działalności handlowej znana była pod szyldem „Austr(iacki) Przemysł Dywanów | Linoleum i Cerat”¹²³, z lokalem mieszczącym się w kamienicy przy Rynku Głównym 10. W okresie międzywojennym nadal prosperowała w tym samym miejscu jako „Przemysł Linoleum i Cerat. Skład fabryczny. Sprzedaż hurtowa i detaliczna”. Firma działała jeszcze po 1945 roku pod nazwą Linoleum, kierowana przez Tadeusza (Immerglück) Inatowicza.

II wojna światowa spowodowała nie tylko duże straty, ale także wielkie rozproszenie ruchomego majątku Polaków, w tym zbiorów muzealnych. Nie wiemy, skąd pochodzi świecznik do wieczery szabatu¹²⁴. Pięćświecowy (pierwotnie czterświecowy, z środkowymi ramionami zwieńczonymi figurką orła), ze stopą zdobioną szlakiem z plastycznych masek i korpusem w formie plastycznego, czterogłowego orła z rozpostartymi skrzydłami; każda z głów ptaka zwieńczona wazonową tulejką i profitką. Analogiczne świeczniki występują w handlu antykwarem oraz muzeach, m.in. w Zsidó Múzeum w Budapeszcie i Muzeum Narodowym w Warszawie. Egzemplarz warszawski posiada dodatkowo graficzny element, którego tu brak: rytowaną sześcioramienną gwiazdę, z wpisaną literą szin (pierwszą ze słowa szabat) na piersiach czterogłowego orła¹²⁵.

Z nabytków powojennych pochodzi naczynie o nieustalonej proveniencji¹²⁶, z warsztatu Johanna Michaela Schneidera (Niemcy, Saksonia, Bischofswerda, czwarta ćwierć XVII wieku). Cynowe, w formie wydłużonej czariki na czterech nóżkach, określane wcześniej jako salsierka, było prawdopodobnie używane jako naczynie na etrog. Posiada analogie w zbiorach Muzeum Żydowskiego w Pradze. Tamtejsze naczynia, wykonane w wersji luksusowej ze srebra, określone właśnie jako naczynia na etrog, powstały w warsztatach złotniczych: Mikuláša Madena (?) w Kutnej Horze w drugiej połowie XVIII wieku (z hebrajską późniejszą inskrypcją z 1855 roku) oraz w warsztacie Michała Enzingerera w Pradze w 1782 roku (bez napisów)¹²⁷.

Starania o pozyskanie judaików nie zawsze się udają. Znany krakowski kolekcjoner antycznych zegarów i sre-

¹¹⁶ Waltoś Stanisław: *Dzieje klocków drzeworytniczych, wykonanych dla Biblii Lutra z 1534*. W: *Curia maior. Studia z dziejów kultury ofiarowane Andrzejowi Ciechanowieckiemu*. Warszawa 1990, s. 58.

¹¹⁷ Duże powiększenie odcisku klocka w kalendarzu: 2015 | *Collegium Maius Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego = The Jagiellonian University Museum*. Wybór obiektów i teksty Maria Natalia Gajek, Grażyna Grzechnik-Correa.

¹¹⁸ Bełtowska Lucyna: *Kolekcje klisz i fotografii w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Opuscula Musealia” 1994, Vol. 7, fot. 17.

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 54; fot. nr inw. 42823.

¹²⁰ Löw Ryszard: *Pod znakiem starych foliantów. Cztery szkice o sprawach żydowskich i książkowych*. Kraków 1993, s. 18; duże powiększenie fotografii w kalendarzu: 2013 | *Collegium Maius Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego = The Jagiellonian University Museum*. Wybór fotografii i teksty Grażyna Grzechnik-Correa, (maj).

¹²¹ 2013 | *Collegium Maius...* (kwiecień).

¹²² *Ibidem* (czerwiec); fot. o numerach inw. fot. 43140/IX, 42422/IX, 42423/IX.

¹²³ Fot. o numerach inw. 7676, 42522/IX.

¹²⁴ Mosiądz odlewany, rytowany, wys. 35 cm, szer. 27 cm, podst. 19,5 × 6 × 3 cm; nr inw. 1573.

¹²⁵ Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów...*, s. 163; w handlu antykwarem analogiczna para świeczników określonych jako wyrób rosyjski. *Auktion von Schweizer Graphik, alten und modernen Gemälden, Fayencen, Glas, Silber, Zinn, Bronze, Plastiken, Pendulen, Möbeln, Teppichen etc.* [14./15. Nov. 1941]. Hrsg. L. Zbinden-Hess. Bern 1941, S. 21, 27, Kat. 331.

¹²⁶ Wys. 5,1 cm, dł. 16,9 cm, szer. 9,8 cm; nr inw. 1322 (d. nr VI 1062).

¹²⁷ Kuntoš Jaroslav: *Silver Judaica...*, s. 213, kat. 279, 280. Autorka dziękuje p. Beacie Frontczak z Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego za wskazanie jej tego naczynia oraz analogii.

Ryc. 7. Kwarta, miedź, Lwów, druga połowa XIX w., fot. Grzegorz Zygiel; nr inw. 1564

ber, prof. Eugeniusz Brzezicki, psychiatra, posiadał m.in. zbiór liczący 31 srebrnych, żydowskich kieliszków do wódek, określonych jako rosyjskie, z około 1860 roku¹²⁸. Karol Estreicher miał nadzieję, że właściciel kolekcji zapisze swoje zbiory sreber muzeum. Niestety do przekazania nie doszło.

Skromna pieczęćka do tuszu, z napisem: „Z daru | Juliana Klaczki”¹²⁹, stała się przedmiotem upamiętniającym niezwykłego erudyty, Juliana Klaczkę (właśc. Jehuda Lejb; 1825–1906), urodzonego w Wilnie pisarza, publicystę politycznego, krytyka literackiego, jednego z pierwszych liczących się na świecie historyków sztuki, doktora honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zapisał on w testamencie Gabinetowi Sztuki UJ ryciny i fotografie włoskich zabytków. Feliks Kopera w liście z Bazylei z 1897 roku do prof. Mariana Sokołowskiego pisał: „Żeby to jego fotografie dostały się do Gabinetu! Lepszego użytku z nich z pewnością nie mógłby zrobić, po tym, który już sam z nich zrobił”. Po śmierci Klaczki fotografie trafiły do Zakładu Historii Sztuki i były używane przez Sokołowskiego podczas wykładów¹³⁰.

¹²⁸ Estreicher Karol: *Eugeniusz Brzezicki – kolekcjoner i znawca*. „Neurologia, Neurochirurgia i Psychiatria Polska” 1965, t. 15, nr 4, s. 550.

¹²⁹ Zapewne powojenny przekaz z Zakładu Historii Sztuki UJ; drewno, guma, wys. 6,8 cm, typariusz 3,6 × 2,5 cm, nr inw. 6857.

¹³⁰ Baran Zbigniew: *Itaka Juliana Klaczki*. Kraków 1998, s. 70.

¹³¹ Biblioteka Jagiellońska, Muzeum Historyczne m. Lwowa Rynek 4 (Czarna Kamienica), k. 185–221. Spis eksponatów ewakuowanych z Muzeum Historycznego m. Lwowa na Zachód pod koniec okupacji niemieckiej Lwowa w dwu skrzyniach nr 10 i 12, Rkps. 7789 IV.

¹³² Matwijów Maciej: Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa w 1944 roku. „Rocznik Lwowski” 1995–1996, s. 41–42. Wiadomo, że Muzeum Przemysłu Artystycznego, a potem Muzeum Historyczne miasta Lwowa i Narodowe Muzeum im. Jana III Sobieskiego gromadziły przedmioty żydowskiego kultu religijnego i działalności artystycznej. Wociór Lidia: *Kolekcja judaików we Lwowie od końca XIX do początku XXI wieku*. „Muzealnictwo” 2012, t. 53, s. 114.

¹³³ Lwów, druga połowa XIX w., miedź kuta, sztancowana, wyci-

nięta, nitowana, cynowana, wys. 21 cm, średn. 11,5 cm, nr inw. 1564 (d. nr B 219).

Dzięki zachowanemu w dziale rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej¹³¹ spisowi części przedmiotów ewakuowanych z Muzeum Historycznego miasta Lwowa pod koniec okupacji niemieckiej ze Lwowa na zachód wiemy także o judaikach przechowywanych w siedzibie muzeum mieszczącego się w Czarnej Kamienicy. Niemcy wyekspediowali w maju 1944 roku 22 paki ze zbiorami Muzeum Narodowego im. Jana III, a w czerwcu dwie paki z zabytkami cechowymi pochodzącymi z Muzeum Historycznego do klasztoru Kamiedułów na Bielanych pod Krakowem¹³². Dzięki zachowanym numerom inwentarzowym udało się zidentyfikować dwie dwuoszne kwarty, formę do pieczenia w kształcie ryby oraz hak używany do zawieszenia lampy zwanej Judenstern (według opisu Tadeusza Zamłyńskiego, pracownika technicznego muzeum, który sporządził spis ewakuowanych przedmiotów dla ówczesnego dyrektora, dr Karola Badeckiego, ten hak to „przedmiot podobny do piły z zębami mosiężny”). Wszystkie były przechowywane w Czarnej Kamienicy, w sali Korniaktowskiej. Tuż po wojnie w wielkiej dyskrekcji przekazano do muzeum te obiekty, obawiając się niepożądanego reakcji ze strony władz uniwersyteckich, gdyby ujawniono ich pochodzenie z lwowskiego muzeum.

W synagodze przed błogosławieństwem przy rytualnym umywaniu rąk lewicy polewali kapłanom ręce z dzbana lub kwarty o dwóch uchach. Także przybywający do synagogi wierni mogli obmyć ręce bez niczyjej pomocy, używając takich kwart (biorąc kolejno raz jedno, raz drugie ucho, nie brudząc przy tym już obmytej dłoni).

Jedna z dwuosznych kwart do ceremonii rytualnego polewania posiada na dnie wyobrażenie Lewiatana¹³³ pod postacią kuliście giętej drapieżnej ryby (ryc. 7). Lewiatan występujący w wystroju malarskim bożnic symbolizuje nadejście czasów mesjańskich. Przedstawienia Lewiatana umieszczano tradycyjnie na sklepieniu bimy (jak w synagodze w Łańcucie) lub ponad nią (jak w Niebylcu i Strzyżowie)¹³⁴, a także w dziełach rzeźbiarskich, np. w zachowanej do 1939 roku dekoracji aron ha-kodeszu w synagodze w Olkiennikach¹³⁵. Druga z kwart¹³⁶, niezdobiona, jest także dziełem lwowskich Żydów.

nana, nitowana, cynowana, wys. 21 cm, średn. 11,5 cm, nr inw. 1564 (d. nr B 219).

¹³⁴ Jucha Zbigniew: Polichromia ścienna synagog w Łańcucie, Strzyżowie, Niebylcu, kuczki żydowskiej w Tyczynie – odkrycia i konserwacja. W: *Malarstwo monumentalne Polski południowo-wschodniej. Informator regionalny*. Rzeszów 1995, s. 49–51.

¹³⁵ Piechota Maria, Piechota Kazimierz: *Krajobraz z menorą. Żydzi w miastach i miasteczkach dawnej Rzeczypospolitej*. Wrocław 2008, s. 144.

¹³⁶ Lwów, miedź kuta, wycinana, nitowana, cynowana, wys. 14,8 cm, średn. dna 12,3 cm, nr inw. 7725/IV (d. nr B.216); Podobne do niej kwarty w: Goldstein Maksymiljan, Dresdner Karol: *Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich – zbiory Maksymiljana Goldsteina*. Przedm. Majer Bałaban. Warszawa 1991 (reprint wyd. Lwów 1935), s. 38; *Kultura Żydów galicyjskich...*, s. 158, kat. 151, 152; s. 159, kat. 154; Turbak Karolina: *Przedmioty kultury. Żydowskie rzemiosło artystyczne z miedzi i jej stopów*. Muzeum Miedzi w Legnicy. Legnica 2010, s. 41.

Ryc. 8. Hak do świecznika, mosiądz, Polska (?), Lwów (?), przełom XVIII i XIX w., fot. Grzegorz Zygier; nr inw. 5896

Dużą urodą cechuje się także forma do pieczenia świeczecznego ciasta do wieczery szabatowej w formie wypukłej, łukowato wygiętej karpinowatej ryby¹³⁷.

Wreszcie ów tajemniczy, wspomniany już obiekt, zapisany w rewersie jako „przedmiot podobny do piły z zębami”, czyli hak do zawieszania świecznika szabatowego lub lampy chanukowej (ryc. 8)¹³⁸. Podobny egzemplarz pochodzi z zakupu (zob. rozdział 1961).

Jedyna w zbiorach puszką na wonności¹³⁹, o nieustalonym dotąd pochodzeniu, będąca naczynkiem używanym podczas ceremonii hawdali (hebr. oddzielenie) kończącej szabat, trafiła do muzeum po II wojnie światowej. Puszką (ryc. 9), w formie kulistego owocu (pierwotnie z przykrywką) na ulistnionej łądydze i trójlistnej stopie ujętej trzema wspornikami, należy do popularnych, tworzonych w pierwszej połowie XIX stulecia wyrobów, czerpiących motyw

z dawnych dzieł mistrzów niemieckich¹⁴⁰; kulisty zbiorniczek naczynia przeznaczony na wonne zioła ozdobiono tu grawerowaną dekoracją, złożoną z motywów roślinnych i kratowniczek. Naczynia tego typu w formie roślin z owocami lub kwiatami były popularne w Europie Wschodniej i tam zachowało się ich najwięcej. Uważa się, że motywy roślinne wykorzystane do ich budowy mają biblijne odniesienie do roślin Edenu¹⁴¹. Izabella Rejduch-Samkowa wprowadziła określenie „w typie etrog”¹⁴² na tak skonstruowane puszki.

Kolejny obiekt o niewiadomej proveniencji – okucie skarby na datki charytatywne – być może z bożnicy¹⁴³, w formie kartusza, kątowe, z reliefową dekoracją w stylu historycznym, z motywami barokowymi; pośrodku wycięty gruszkowaty otwór wlotowy, przesłonięty wmontowanym uchylnym wieczkiem (z przeciwwagą powodującą zamknięcie) w formie pla-

stycznej, kobiecej ręki, trzymającej miseczkę na datki. Motyw plastycznej dłoni występuje także na wieku skarbonki z około 1870 roku, pochodzącej z alzackiej synagogi¹⁴⁴.

Podczas odnowienia Collegium Maius prof. Karol Estreicher zakupił do wyposażenia skarbcza kasę pancerną z Domu Bankowego Holzera przy ulicy św. Gertrudy 11. To w niej właśnie umieścił najcenniejsze obiekty złotnicze, w tym koronę na Torę.

Przygotowując w czasie okupacji listę strat kultury polskiej, Estreicher wymienił zagrabienie przez Niemców obrazów z kolekcji Holzera. Nie przypuszczał wówczas, że po wojnie świetny bankowy sejf będzie mu pomocny w tworzeniu muzeum.

¹³⁷ Lwów, XVIII–XIX w., blacha miedziana, repusowana, cynowana, wys. 5,8 cm, szer. 14 cm, nr inw. 1528 (d. nr B 251); według Anny Lebet-Minakowskiej, wartość liczbowa słowa dag (hebr. ryba) to 7, toteż odpowiada siódmemu dniu tygodnia, a więc szabatowi, stąd wizerunek ryby był używany na naczyniach używanych w szabat. Lebet-Minakowska Anna: *Judaizm poznać znaczy zrozumieć. Kultura i sztuka Żydów w przedwojennej Polsce*. Kraków 2008, s. 85. Analogia w: Durdik Jan: *Das Große...* Czechy, XVIII–XIX w., s. 409, poz. 562; o formach w: Turbak Karolina: *Przedmioty kultu...*, s. 9–10. Foremki do pierników w formie ryby pieczonych na święto Purim posiada The Jewish Museum w Nowym Jorku; *Purim Pastry Mold* [online]. The Jewish Museum [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <https://thejewishmuseum.org/collection/3786-purim-pastry-mold>.

¹³⁸ Polska (?), Lwów (?), XVIII/XIX w., mosiądz odlewany, nitowany; dł. 52 cm, nr inw. 5896 (d. nr 3735). Podobny do haka (Niemcy 1750–1800) w zbiorach Jüdischen Museums Frankfurt am Main: Feuchtwanger-Sarig Naomi et al.: *Die Pracht der Gebote...*, S. 160, S. 482, Kat. 113.

¹³⁹ Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 129; srebro wybijane, odlewane, rytowane, częściowo złożone, wys. 16,5 cm, rozp. podstawy 9,6 cm, sygn.: 12 (w kwadracie) i „patent” (w prostokącie), Polska, pierwsza połowa XIX w., nr inw. 9296.

¹⁴⁰ Muzeum Narodowe w Warszawie posiada augsburską puszkę ze szklanym, kulistym pojemnikiem na srebrnej ulistnionej łądydze i trójlistnej stopie, z ok. 1700 r. Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów...*, s. 172, kat. 143; w handlu antykwarycznym: *A Polish Silver Spice Container* [online]. Sotheby's [dostęp 4 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/fr/auctions/2013/a-treasured-legacy-steinhardt-n08961.html>.

¹⁴¹ Benjamin Chaya: *The Stieglitz Collection Masterpieces of Jewish Art*. The Israel Museum. Jerusalem 1987, pp. 78–79.

¹⁴² Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 129.

¹⁴³ Mosiądz odlewany, patynowany, ołów; znaki wybite na odwrocie: dwukrotnie litery: CD i nr 1509 oraz H; dł. 25,5 cm, szer. 18,5 cm; Francja (?), druga połowa XIX w. (?), nr inw. 6280.

¹⁴⁴ Na aukcji Sotheby's 29 kwietnia 2013 r. pokazano skarbonkę ze zbiorów Michaela i Judy Steinhardtów pochodzącą z synagogi w Wingersheim, z brązu, przypuszczalnie z Alzacji, z ok. 1870 r., w formie koszyka zamkniętego wieczkiem, na którym został umocowany nad otworem wlotowym do skarbyony plastyczny motyw otwartej dłoni z wycięciem pośrodku. *A cast-iron charity box* [online]. Sotheby's [dostęp 4 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2013/a-treasured-legacy-steinhardt-n08961/lot.244.html>.

Ryc. 9. Puszka na wonności, srebro, Polska, pierwsza połowa XIX w., fot. Grzegorz Zygiel; nr inw. 9296

1953

Muzeum, będące w trakcie urzędowania przed jubileuszem 600-lecia założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego, mającym się rozpocząć w 1964 roku, dzięki inicjatywie prof. Karola Estreichera pozyskało niezwyklej dar. 7 maja 1953 roku między Franciszkiem Xawerym Pusłowskim (1875–1968) a dr. Bolesławem Drobnerem, przedstawicielem uniwersytetu, aktem notarialnym sporządzonym przez dr. Jakuba Liebermana została zawarta umowa darowizny. Pusłowski zapisał uczelni pałac i ogród oraz 100 wybranych z kolekcji dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego. Wśród nich znalazł się kinkiet z okazałą blachą odbłaskową (ryc. 10)¹⁴⁵, który jest do dziś eksponowany w dawnej jadalni profesorskiej zwanej stubą communis. Obiekt nie jest wyrobem złotniczym, toteż nie można posilkować się znakami miejskimi. Niemniej jego cechy formalne i poziom

Ryc. 10. Kinkiet, mosiądz, Gdańsk, druga ćwierć XVIII w., fot. Grzegorz Zygiel; nr inw. 1611

wykonania pozwalają uznać go za wyrób gdański. Wokół wklęsłego, owalnego zwierciadła, ujętego wypukłą ramą z rozetkami, bordiura złożona z regencyjnych motywów: górą osiowo ustawiona muszla, po bokach łamane listwy, usychający akant, festony na wstęgach, w które wkomponowano powtórzone dwie, ustawione antytetycznie postaci siedzącej Minerwy-Ateiny, w charakterystycznym, barokowym hełmie z pióropuszem. Podobne przedstawienie bogini z około 1700 roku, w identycznym hełmie, pochodzi z sieni gdańskiej Domu Ławników w Gdańsku¹⁴⁶. Zbliżony rodzaj regencyjnej dekoracji (bez postaci) występuje w repusowanej ramie do portretu trumiennego wojewody krakowskiego Jerzego Dominika Lubomirskiego z 1727 roku¹⁴⁷. Celowo uszkodzone głowy obu postaci oraz dodanie umocowanej do ramienia tabliczki, na której wyryto inskrypcję hebrajską: „do zapalania światła szabat” (napis odczytała i przetłumaczyła Elżbieta Długosz), świadczą, że kinkiet używany był w bożnicy. Analogiczne uszkodzenia blach odbłaskowych w kinkietach notowano we Lwowie. Kinkiety z dawnej synagogi miejskiej, nieprzeznaczone w założeniu do dekoracji wnętrza bożnic, przystosowano w ten sam sposób¹⁴⁸.

W okresie powojennym muzeum przejęło kolekcję czepców mieszczkańskich, prawdopodobnie pochodzącą z upaństwowionego Muzeum Przemysłu Artystycznego w Krakowie¹⁴⁹. Analiza porównawcza zbioru wykazała, że w zespole znalazły się czepce wyróżniające się charakterem dekoracji przy-

¹⁴⁵ Mosiądz kuty, repusowany, rytowany, Gdańsk, druga ćwierć XVIII, 89 × 72 cm, nr inw. 1611; Rejduch-Samkova Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 130.

¹⁴⁶ Massowa Zbigniew: *Minerwa – Atena*. W: *Aurea Porta Rzeczypospolitej...*, s. 29, kat. I.1.

¹⁴⁷ Golonka Jan, Żmudziński Jerzy: *Skarbiec Jasnej Góry*. Częstochowa–Bydgoszcz 2000, s. 147.

¹⁴⁸ Bałaban Majer: *Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku*. Lwów 1906, ryc. 6, 7; *Wystawa starych zegarów na tle wnętrza pałacu hr. Pusłowskich*. Kraków 1938, s. 11, poz. 128.

¹⁴⁹ Czepce o numerach inw. 653, 654, 752–755, 976–992, 1215; na podszewce czepca nr 984 widnieje pisany atramentem nr: „4010 J”, który wskazuje, że czepiec był już gdzieś wcześniej ewidencjonowany.

pominającej zdobienia żydowskie oraz posiadające analogie¹⁵⁰ w polskich muzeach. Niektóre zdobione złotym haftem posiadają cechy spotykane w późniejszych dolnośląskich wyrobach ludowych¹⁵¹, co nie wyklucza, że mogły być używane w środowiskach śląskich Żydów. Stanisław Staszic, który w 1804 roku przejeżdżał przez Dolny Śląsk i zatrzymał się we Wrocławiu, zanotował w dzienniku podróży: „jeszcze po wsiach gdzieś [na] pograniczu siedzą Żydzi. Lecz w Wrocławiu (...) tylko za wielką opłatą wchodzą do miasta”¹⁵².

Pomimo że zbiór jest złożony z obiektów o różnym stanie zachowania, to stanowi nadal cenny materiał porównawczy w badaniach kostiumologicznych. Zbiór obejmuje czepce, jak powiedzieliby pamiętnikarze, „z materii bogatej”, z XVIII wieku, z przełomu stuleci XVIII i XIX oraz XIX wieku; złote i srebrne, w różnym kształcie i kroju, zdobione galonami, haftem, szychami, bajorkiem, cekinami, pajątkami, koronkami z nici metalowej (w kolorach srebrnym lub złotym) i białej nici lnianej, wstążkami, podszyte jednobarwną lub wielobarwną, niekiedy drukowaną we wzór podszewką. Stroje zamożnych Żydówek mieszkających w miastach w zasadzie nie odbiegały od ubiorów bogatych mieszczek, jednakże zamiłowanie Żydówek do ozdób charakteryzowało się m.in. obfitym naszywaniem na odzież szychowych galonów¹⁵³. Różnorodność gar-

deroby zaznaczała się szczególnie w nakryciach głowy. Wzory i użyte w nich techniki zdobnicze swobodnie krzyżowały się, toteż nie dziwi czepkę wykonaną „żydowską robotą” w spisie odzieży krakowskiej mieszczki z 1784 roku¹⁵⁴. Jakkolwiek ubiór żydowski nie posiadał w owym czasie żadnych cech dyskryminacyjnych, a wybór ogólnej formy stroju należał do jego właściciela i był uzależniony od jego stanu posiadania¹⁵⁵, zachowane dotąd partie strojów żydowskich świadczą o upodobaniu do pewnych wzorów i technik. Do repertuaru wzorów często stosowanych należały m.in. kwiatowe krzaczkę, czasem w wazonie dwuoszycznym¹⁵⁶, czasem ujęte wieńcem. Niekiedy na tle subornamentu w formie karpioluski¹⁵⁷. Częste stosowanie bogatego szychowego haftu (na wysokim podkładzie) z dużą liczbą cekinów, bajorka, pajątek, czasem sztucznych kamieni oraz szmuklerskich koronek cechuje wyroby żydowskich hafciarzy, którzy tą techniką zdobili również kołnierze męskich koszul noszonych na Jom Kipur, świąteczne jarmułki i kobiece załóżki¹⁵⁸. Do tego typu wyrobów należy jeden z wyróżniających się w zbiorze czepców¹⁵⁹ z końca XVIII wieku (ryc. 11), odbiegający od pozostałych zarówno dekoracją, jak i dodatkowym wtórnie, ciekawym obyczajowo elementem. Jego główną ozdobę stanowi naszyta złota, szychowa dekoracja w technice zwanej hiszpańską robotą¹⁶⁰, z użyciem złotej nici i złotej blasz-

¹⁵⁰ Czepiec, XVIII/XIX w., nr inw. 988. Ekspozowany na wystawie w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa oraz Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu *Tradycja złotem tkana. Żydowska tkanina obrzędowa i strój w zbiorach polskich*. Kraków, oddział Stara Synagoga, kwiecień – czerwiec 1994 r., Nowy Sącz, Galeria Sztuki Dawna Synagoga, 12 lipiec – wrzesień 1994 r., informator o wystawie Elżbieta Długosz, s. [2]; analogiczny do czepca w Domu Jana Matejki w: Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików*. Cz. 1. *Tkaniny*. Muzeum Narodowe w Krakowie. Kraków–Warszawa 2008, s. 131, kat. 69; czepce o numerach inw. 753, 976, 983, 990; analogie z obiektami w Muzeum Narodowym w Warszawie w: Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów...*, s. 127, kat. 86; s. 129, kat. 89; s. 131, kat. 93.

¹⁵¹ Tablica z rysunkami czepców występujących w określonych regionach w: Meyer-Heisig Erich: *Formen und Verbreitung der Schlesischen Hauben* In: *Die Hobe Strasse. Schlesische Jahrbücher für deutsche Art und Kunst im Ostraum*. Bd. 1. Hrsg. Gustav Barthel. Breslau 1938; Bazielich Barbara: *Złote hafty w tradycyjnej odzieży na Śląsku*. Bytom 1973; Rostworowska Magdalena: *Śląski strój ludowy koniec XVIII – I połowa XX wieku*. Wrocław 2001; jeden z czepców (nr inw. 754), analogiczny do czepców opolskich, z wydłużonymi zakończeniami części bocznych, oznakowano na podszewce nazwiskiem: A. Bahr.

¹⁵² W pisowni Staszica Wrocław. 1804 Stanisław Staszic [Z dziennika podróży]. W: *Polskie podróże po Śląsku w XVIII i XIX wieku (do 1863 r.)*. Wybór i oprac. Andrzej Zieliński. Wrocław 1974, s. 73.

¹⁵³ Turnau Irena: *Ubiór żydowski w Polsce XVI–XVIII wieku*. „Przegląd Orientalistyczny” 1987, t. 3, s. 309.

¹⁵⁴ Eadem: *Ubiór narodowy w dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa 1991, s. 95. Pod koniec XVIII w. dzięki inicjatywie żydowskich nakładców wśród Żydówek znacznie rozwinęło się – uprawiane od dawna jako domowe rzemiosło – koronkarstwo i hafciarstwo, m.in. dzięki takim pracodawcom, jak pochodzący z Prus, działający w Wielkopolsce Efraim Veitel Heine, który zreorganizował i zmodernizował produkcję w latach dziewięćdziesiątych; w póź-

niejszych latach ogółem zatrudniał 1500 Żydówek koronczarek. Schiper Ignacy: *Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich*. Kraków 1990 (reprint wyd. Warszawa 1937), s. 322.

¹⁵⁵ Turnau Irena: *Ubiór żydowski...*, s. 311.

¹⁵⁶ Muzeum UJ, czepce o numerach inw. 976, 979, 983, 990.

¹⁵⁷ Muzeum UJ, czepce o numerach inw. 976, 990.

¹⁵⁸ Rychlewska Maria: *Hafciarstwo*. W: *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*. Red. Janina Kamińska, Irena Turnau. Wrocław 1966, s. 559–560. Powyższe motywy na jarmułkach w: Muzeum Etnografii i Rzemiosła Artystycznego we Lwowie (*Kultura Żydów galicyjskich...*, s. 178, kat. 235), w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa (Kalfas Barbara: *Zabytkowe tkaniny i hafty żydowskie w zbiorach muzeów krakowskich*. „Krzysztofora. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego miasta Krakowa” 1988, z. 15, s. 150), w Muzeum Narodowym w Krakowie (Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików...*, s. 185–198, kat. 120–133; s. 207, kat. 142), w Muzeum Narodowym w Warszawie (Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów...*, s. 123, kat. 79); na załóżkach: w Muzeum Narodowym w Krakowie (Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików...*, s. 158–170, kat. 94–106).

¹⁵⁹ Czepiec kulisty, z żółtej jedwabnej (?) tkaniny lamé, watawany; część pokrywająca tył i środek głowy oraz brzeg z naszytą złotą szmuklerską koronką; części boczne (zwięzione dołem fałdem) zdobione złotym haftem (na wysokim podkładzie: szych, cekiny, bajorek, pajątki), z motywem rozbudowanego kwiatowego krzaczkę; podszewka płócienna, drukowana w technice batiku (motyw białej siatki o romboidalnych okach na fioletowym tle); brzeg przodu (wykrojony w mały ząb) wykończony białą, tiulową, haftowaną falbaną, dł. główki 39,5 cm, nr inw. 1215.

¹⁶⁰ W literaturze technikę koronek szmuklerskich, nazywaną przez polskich Żydów „hiszpańską robotą” (Kalfas Barbara: *Zabytkowe tkaniny...*, s. 148), określa się wymiennie także jako „szychowa robota” (Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów...*, s. 239) lub szpanier arbajt (Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików...*, s. 40, 47).

Ryc. 11. Czepiec haftowany, Polska, koniec XVIII w., fot. Janusz Kozina; nr inw. 1215

ki. Natomiast haft z motywem rozbudowanego kwiatowego krzaczka na wysokim podkładzie, tak jak w wymienionych powyżej egzemplarzach żydowskiej odzieży, użyto do dekoracji części bocznych. W literaturze przedmiotu żydowskie czepce występują bez dokładnego określenia miejsca ich wykonania. Duża wymiana handlowa między miastami sprzyjała nie tylko wymianie towarów i surowców, ale także kopiowaniu atrakcyjnych wzorów. Pewną wskazówką do określenia ośrodka produkcji byłaby informacja o podszewce. Płótna drukowane metodą batikową (z białym wzorem na barwnym tle), produkowały manufaktury we Wrocławiu i Jeleniej Górze, jednakże taką samą technikę druku stosowano również w Krakowie pod koniec XVIII wieku¹⁶¹.

Czepiec budzi zainteresowanie nie tylko ze względu na bogatą dekorację. Pod wtórną podszewką (czepiec musiał być długo w użyciu), przysłaniającą oryginalną, został naszyty intrygujący zwitek papieru¹⁶². Po jego zdjęciu i rozłożeniu, okazało się, że jest to arkusz papieru nutowego z odręcznym, obustronnym zapisem nut oraz fragmentem zdania w języku francuskim¹⁶³. Jakkolwiek początek zdania

nie jest pełny, zapis dał się zidentyfikować jako fragment partytury francuskiej opery *Henryk IV* Johanna Paula Aegidiusa Martiniego (1741–1816) z librettem Barnabé'a Farmiana Durososa (1745?–1792), wydanej drukiem przez Siebera w Paryżu w 1775 roku; na jednej stronie arkusza widnieje fragment arii, na odwrotnej fragment marsza¹⁶⁴. Zagadkowe jest autorstwo autografu, data wykonania kopii nut (po 1775 roku, bowiem wówczas wydano drukiem partyturę opery) oraz cel naszywania zapisanego papieru (wzmocnienie brzegu?). Niemniej powstanie samej kopii świadczy o pozostawianiu właścicielki czepca w środowisku wysokiej kultury muzycznej.

1954

W owym roku dodano do zbioru strojów odświętną jarmułkę Hirsza Singera (1846–1916; ryc. 12)¹⁶⁵, karczmarza z Bronowic Małych, zakupioną od jego córki, Józefy (Perel) Singer (1881–1955), jednej z postaci uwiecznionych w *Weselu* Stanisława Wyspiańskiego. Singerówna tak mówiła o swoim ojcu w rozmowie z prof. Karolem Estreicherem: „Mój ojciec był talmudystą (...). Dzierżawił karcznię w Bronowicach, ale był człowiekiem inteligentnym, lubiącym oświatę. Często około roku 1890, przyjeżdżał do niego ówczesny infułat kościoła Mariackiego (ksiądz Krzemiński?) [Józef Krzemiński] i wtedy rozmawiali po hebrajsku. Hirsz Singer – mój ojciec – był bowiem wykształcony”¹⁶⁶. W zachowanej notatce dodanej do jarmułki Singer napisała: „Czapeczka męska, używana w uroczyste święta (Sądny Dzień, Pascha...). Była własnością Hirscha (Hermana) Singera. Karczmarza w Bronowicach Małych – przedtem zapewne jego ojca, zamieszkałego w Balicach, pow. Kraków. Przypuszczalnie czapeczka ta ma lat najmniej 100”¹⁶⁷. Początkowo Iwo Gall (1890–1959) zamierzał kupić jarmułkę dla teatru. Ostatecznie jednak Singerówna zaoferowała ją Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Protokół konieczności zaopiniowany przez historyków sztuki, dr. Lecha Kalinowskiego i mgr Wandę Altendorfównę, podpisali profesorowie Karol Estreicher

¹⁶¹ Kowicka Elżbieta: *Farbiarstwo i drukarstwo w drugiej połowie XVIII wieku*. W: *Zarys historii włókiennictwa...*, s. 598.

¹⁶² Już nieraz badacze starych ksiąg, tkanin czy złotnictwa znajdowali użyte wtórnie fragmenty pergaminu czy papieru z autografami, które same w sobie stanowiły ciekawy temat. Podczas badań ornatu znaleziono średniowieczną makulaturę: 11 wklejonych kart rękopisów z XV w. Żelewska Maria: *Hafty gdańskich Brygidek. Średniowieczny ornat ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku*. „Gdańskie Studia Muzealne” 1981, t. 3, s. 20–21. W srebrnym ryngrafie został użyty wtórnie jako podkładka rysunek wota do przeprochy, używany wcześniej w pracowni złotnika. Piskorz Anna: *Warklańskie sangustiana. Błacha na czapkę grenadiera i ryngraf z herbem Pogoń Litewska ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*. W: *Rzemiosło artystyczne. Materiały Sesji Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki*. Red. Ryszard Bobrow. T. 2. Warszawa 2001, s. 267, il. 20.

¹⁶³ (...) *ter nos coeurs dans leur transport suprême ne peuvent trop | re-pe-ter*.

¹⁶⁴ Starodruk jest własnością działu muzycznego Bibliothèque Nationale de France, sygn. H-944. Martini Johann Paul Aegidius: *Henry IV, drame lyrique, en trois actes et en prose mêlé d'ariettes, représenté pour la 1re fois par les Comédiens italiens ordinaires du Roy, le 14 novembre 1774... gravé par M. Huguet*, Paris, 1775. [online]. [dostęp 1 października 2015 r.]. Dostępny w internecie: gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9062837c.image. Skopiowany fragment pochodzi z drugiej sceny III aktu (w druku na s. 118).

¹⁶⁵ Jarmułka z sześciu klinów, pokryta złotą lamą, ozdobiona szychową aplikacją z nici metalowych szpanier arbajt, Sasów (?); na łączeniach klinów wąska szychowa bortka, na szczycie mała szychowa rozetka; podszewka i obrzeżenie jedwabne; Polska, ok. połowy XIX w., wys. klina 13,5 cm, średn. 18,5 cm, nr inw. 879.

¹⁶⁶ Estreicher Karol: *Dziennik wypadków*. T. 2..., s. 398.

¹⁶⁷ Jarmułki galicyjskie w zbiorach lwowskich: *Kultura Żydów galicyjskich...*, s. 178–179, kat. 232–234, 237; także w Muzeum Narodowym w Krakowie: Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików...*, s. 199–202, kat. 134–137.

Ryc. 12. Jarmulka świąteczna Hirsza Singera, Polska, ok. połowy XIX w., fot. Janusz Kozina, nr inw. 879

i Adam Bochnak. Jeszcze do niedawna jarmulka, wypożyczona z muzeum, była ozdobą alkierza bronowickiej Rydlówki¹⁶⁸.

1956

W okresie gromadzenia obiektów do planowanej galerii portretów w auli Collegium Maius wykonano podobizny pięciu spośród pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego aresztowanych przez Niemców 6 listopada 1939 roku w ramach Sonderaktion Krakau, więźniów Sachsenhausen. Wśród nich portret prof. Leona Sternbacha (1864–1940), urodzonego w Drohobyczu filologa klasycznego, bizantynisty żydowskiego pochodzenia, malowany przez Zofię Skalską¹⁶⁹.

1959

Zbiór rzemiosła artystycznego powiększono o zakup świecznika. W obu wielkich wojnach ucierpiały bożnice. Zarekwirowane przedmioty z ich wyposażenia sprzedawano lub niszczone. Metalowe obiekty, w tym świeczniki, niejednokrotnie przetapiano. Już w okresie międzywojennym widać było spore zubożenie bożnic. Wiktor Chajes, który w roku 1927 oglądał wileńską dzielnicę żydowską, zanotował: „przypomina getta włoskie, bóżnice (bardzo stare) podobne do naszych. Wszystko biedne, bez lichtarzy i świeczników, które zrabowali Moskale i Niemcy”¹⁷⁰.

Wiszący świecznik korpusowy, sześcioramienny (ryc. 13)¹⁷¹, zakupiony w Desie, posiada grawerowany (wtórnie) na kuli trzonu hebrajski napis: „Podarował rabin Jakub Kopel ha-kohen (kapłan), syn błogosławionej pamięci rabina Natana ha-kohena” (napis odczytał i przetłumaczył Eugeniusz Duda). Nie wiemy, skąd pochodzi, ale dobrze się stało, że został zakupiony. W zasadzie w konstrukcji podobny do innych, z giętymi esowato ramionami, rzędem małych blach odbłaskowych i motywem ptaka w zwieńczeniu trzonu, lecz o bardzo oryginalnej dekoracji, złożonej z trzech plastycznych, zdobionych rytym kobiecych herm umieszczonych nad ramionami świecznika oraz z niespotykanych uchwytów do

Ryc. 13. Świecznik, mosiądz, Polska, przełom XVIII i XIX w., fot. Grzegorz Zygiel, nr inw. 2645

ramion świecznika w formie rąk. Zapewne u podstaw owego pomysłu z użyciem herm i oryginalnego kształtu uchwytów ramion świecznika leżą przedstawienia meluzyn (z rybim ogonem, czasem przetworzonym w motyw roślinny). Majer Bałaban zamieścił rysunek kinkietu z wielkiej synagogi miejskiej we Lwowie, w którym meluzyna, wsparta na głowie jelenia, podtrzymuje rękami ramiona świecznika¹⁷². Być może wykonawca świecznika z hermami widywał XVII-wieczne wyroby gdańskich ludwisarzy, którzy wyrabiali świeczniki przyściennne z półpostaciami kobiecymi podtrzymującymi rękami tuleję na świecę¹⁷³. Wiedząc, że świecznik będzie ekspozycyjny w bożnicy, twórczo przekształcił motyw, „odejmując” ręce meluzynom, i tym samym uczynił zadość wymogowi nieprzedstawiania w świątyni postaci ludzkich.

¹⁶⁸ Waltoś Stanisław: *Krajobraz „Wesela”*. Kraków 2000, s. 106–109; Józefa Singer ofiarowała także inne przedmioty, niemające charakteru judaików: zob. Frontczak Beata: *Tzw. Puchar Nestora*, kopia. W: *Piękno darowane...*, s. 264.

¹⁶⁹ Ol., pł., nr inw. 6383.

¹⁷⁰ Chajes Wiktor: *Semper Fidelis. Pamiętnik Polaka wyznania mojżeszowego z lat 1926–1939*. Wstęp, przypisy Paweł Pierzchała. Przedm. Tadeusz Krzyżewski. Kraków 1997, s. 63.

¹⁷¹ Polska, XVIII/XIX w., mosiądz odlewany, rytowany, nr inw. 2645; Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika...*, s. 130–131 (w redakcji tekstu omyłkowo przestawiono cytowane napisy ze świecznika nr inw. 3279 i odwrotnie).

¹⁷² Bałaban Majer: *Dzielnica żydowska – jej dzieje i zabytki*. Warszawa 1990 (reprint wyd. Lwów 1909), s. 47.

¹⁷³ Tuchołka-Włodarska Barbara: *Świeczniki przyściennne*. W: *Aurea Porta Rzeczypospolitej...*, s. 103, kat. IV.19.

Kolejny zakup w krakowskiej Desie – hak¹⁷⁴ do zawieszenia świecznika zwanego Judenstern (w formie sześcioramiennego gwiazdy) lub lampy chanukowej z ośmioma palnikami – rozsuwany, złożony z połączonych obejmą dwóch zagiętych na jednym końcu prętów (jeden z zębatką) oraz elementem do zablokowania rozsuniętych na pożądaną długość części (ten element występuje w kształcie zoomorficznym; w większości zachowanych egzemplarzy, jak i w omawianym, w formie siedzącego ptaka). Zdobienie haków motywem ptaka, częste w dekoracji świeczników, zdaje się odnosić do boskiej opieki, która jak ptaki: „osłoni Jeruzalem, osłoni i ocali, oszczędzi i wyzwoli” (Iz 31, 5).

Najstarsze haki pochodzą z XVIII wieku. Cissy Grossman publikuje w katalogu trzy ośmiopalnikowe lampy określone jako wyrób niemiecki z tego stulecia, zawieszane na takich właśnie hakach¹⁷⁵. Sposób ich zawieszenia pokazuje obraz Moritza Daniela Oppenheima (1856) przedstawiający wnętrze domu słynnego filozofa, Mosesa Mendelssohna¹⁷⁶. W handlu antykwarem spotyka się analogiczne obiekty¹⁷⁷. Najczęściej wymienia się w ofertach Europę Wschodnią lub ściślej Polskę jako miejsce ich wykonania. Prof. Karol Estreicher podobnym mosiężnym hakiem ozdobił kominek w swojej krakowskiej willi na Sarnim Uroczysku¹⁷⁸. Niekiedy haki o zbliżonej konstrukcji, ale większe i szerokie, wykonane z kutego żelaza, należały do przyborów kominkowych.

1968

Cały majątek Franciszka Xawerego Pusłowskiego na mocy postanowienia Sądu Powiatowego dla Miasta Krakowa Wydziału do Spraw Niespornych stał się w 1968 roku własnością Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁷⁹. Pusłowski uchodził w opinii rodziny za filosemitę. „Żydzi polscy – jako kasta – byli przez cały bieg swych dziejów najmocniej związani ze szlachtą”. Ze sfer arystokratycznych „wyszedł szereg jednostek, życzliwie odnoszących się do Żydów i ich roli historycznej w Polsce. Od Xawerego Kor-

czak-Branickiego aż do Piotra Dunin-Borkowskiego szła tu linia polskich »filosemitów«¹⁸⁰. Pusłowski „sympatyzował gorąco”, jak pisze Henryk Markiewicz, „z tradycyjnym judaizmem, brał udział w nabożeństwach synagogałnych, w krakowskim »Nowym Dzienniku« zamieszczał przekłady wierszy Jaffego, z którym się przyjaźnił. Ale sprzyjał również ruchowi syjonistycznemu – i to nie dlatego, że chce się pozbyć Żydów z Polski”¹⁸¹. Nieraz brał udział w nabożeństwach w synagodze „w niejasny sposób wspominając o możliwości dopływu krwi żydowskiej w swojej rodzinie przez Ezofowiczów”¹⁸².

Główny zapis ogromnego majątku rodziny Pusłowskich pochodzi z 1953 roku. Po bezpotomnej śmierci Franciszka Xawerego Pusłowskiego, ostatniego z rodu kolekcjonerów, także pozostała część zbiorów oraz przedmioty z wyposażenia wnętrza pałacu, zabytkowe przedmioty codziennego użytku i przedmioty osobiste trafiły do muzeum. Do judaików należy wymieniony już wcześniej (pod datą 1953) kinkiet oraz załóżka do stroju kobiecego. A z zachowanych rzeczy osobistych wyłoniony dla obecnej prezentacji płaszcz oficerski oraz zyletki.

Założka nazywana także napierśnikiem (ryc. 14)¹⁸³, przykrywająca w stroju dekolt, noszona przez niewiasty w XVIII stuleciu, uważana była „za wyraz skromności kobiety żydowskiej”¹⁸⁴. W formie wydłużonego prostokąta, o jednym z krótszych boków wyciętym półkoleście, przy którym doszyte dwa sferyczne paski do zapięcia napierśnika wokół szyi. Tło dla haftu z tkaniny kremowobiałej lamé, z wypukłym haftem, złożonym z trzech ustawionych kandelabrowo motywów w wieńcach: środkowy z owocem granatu, skrajne z różnymi w rysunku motywami bukietu w wazonie. Haft wykonany na wysokim podkładzie, z użyciem złotych cekinów, pajetek, perełek i bajorka; brzegi z różową jedwabną wypustką, obszyte szychową złotą bortką w technice szpanier arbajt¹⁸⁵.

Zainteresowanie Franciszka Xawerego Pusłowskiego kulturą żydowską, jego przyjaźń z poetą Leibem Jaffem, posiadanie judaików przełożyło się także na wybór krawca, któremu powierzył uszycie swojego płaszcza oficerskiego. Pusłowski – jak wówczas mówiono – „obstalował płaszcz” w Warszawie,

¹⁷⁴ Polska (?), XVIII/XIX w., mosiądz odlewany, dł. 52,5 cm, nr inw. 1571.

¹⁷⁵ Grossman Cissy: *A Temple Treasury. The Judaica Collection of Congregation Emanu-El of the City of New York*. New York 1989, cat. entry 88–90.

¹⁷⁶ Unterman Alan: *Encyklopedia tradycji...*, s. 177.

¹⁷⁷ Por. *Judenstern with Beautiful Original Dark Patina* [online]. The Lower East Side Restoration Project [dostęp 4 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: http://www.russiansamovars.com/product_detail.php?ID=1249 oraz *Judenstern Ratchet* [online]. The Lower East Side Restoration Project [dostęp 4 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: http://www.russiansamovars.com/product_detail.php?ID=1539

¹⁷⁸ Zob. fotografie w: Witek Zbigniew Kazimierz: *Karol Estreicher jr (1906–1984)*. T. 2. *Losy spuścizny*. Kraków 2007, s. 416, 425.

¹⁷⁹ Waltoś Stanisław: I tylko ślady po nim się ostały. W: *Xawery Pusłowski – czas nie stracony = time restored. Wystawa, 25 czerwca –*

31 sierpnia 1998, Pałac Pusłowskich, Kraków, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 1998, s. 30.

¹⁸⁰ Hertz Aleksander: *Żydzi w kulturze polskiej*. Przedm. Jan Górski. Warszawa–Kraków 1988, s. 167.

¹⁸¹ Markiewicz Henryk: *Przeciw nienawiści i pogardzie*. „Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja” 2004, t. 6, s. 112.

¹⁸² *Polski słownik biograficzny*: Pusłowski Franciszek Ksawery. Hasło oprac. Marek Rostworowski. T. 29. Wrocław 1986, s. 419.

¹⁸³ Polska, koniec XVIII w., dł. 45 cm, szer. 17 cm, nr inw. 728.

¹⁸⁴ *Żydowskie zabytki...*, s. [9].

¹⁸⁵ Założka podszyta wtórnie kilkoma arkuszami zadrukowanego papieru. Użyty wtórnie papier to arkusze kwitariusza podatku pogłównego z lat 1801–1809, o czym świadczą nagłówki rubryk: „Miejscę | Nr Domu | Właściciel Domu | N° | Płaci za siebie i swoich Należących Po-| datku Pogłównego na rok 180... | Ilość | Dusz | Z.R. | Kr”.

w 1923 roku, u Moszka¹⁸⁶ (Mojżesza) Spinki¹⁸⁷. W Krakowie jest jeszcze jedna z prac tego krawca: kurtka marszałka Józefa Piłsudskiego w dziale militariów Muzeum Narodowego.

Bardzo osobiste przedmioty – żyletki, a właściwie według przedwojennego nazewnictwa brzytwki, nożyki lub ostrza do golenia – pochodzące z lat około 1908–1950, zostały włączone do zbioru muzealnych wariów. Jakkolwiek niektóre były używane przez właściciela, obecnie stanowią – jako przedmioty stalowe z pierwszej połowy XX stulecia – ciekawy materiał do badań działalności firm z tego okresu, a przez zachowane drukowane obwoluty, pudełka (mała poligrafia) i bibułki stały się niejako zaczątkiem kolekcji ksyrofilistycznej. Wśród setek zachowanych sztuk zostały wyłonione te egzemplarze, które wywołują w sposób mnemotechniczny wspomnienia tragicznych, wojennych zdarzeń. W 1936 roku w Krakowie rozpoczęły działalność dwie firmy: Chromostal Fabryka Ostrzy do golenia (przy ulicy Parkowej 11, z biurem sprzedaży Toledo przy ulicy Piłsudskiego 30) jako spółka z o.o., którą tworzyli inż. Ferdynand Goldberg, Gustaw Beckmann i Kusiel Klocman, oraz Toledo przy ulicy Piłsudskiego 30 spółka z o.o. do której weszli: Irena Goldbergowa, Gustaw Beckmann i Kusiel Klocman¹⁸⁸. Dzięki notatkom z czasów okupacji dr. Aleksandra Bibersteina znane jest również nazwisko jednego z pracowników przedwojennego Toledo: Zuckermann¹⁸⁹. Z serii wyrobów wyprodukowanych przed 1939 rokiem przez Toledo pochodzą dwie żyletki Toledo Medium, jedna żyletka Toledo Brillant, jedna obwoluta Toledo Medium i jedna obwoluta Toledo Extra¹⁹⁰. Po wkroczeniu Niemców do Krakowa nadal produkowano potrzebny asortyment, ale od 1940 roku już z nadrukiem: GENERAL- GOUV[ernement]¹⁹¹. Wówczas właścicielem fabryki został należący przed wojną do spółki Gustaw Beckmann (1902–1947), jak się okazało, przedwojenny agent niemieckiej V kolumny, hakatysta. 3 września 1938 roku wyrokiem Sądu Okręgowego w Krakowie został skazany za publiczne wyszydzenie narodu polskiego (czyli za przestępstwo z artykułu 152 obowiązującego wówczas kodeksu karnego). Jako gestapowiec zemścił się w czasie okupacji na

prokuratorze Andrzeju Bienkowskim i na sędziach Władysławie Bobilewiczu i Konradzie Frąckiewicz, doprowadzając do ich aresztowania i śmierci¹⁹². W swojej fabryce Toledo urządził najprawdziwszy obóz niewolniczej pracy. Z upodobaniem szczał na ludzi specjalnie tresowane psy, przy każdej okazji bił i katował Polaków¹⁹³.

Wśród żyłek po Pusłowskim znajdują się także egzemplarze WHITE STAR z czasów powojennych (produkowane przed rokiem 1968), wykonane w Izraelu¹⁹⁴.

Ryc. 14. Zalóżka haftowana, Polska, koniec XVIII w., fot. Janusz Kozina; nr inw. 728

1974

Prof. Karol Estreicher, spisując dzieje Collegium Maius, podkreślił fakt wielokrotnego znalezienia w XVI stuleciu w murach kolegium cennych znalezisk: „w domach miast średniowiecznych często znajdują się skarby. W przypadku Collegium Maius i jego ogrodu można przypuszczać, że skarby stały w związku z mieszkaniem tu w XV wieku ludności żydowskiej. Wielu Żydów trudniło się bankierstwem. Zapewne w obliczu niebezpieczeństwa, jakie przyniósł im rok 1492, mordy i wypędzenie ich

¹⁸⁶ Imię Moszek jest zdrobnieniem imienia Mosze, Mojżesz. Krawiec używa tej formy imienia, jakkolwiek już w tych latach rozważa się zalecane w Zarządzie Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie wprowadzenie poprawnej wersji imion, która wyłącza imiona zdrobniałe i skażone. Taki wykaz – *Spis imion żydowskich* – ukazał się drukiem w 1928 r. w opracowaniu wiceprzewodniczącego gminy Mojżesza Feldsteina. *Imiona przez Żydów polskich używane*. Wstęp, red. Lidia Końska. Przeł. na jęz. hebr. i konsultacje hebraistyczne Maciej Tomal. Kraków 2002, s. 17, 30, 111.

¹⁸⁷ Piśkorska Anna: *Płaszcz oficerski Franciszka Xawerego Pusłowskiego ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Opuscula Musealia” 2015, Vol. 23, s. 162–164.

¹⁸⁸ „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1938, numery firm 2482, 2799.

¹⁸⁹ Biberstein Aleksander: *Zagłada Żydów w Krakowie*. Posł. Mieczysław Kieta. Kraków 1985, s. 51.

¹⁹⁰ Nie wiadomo, kto nadał taką nazwę produktowi, uważanego za polski, jednakże nie byłoby dziwne, że dla wyrobu powszechnie używanego wybrano nazwę oryginalną, w dodatku od miejscowości, w której istnieje synagoga uważana za symbol współpracy

trzech kultur: wzniesiona na terytorium chrześcijańskim przez islamskich budowniczych i z przeznaczeniem dla Żydów; nr inw. 6922/IV/1-5; na obwolucie TOLEDO EXTRA, napis reklamowy: „Brzytewka TOLEDO jest jedynym polskim ostrzem do golenia o wklęsłym szlifie, na wzór oryginalnych brzytwiek angielskich. Najlepsza szwedzka stal chromowa, elektryczne hartowanie, precyzja wykonania szlif i kilkakrotna skrupulatna kontrola są gwarancją dobroci każdej poszczególniej brzytwki. Wyrób całkowicie polski”.

¹⁹¹ Z tego okresu (1940–1945) pochodzi jeden egzemplarz Toledo EXTRA 0,08 mm, ale bez bibułki i obwoluty, nr inw. 6921/IV.

¹⁹² Kubalski Edward: *Niemcy w Krakowie – dziennik 1 IX 1939–18 I 1945*. Red. Jan Grabowski, Zbigniew R. Grabowski. Kraków–Budapeszt 2010, s. 74.

¹⁹³ Dąbrowa-Kostka Stanisław: *W okupowanym Krakowie 6 IX 1939–18 I 1945*. Warszawa 1972, s. 60.

¹⁹⁴ WHITE STAR 24 sztuki, w tym 19 całostek w bibułce ochronnej i obwolucie, pięć sztuk tylko w obwolucie, jedna obwoluta i siedem pudełeczek, nr inw. 6918/IV/1-32 oraz 32 sztuki (całostki) i trzy obwoluty, nr inw. 6919/IV/1-35.

z Krakowa, ukryli klejnoty i gotówkę na terenach Collegium Maius” (...). W ciągu trzydziestu lat – a więc za jednego pokolenia – w Collegium Maius znaleziono sześciokrotnie skarby w klejnotach, sztabkach złota, srebra i złotych monetach¹⁹⁵.

Pozyskanie znaleziska cennych przedmiotów niewiadomego pochodzenia nie jest tym samym, czym przyjęcie świadomie ofiarowanych przedmiotów. W drugiej połowie XX stulecia nie znalezisko, lecz przekaz testamentowy powiększył znacznie zbiory muzealiów, w tym biżuterii, o dar prof. Danieli Gromskiej, pracownika Uniwersytetu Jagiellońskiego. Daniela z Tennerów Gromska (1889–1973), urodzona we Lwowie, filozof, filolog klasyczny, profesor UJ¹⁹⁶, zapisała uczelni cały swój majątek. Małżonkowie Daniela Gromska i Edmund [Goldberg] Gromski (1880–1960; dr praw ze Lwowa) ukrywali się podczas okupacji w Warszawie u Janiny i Elżbiety Szandrowskich przy ulicy Wielkiej 11 (po wojnie zostały uhonorowane tytułem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata)¹⁹⁷.

Po śmierci profesor Gromskiej do muzeum przekazano zapisane przez nią przedmioty: zabytkowe meble, tkaniny, zegary, porcelanę, szkło, pamiątki, przedmioty osobiste i kosztowną biżuterię. Wśród sreber stołowych m.in. trzy srebrne pucharki kidszowe¹⁹⁸, miniaturowe naczynie do próbowania wina, z dekoracją łączącą motywy z XVII i XVIII wieku, oraz koszyczek, używane zapewne jako naczynia na etrog¹⁹⁹, a także spodek srebrny szabatowy (ryc. 15), z kołnierzem zdobionym motywem winorośli, o asymetrycznym rysunku, używany podczas ceremonii odmawiania modlitw i błogosławieństw nad pucharem wina z okazji rozpoczęcia szabat²⁰⁰. Na odwrocie spodka wybita hebrajska sygnatura (odczytana przez Elżbietę Długoszą) wytwórni Becalel (nazwa od imienia biblijnego rzemieślnika Besaleela, twórcy Przybytku i Arki Przymierza)²⁰¹. W 1906 roku w Jerozolimie powstała założona

Ryc. 15. Spodek od puchara kidszowego, srebro, warsztat szkoły Becalel, Jerozolima, ok. 1912 (?), fot. Grzegorz Zygiel; nr inw. 8487

przez Borysa Schatza Szkoła Sztuk Pięknych Becalel (z szeregiem warsztatów dla sztuki stosowanej), powołana dla rozwijania sztuk pięknych i rzemiosła żydowskiego. Misją założyciela szkoły było „stworzenie narodowej sztuki żydowskiej w oparciu o tradycyjne formy i ornamentykę żydowskiego rzemiosła i ilustratorstwa”²⁰². W początkowym okresie jej działania jednym z profesorów był przybyły z Polski malarz Samuel Hirszenberg (1865–1908), uczeń Jana Matejki. W 1912 roku pokazano w Pałacu Spiskim w Krakowie wystawę prac uczniowskich przywiezionych z Jerozolimy do Polski²⁰³.

Podczas likwidacji mieszkania profesor Danieli Gromskiej przy ulicy Brackiej 1/4 znaleziono ukryty za regalem

¹⁹⁵ Estreicher Karol: *Collegium Maius – dzieje gmachu*. Kraków 1968, s. 99–100.

¹⁹⁶ Zapewne pani Profesor nie byłaby zadowolona z takiego jej tytułowania. Jak wspominał Krzysztof Zanussi, „przedwojenna jeszcze sufrażystka prof. Gromska kazała się nazywać »profesora«, a o studentkach mówiła »panny magistry«. Zanussi Krzysztof: *Porządek świata*. Rozm. przep. Kalina Błażejowska. „Tygodnik Powszechny” 2014, nr 48, s. 56.

¹⁹⁷ Grynberg Michał: *Księga sprawiedliwych*. Warszawa 1993, s. 531.

¹⁹⁸ Pucharki zdobione rytowaną dekoracją: 1) z korpusem pokrytym motywem rybiej łuski, Warszawa (?), ok. 1835 r., wys. 5,8 cm, średn. 5,5 cm, nr inw. 8384; 2) z motywem kartusza z liśćmi akantu, sygn. monogramista KW, Wiedeń, koniec XIX w., wys. 7,2 cm, średn. 5,8 cm, nr inw. 8482; 3) z motywem kartusza na giloszowanym tle, Galicja Zachodnia (?), przed 1868 r., wys. 6,6 cm, średn. 5,5 cm, nr inw. 8481.

¹⁹⁹ Naczynie: srebro kute, repusowane, częściowo złożone, Niemcy (?), czwarta ćwierć XIX w. (?), wys. 3,4 m, średn. 7,9 cm. Dno naczynia uszkodzone, nie wiadomo, czy w miejscu uszkodzenia była sygnatura złotnika, nr inw. 8506; koszyczek: srebro kute, wycinane, tłoczone, Niemcy, Norymberga, druga połowa XIX w., wys. 2,1 cm, szer. 12,4 cm, gł. 9,5 cm, sygn.: cechy Norymbergi.

Rosenberg Marc: *Der Goldschmiede Merkzeichen*. Bd. 3. *Deutschland N–Z*. Frankfurt a. M. 1925, Abb. 3799, 4316; Inv.-Nr. 8397.

²⁰⁰ Unterman Alan: *Encyklopedia tradycji...*, s. 53. Tu fotografia stołu zastawionego do szabat z kielichem na srebrnym spodku.

²⁰¹ *Biblia Tysiąclecia...* Wj, 36, 1; 37, 1, s. 100–101; warsztat szkoły Becalel, Jerozolima, ok. 1912 (?), srebro odlewane; średn. 11 cm, nr inw. 8487.

²⁰² Chrzanowska Agnieszka: *Metaloplastyka żydowska w Polsce*. Warszawa 2005, s. 33.

²⁰³ Piątkowska Renata: Pożegnanie z Golusem. Samuel Hirszenberg w Jerozolimie. W: *Jerozolima w kulturze europejskiej. Materiały z konferencji zorganizowanej w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie w dniach 14–17 maja 1996*. Red. Piotr Paszkiewicz, Tadeusz Zadrożny. Warszawa 1997, s. 530; Goldstein Maksymiljan, Dresdner Karol: *Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich...*, s. 111. Wyroby warsztatu trafiły do muzeów (m.in. do Frankfurtu: Feuchtwanger-Sarig Naomi et al.: *Die Pracht der Gebote...*, S. 410, 521, Kat. 544) oraz katalogów aukcyjnych: *A Bezelel damascened box in the form of Rachel's tomb, Abraham Baradon, Jerusalem, 1915* [online]. [dostęp 2 października 2011 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/ft/auctions/ecatalogue/lot.113.html/2007/judaica-n08392>.

woreczek złotych monet (dolary i ruble). Początkowo były przechowywane (podobnie jej biżuteria) w kwsturze uniwersytetu. W 1979 roku zostały przejęte przez muzeum. Wybrane obiekty z zapisu prof. Daniela Gromskiej zostały pokazane na jubileuszowych wystawach oraz w towarzyszących im katalogach²⁰⁴.

1975 (i 1978)

Wśród pozyskanych w tych latach negatywów autorstwa Stanisława Muchy (1895–1976), znajdują się m.in. dokumenty życia codziennego na Kazimierzu. Manuel Rympeł zapamiętał ulicę Szeroką w Krakowie jako jedną z tych ulic, które „świeciły swym ubóstwem”. Co wtorek i piątek ulica zamieniała się w tandetę. Tu handlowano wszelkiego rodzaju starzyzną²⁰⁵. Rejestrując ówczesne realia życia, Mucha uwiecznił także postaci ulicznych handlarzy²⁰⁶.

1978

Do kolekcji malarstwa przybył obraz *Portret Żyda* z około 1930 roku pędzla Jerzego Fedkowicza (1891–1959), profesora krakowskiej ASP²⁰⁷, z daru dr Heleny Szlapak (1898–1984). Podczas okupacji Szlapak współpracowała z Radą Pomocy Żydom Żegota, była także członkinią Komitetu Pomocy Więźniom Obozów Koncentracyjnych. Dzięki jej odwadze udało się zachować grypsy i fotografie z Auschwitz-Birkenau. Za ratowanie życia, ofiarność i odwagę została zaliczona do grona Sprawiedliwych wśród Narodów Świata²⁰⁸.

1980

Kolejnymi dziełami malarstwa, które wzbogaciły muzealną kolekcję, są obrazy Jonasza Sterna (1904–1988), urodzonego w Kałuszu koło Stanisławowa, profesora kra-

kowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Jak mówił, „otrzymał od losu drugie życie” (po przeżyciach w lwowskim getcie, po ucieczce z transportu do Bełżca cudem uniknął śmierci, stojąc przed plutonem egzekucyjnym). Z zakupu od autora pochodzą dwa dzieła: *Wyniszczenie*²⁰⁹ oraz *Ptaki, które chciały latać*. Pierwszy z nich, z ostatniej dekady życia malarza, został pokazany w miesiąc po śmierci artysty w Galerii Sztuki Dawna Synagoga w Nowym Sączu²¹⁰.

1983

O fabryce fajansu w Lubyczy Królewskiej napisano, że można ją nazwać „par excellence żydowską. Od swych początków należała do właścicieli Żydów, dzierżawcami byli Żydzi, ba nawet robotnicy jej rekrutowali się wyłącznie spośród Żydów”²¹¹. Z fabryki pochodzi zakupiona w Desie misa, wykonana w latach 1890–1900, gdy firmą kierował Salomon Gottlieb²¹².

Lata 1983–1984

W tym okresie dzięki staraniom²¹³ prof. Stanisława Waltosia, dyrektora muzeum, zbiory zostały powiększone o liczne dzieła: Feliksa Topolskiego (1907–1989), malarza i rysownika, absolwenta warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych, zamieszkałego od 1935 roku w Londynie, doktora honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Artysta, uważany za „kronikarza naszych czasów”, autor *Kronik* (wydawanych w Londynie w Oficynie Poetów i Malarzy w latach 1953–1982), które opatrywał własnymi litografiami, w swoich dziełach uwiecznił postaci wielu znakomych osób ze świata polityki, nauki i kultury. W 1967 roku Boba Dylana²¹⁴ (właśc. Roberta Allena Zimmermana), amerykańskiego piosenkarza, kompozytora, literata, laureata nagród Grammy, Oscara i Pulitzera, a ostatnio (2016) Nobla w dziedzinie literatury.

²⁰⁴ Katalogi wystaw: *Silva Rerum. Pamiątki akademickie... oraz Piękno darowane...*

²⁰⁵ Rympeł Manuel: Słowo o Żydach krakowskich w okresie międzywojennym (1918–1939). W: *Kopiec wspomnień*. Wyd. 2. rozsz. Kraków 1964, s. 557.

²⁰⁶ Numery inw. 40700, 40699, 43615; fotografował także Starą synagogę, nr inw. 40513; dom przy ul. Lewkowa 3, nr inw. 43646; ulicę Szeroką przy Starej synagodze, numery inw. 43087, 43088; wystawy sklepu Jakuba Grossa, numery inw. 40831–40848.

²⁰⁷ Ol., pł., 66,5 × 54,5 cm, nr inw. 5607. Ekspozowany na wystawie *Żydzi polscy...* (katalog, s. 58, kat. 261).

²⁰⁸ Ciesielska Maria: *Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata Lekarzy, cz. 7. Dr Helena Szlapak (1898–1984)* [online]. Wirtualne Muzeum Medycyny, 2 czerwca 2014 [dostęp 18 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <https://dzismis.com/2014/06/02/sprawiedliwych-wsrod-narodow-swiate-lekarzy-cz-7/>.

²⁰⁹ Collage, pł., 1971, nr inw. 8815; collage, pł., 1979, nr inw. 8816.

²¹⁰ *Jonasz Stern – obrazy z lat 1964–1988. Katalog wystawy*. Red. Józef Chrobak, Jolanta Herman, Jan Trzupiek. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Galeria Sztuki Dawna Synagoga, wrzesień – listopad 1988. Nowy Sącz 1988, kat. 15.

²¹¹ Goldstein Maksymiljan, Dresdner Karol: *Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich...*, s. 83.

²¹² Fajans, szklivo cynowe, dekoracja malowana i nakładana gąbką; wys. 9,5 cm, średn. 28,5 cm, nr inw. 14931; Frontczak Beata: *Fajanse od XV wieku do 1914 roku w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Katalog*. T. 4. Kraków 2009, s. 246, kat. 95.

²¹³ Estreicher Karol: *Dziennik wypadków*. T. 7. Cz. 1. 1981–1984. Wstęp, koncepcja Zbigniew Kazimierz Witek. Red. Anna Maria Joniak. Kraków 2013, s. 684; w darze: rysunki, litografie, obrazy, komplet: *Topolski's Chronicle*. T. 1–16. London 1953–1982.

²¹⁴ *Feliks Topolski. Malarstwo, rysunek, grafika*. Oprac. Bogumiła Wilkoszewska. Wstęp Stanisław Waltoś. Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, Pałac Sztuki, Kraków, Plac Szczepański 4, czerwiec 1984. Kraków 1984, s. 14, kat. 31 (węgiel, ołówek, akwarela, papier, 44,9 × 35,4 cm, nr inw. 15207); Gajek Maria Natalia: *Feliks Topolski – rysunek i grafika. Wystawa w Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, maj – sierpień 2004*. „Zwoje” [online] 2004, nr 3 [dostęp 1 lipca 2016 r.]. Dostępny w internecie: <https://azdoc.pl/feliks-topolski-rysunek-i-grafika.html>.

Dwa dwuramiennie platerowane świeczniki szabatowe z krakowskiej firmy Marcina Jarry²¹⁵, który wykonywał naczynia do kultu domowego i eksportował swoje wyroby także do Palestyny, zostały zakupione podczas aukcji Krakowskiego Klubu Kolekcjonerów²¹⁶. Świeczniki, zdobione rytowanymi motywami roślinnymi, posiadają osadzone w zwieńczeniu wazonowego trzonu plastyczny motyw liry. Motyw instrumentu strunowego zwanego kinnor (rodzaju liry), będący atrybutem biblijnego króla Dawida, odnosi się do opowieści, w której król przysposobił dla lewitów 40 tysięcy tych instrumentów, wykonanych z elektronu (tj. stopu złota i srebra w stosunku 4:1), i pouczył ich, jak mają się nimi posługiwać, aby podczas szabatów i innych świąt mogli śpiewać na cześć Boga. W ikonografii kinnory mają trzy, pięć lub sześć strun²¹⁷; występują m.in. na monetach Bar Kochby, przywódcy rewolty żydostwa palestyńskiego przeciw Rzymianom (132–135).

1987

Do kolekcji portretów profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, zamawianych przez muzeum u współczesnych twórców, włączono portret prof. Henryka Wereszyckiego (1898–1990) pędzla Jacka Rykały²¹⁸. Wereszycki urodził się we Lwowie, był synem Rozalii z Altenbergów Vorzimmerowej i Mikołaja Hankiewicza. Znakomity historyk, był wielkim patriotą. Ojczyźnie służył ogromną wiedzą, lecz gdy zaszła potrzeba, służył także jako żołnierz: w 1916 roku w Legionach Piłsudskiego, w 1920 roku w 5 pułku artylerii lwowskiej, w 1939 roku jako porucznik zmobilizowa-

ny do 30 pułku artylerii lekkiej wziął udział w bitwie pod Kockiem, ostatniej bitwie wojny obronnej Polski w 1939 roku²¹⁹.

Następne lata działalności muzeum przyniosły dary w postaci współczesnych obrazów i rysunków. Wciąż aktualne są słowa malarza życia i kultury żydowskiej Leopolda Pilichowskiego (1869–1934), wypowiedziane w 1912 roku: „naród żydowski, który stworzył arcydzieła sztuki: Biblię, Księgę Proroków i Pieśni nad Pieśniami, dał też i po dziś dzień daje trwałe dzieła sztuk plastycznych”²²⁰.

1998

Tym razem do zbiorów trafił dar samego artysty, Simchy Nornberga, prawnika działającego w Tel-Awiiwie, który ofiarował swoje dzieło *Krajobraz fantastyczny (Jerozolima)*²²¹. Nornberg, urodzony w Nowym Brzesku (1918–2000), z powodu numerus clausus nie mógł studiować na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pomimo talentu i zamiłowania do malarstwa. Rozpoczęte przez niego na Uniwersytecie Jagiellońskim studia na wydziale prawa przerwała wojna. Wykształcenie prawnicze Nornberg zdobył po wojnie w Tel-Awiiwie.

1999

Z daru Janiny Haubenstock z Frankfurtu nad Menem trafiły dzieła znakomitych artystów – obrazy Lessera Ury *Most w parku* i *Portret kobiety* oraz litografia Marca Chagalla *Twarz nad miastem*. Dzieła nastrojowe, lecz jakże różne.

Lesser Ury (1861–1931), urodzony w Brzezinach koło Poznania malarz i grafik, był jednym z najbardziej licznych

²¹⁵ Marcin Jarra od 1905 r. prowadził firmę specjalizującą się w produkcji przedmiotów ze srebra i metali kolorowych. Jego firma miała filię we Lwowie oraz składy komisowe na terenach Galicji, na Bukowinie, w Czechach i na Węgrzech. Eksportowała także wyroby do Rosji. Do najbardziej znanych jego dzieł należą: brązowe świeczniki dla Teatru Starego w Krakowie, pastorał bp. Władysława Bandurskiego (1865–1932), lampa przed ołtarz kaplicy Sobieskiego na Kaltenbergu w Wiedniu, krata do kaplicy Czartoryskich według projektu Zygmunta Hendla, wieniec srebrny cechów krakowskich wykonany prawdopodobnie na obchody 500. rocznicy bitwy pod Grunwaldem w 1910 r. Występuje jako jeden z reprezentantów cechu brązowników, kotlarzy i mosiężników na kartach okolicznościowego adresu krakowskich cechów ofiarowanego Uniwersytetowi Jagiellońskiemu w 1900 r. podczas uroczystości 500-lecia odnowienia uczelni. Lepszy Leonard: *Przemysł złotniczy w Polsce*. Kraków 1933, s. 197; Czyżewski Krzysztof J.: *Wieniec*. W: *Wawel 1000–2000. Wystawa jubileuszowa. Katalog*. T. 1. *Kultura artystyczna dworu królewskiego i katedry. Zamek Królewski na Wawelu, maj–lipiec 2000; Katedra Krakowska – Biskupia, Królewska, Narodowa. Muzeum Katedralne na Wawelu, maj–wrzesień 2000*. Zamek Królewski na Wawelu, Zarząd Bazyliki Metropolitalnej na Wawelu, Muzeum Archidiecezjalne. Red. nauk. Magdalena Piwocka, Dariusz Nowacki. Kraków 2000, s. 283–284, kat. I/287; *Księga pamiątkowa pięćsetletniego jubileuszu odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego 1400–1900*. Kraków 1901, s. 62.

²¹⁶ Mosiądz, odlew, tłoczenie, grawerowanie, srebrzenie galwaniczne; wys. 22,6 cm, średn. stopy 11,7 cm, Kraków, początek XX w. numery inw. 15703, 15704.

²¹⁷ Flawiusz Józef: *Dawne dzieje Izraela*. Przekł. z jęz. grec. Zygmunt Kubiak, Jan Radożycki. Cz. 1. Warszawa 1993, 7:305, 8:94, 176; Kubies Grzegorz: *Instrumenty muzyczne w Starym Testamencie*. „Studia Bobolanum” [online]. 2003, nr 2 [dostęp 6 lipca 2016]. Dostępny w internecie: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IM/im_st.html.

²¹⁸ Ol., pł., 74 × 55 cm, nr inw. 15844.

²¹⁹ Piskorz Anna: *Wierni życiowemu credo. Henryk Wereszycki (1898–1990), Wacław Felczak (1916–1993). Katalog wystawy, Collegium Maius UJ, 13 grudnia 2005 – 15 lutego 2006*. Kraków 2005, s. 8, 9, 47.

²²⁰ Goldstein Maksymiljan, Dresdner Karol: *Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich...*, s. 92.

²²¹ Ol., pł., sygn., 81 × 54 cm, nr inw. 17154; Kitowska-Łysiak Małgorzata: *Simcha Nornberg. Obrazy, akwarele, rysunki*, Lublin. Ośrodek Brama Grodzka, wrzesień – październik 1997 r. [wystawa zorganizowana przez Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Society of Jewish Culture Festival w Krakowie, Ośrodek Brama Grodzka]. [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/28491/5_15_056.pdf; Jasińska Anna: *Malarstwo obce w zbiorach Collegium Maius*. T. 2. Kraków 2003, s. 242.

się malarzy niemieckich w pierwszej połowie XX wieku²²², zaś osiadły we Francji Marc Chagall (właśc. Mojsze Zacharowicz Szagałow; 1887–1985), urodzony w Witebsku, wybitnym twórcą dzieł na pograniczu trzech kultur: żydowskiej, rosyjskiej i francuskiej²²³.

2002

Zupełnie niespodziewanie do zbiorów powrócił zaginiony przedmiot z kolekcji barona Edwarda Rastawieckiego, który z uporem poszukiwał poloników, ale często nabywał falsyfikaty, podsunęte mu przez obrotnych handlarzy. Wśród wielu wysokiej klasy darów Rastawieckiego dla Gabinetu Archeologicznego UJ znalazł się również miecz naśladowy ceremonialny miecz królów polskich, tzw. Szczerbiec, zakupiony przez ofiarodawcę jako kolejna królewska pamiątka²²⁴. Twórca przedmiotu posłużył się widzianym na początku XIX stulecia pierwowzorem, ale nie stworzył repliki miecza (skrócił głownię, dodał nowe elementy, m.in. czteropolowy herb Rzeczypospolitej). Do głowni typu puginałowego dodał rękojeść (proporcjonalnie pomniejszoną w skali) z okładzinami z kości, zdobioną grawerunkiem. Na jelcu umieścił, skopiowane według oryginału, napisy, wśród których, obok inskrypcji łacińskiej, występuje inskrypcja hebrajska, z zastosowaniem liter łacińskich: CON CITOMON EEVE SEDALAI EBREBEL (żarliwą wiarę wzbudzają imiona [Boga] Sedalai [i] Ebrehel).

Do 1939 roku miecz był przechowywany w Muzeum Sztuki UJ, mieszczącym się w Collegium Novum. Szczęśliwie przetrwał II wojnę światową, lecz zaginął. Pozyskany przez Tadeusza Mariana Janowskiego, krakowskiego architekta i kolekcjonera, został wywieziony do Stanów Zjednoczonych. Janowski dokonał wcześniej przeróbki: usunął głownię z XIX wieku (niestety jej nie zachował) i zamontował głownię miecza z XVI stulecia, nabytą od znanego kolekcjonera Tadeusza Jakubowskiego. Na niej (według fotografii oryginału Szczerbca) zostały wyryte łacińskie napisy, mające odniesienie do bohaterów biblijnych – Saula i Judy.

2004

Tuż przed 17. Powszechnym Zjazdem Historyków Polskich w Krakowie (15–18 września 2004) muzeum otrzymało z daru mecenasa Lecha Kokocińskiego z Warszawy liczne pamiątki po prof. Aleksandrze Gieysztorze. Między innymi wizytówki szeregu osób, z którymi profesor pozostawał w kontaktach jako uczonego, pracownik Uniwersytetu Warszawskiego, wódarz Zamku Królewskiego w Warszawie i prezes PAN. Jedną z wizytówek Gieysztor otrzymał od uczonego mającego polskie korzenie, lecz działającego poza granicami kraju – prof. Joshuy Jortnera, urodzonego w 1933 roku w Tarnowie doktora filozofii Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, emerytowanego profesora chemii fizycznej Uniwersytetu w Tel Awiwie²²⁵, wcześniej m.in. doradcy od spraw naukowych premierów Icchaka Szamira i Icchaka Rabina oraz prezydenta Szymona Peresa. Niewykluczone, że profesorowie Gieysztor i Jortner wymienili wizytówki podczas uroczystości, jaka odbyła się w Warszawie 13 listopada 1990 roku. Po raz pierwszy Polska Akademia Nauk oraz Izraelska Akademia Nauk Ścisłych i Humanistycznych w Jerozolimie zawarły umowę o współpracy, zaś

prezisi obu akademii (wówczas prof. prof. Gieysztor i Jortner) podpisali list intencyjny, potwierdzający zamiar utworzenia (na bazie Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie) Centrum Polsko-Izraelskich Studiów Żydowskich w Izraelu oraz Izraelsko-Polski Ośrodek Naukowy w Polsce²²⁶.

2006

Z daru Peggy Grant pochodzi autoportret jej męża, Adama Granta (1924–1992), powstały w 1981 roku. Artysta, który wyemigrował po II wojnie światowej do Stanów Zjednoczonych i tam uzyskał wykształcenie, uprawiał malarstwo figuratywne. W ofiarowanym dziele²²⁷ przedstawił siebie przy pracy, w pracowni malarskiej, w towarzystwie modelki.

2011

Maria Kościałkowska ofiarowała medal Sprawiedliwej Wśród Narodów Świata z dyplomem, przyznany 10 października 1986 roku Annie Kościałkowskiej i jej dzieciom, Marii i Witoldowi, wraz z prawem do posadzenia drzewa przy tabliczce z ich nazwiskami w Alei Sprawiedliwych na Wzgórzu Pamięci w Jerozolimie. Medal niezwykle cenny nie ze względu na materiał, z którego został wykonany²²⁸. Uzmysławia,

²²² Ol., pl., 116,5 × 85,5 cm, 1892 r., nr inw. 17178; gwasz, tektura, 35,5 × 51,5 cm, lata trzydzieste XX w., nr inw. 17179; Jasińska Anna: *Malarstwo obce...*, s. 290, 293; eadem: Most w parku. W: *Piękno darowane...*, s. 290.

²²³ Litografia sygnowana przez autora z numerem odbitki i podaną wielkością nakładu: 40/90; Francja, połowa XX w., nr inw. MUJ17176; Gajek Maria Natalia: Twarz nad miastem. W: *Piękno darowane...*, s. 292.

²²⁴ Drezno, początek XIX w., Niemcy, XVI w.; montaż części po 1945 r.; stal rytowana, emalia na metalu, kość zwierzęca rytowana, cz. barwiona; dł. całkowita 99 cm (d. nr gabinetu 5548, 8430), nr inw. 6498/IV. R; Waltoś Stanisław: *Pamiątka sentymalna*. Rozm. przepr. Rita Pagacz-Moczarska „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2003, nr 49, s. 20–22; Żygułski Zdzisław jun.: *Stara kopia Szczerbca*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2003, nr 49, s. 21; Biborski Marcin: *Szczerbiec – koronacyjny miecz królów polskich. Pierwsze badania nad jego technologią*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2009, nr 122–123, s. 77, 79, 82.

²²⁵ Papier, druk; nr inw. 17319/75(8).

²²⁶ „Dziennik Dolnośląski” 1990, nr 36, z 13 listopada, s. 2.

²²⁷ Ol., pl., sygn., 124,5 × 94,5 cm, nr inw. MUJ 17335; Jasińska Anna: Autoportret. W: *Piękno darowane...*, s. 307.

²²⁸ Medal: Nathan Karp (projekt), Kretschmer (grawer), stop miedzi z niklem, średn. 6 cm, etui z drewna oliwnego, nr inw.1856/VI; Łaska Andrzej: Medal Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. W: *Piękno darowane...*, s. 312. W Instytucie Yad Vashem, który przyznaje medale Sprawiedliwych wśród Narodów Świata, w Alei Sprawiedliwych do niedawna sadzono drzewa dla uczczenia nie-Żydów, którzy z narażeniem życia ratowali Żydów przed niemieckim ludobójstwem podczas Holokaustu. Untermań Alan: *Encyklopedia tradycji...*, s. 256. Obecnie nie sadzi się drzew, lecz umieszcza nazwiska Sprawiedliwych na specjalnych ścianach pamięci.

jaką wartość ma odwaga niesienia bezinteresownej pomocy drugiemu człowiekowi w momencie zagrożenia życia.

2012

David Aukin z Londynu ofiarował 10 rysunków Jankie-la Adlera (1895–1949), urodzonego w Tuszynie w rodzinie chasydzkich Żydów, malarza, grafika, scenografa i poety, współzałożyciela grupy Jung Jidysz, po II wojnie światowej osiadłego w Londynie, jednego z najwybitniejszych polskich artystów pierwszej połowy XX stulecia. Dar obejmuje rysunki: *Scena figuralna*, *Postać kobiety*, *Postać żołnierza (?)*, *Dwie kobiety we wnętrzu*, *Kompozycja*, *Scena figuralna II*, *Postać kobieca*, *Postać młodego mężczyzny*, *Kompozycja abstrakcyjna*, *Kompozycja*²²⁹.

2014

Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego nadal rozwija się. Przybywają nowe miejsca ekspozycyjne. W okresie przygotowań do jubileuszu 50-lecia udostępnienia publiczności zbiorów muzealnych powstała uroczą plenerowa galeria rzeźb między Collegium Maius a Collegium Nowodworskiego, na małym dziedzińcu zwanym dotąd Hutą, a obecnie nazwanym zaułkiem Karola Estreichera. Wśród kwitnących oleandrów zostały ustawione rzeźby autorstwa Karola Badyny, profesora krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, upamiętniające postaci znakomitych uczonych, m.in. doktora Twardego – prof. Juliana Aleksandrowicza (1908–1988), krakowianina, doktora medycyny, hematologa.

2013–2015

Mistrzowie grafiki – profesorowie Akademii Sztuk Pięknych – w okresie obchodów jubileuszu 650-lecia założenia Akademii Krakowskiej ofiarowali szereg swoich prac. Tadeusz Jackowski (ur. 1936), profesor Akademii

Sztuk Pięknych w Poznaniu, darował *Spacery po Krakowie VII – czyli z krakowskiego Kazimierza impresja I*, 2001²³⁰.

Dariusz Vasina (ur. 1964), profesor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, jest autorem ofiarowanych grafik *Holofernes wg Caravaggia*²³¹ oraz *Judyta wg Caravaggia*. Od zarania Pismo Święte Starego Testamentu inspirowało artystów. Wyobraźnia i umiejętności podsuwały sposób przedstawienia biblijnych wydarzeń i postaci. Tym razem artysta sięgnął do pracy odległego w czasie mistrza malarstwa i twórczo przetransponował fragmenty jego dzieła.

Prace współczesnych artystów zostały złożone w kolekcji grafiki, obok prac dawnych mistrzów, którzy zachowali dla potomnych obraz minionego świata.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego

- Inwentarz Muzeum Uniwersyteckiego Sztuki i Archeologii. Zabytki oryginalne. T. 1, 2
- Księga gości: „Podpisy zwiedzających Gabinet Archeologiczny UJ od roku 1873”, t. 1
- List Mathiasa Bersohna do Józefa Łepkowskiego z 13 stycznia 1885 r., d. sygn. 8237
- List Józefa Łepkowskiego do Edwarda Rastawieckiego z 2 kwietnia 1864 r., d. sygn. 5667

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego

- Teki Edwarda Rastawieckiego, Starożytności kupione za granicą w 1863/4, sygn. D-I-20/8
- Spis przedmiotów srebrnych i złotych z daru Edwarda Rastawieckiego dla Uniwersytetu Jagiellońskiego wazonnych przez złotnika Władysława Glixellego, 15 listopada 1869 r., sygn. S II 1183/10

Biblioteka Jagiellońska

Muzeum Historyczne miasta Lwowa Rynek 4 (Czarna Kamienica), k. 185–221. Spis eksponatów ewakuowanych z Muzeum Historycznego m. Lwowa na Zachód pod koniec okupacji niemieckiej Lwowa w dwu skrzyniach nr 10 i 12, Rkps. 7789 IV

Starodruki

Alpino & Vesling: *De plantis Aegypti liber. Frambotti. Patavii MDCXL* [online]. [dostęp 21 lutego 2017 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.biodiversitylibrary.org/bibliography/74900>

Herbarium Blackwellianum emendatum et auctum, id est, Elisabethae Blackwell collectio stirpium: quae in pharmacopoliis ad medicum usum asservantur, quarum descriptio et vires ex Anglico idiomate in Latinum conversae sistuntur

²²⁹ Nr inw. 18466/1-10; Jasińska Anna: *Prace Jankiela Adlera dla Krakowa i Torunia*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 150, s. 78–79; Pacholec Karolina: *Jankiel Adler – rysunki*. Toruń–Kraków 2013. Katalog wystawy w Muzeum Uniwersyteckim w Toruniu, Collegium Maximum, 8 października – 22 listopada 2013 r. i w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Collegium Maius, 17 listopada – 17 stycznia 2014 r.; Gajek Maria Natalia: *Scena figuralna II*. W: *Piękno darowane...*, s. 314.

²³⁰ Akwatinta 12/50, 59,5 × 46 cm, 72,5 × 55 cm, nr inw. 3484/III; *Artyści krakowscy Uniwersytetowi Jagiellońskiemu. Grafiki podarowane w latach 2013–2015*. Katalog. Red. Maria Natalia Gajek. Teksty Maria Natalia Gajek, Jan Pamuła, Krzysztof Stopka, Adam Wsiółkowski. Kraków 2015, s. 33, 102, 106.

²³¹ Druk cyfrowy, brak nr. odbitki, 2012, 100,5 × 70,5 cm, nr inw. 3468/II; druk cyfrowy, brak nr. odbitki, 2012, 100,5 × 70,5 cm, nr inw. 3469/II; *Artyści krakowscy Uniwersytetowi Jagiellońskiemu...*, s. 82–83, 105, 109.

figurae maximam partem ad naturale exemplar emendantur floris fructusque partium repraesentatione augentur et probatis botanicorum nominibus illustrantur. Cum praefatione Tit. Pl. D.D. Christophori Iacobi Trew; excudit figuras pinxit atque in aes incidit Nicolaus Fridericus Eisenbergerus... Typis Io. Iosephi Fleischmanni. 1750–1773. Vol. 4. Norimbergae 1760 [online]. [dostęp 21 lutego 2017 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/10341#page/460/mode/1up>

Martini Johann Paul Aegidius: *Henry IV, drame lyrique, en trois actes et en prose mêlé d'ariettes, représenté pour la 1re fois par les Comédiens italiens ordinaires du Roy, le 14. novembre 1774...* gravé par M. Huguet, Paris, 1775. [online]. [dostęp 1 października 2015 r.]. Dostępny w internecie: gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9062837c.image

Źródła drukowane

1804 Stanisław Staszic [Z dziennika podróży]. W: *Polskie podróże po Śląsku w XVIII i XIX wieku (do 1863 r.)*. Wybór i oprac. Andrzej Zieliński. Wrocław 1974, s. 73–75

Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Red. nauk. Augustyn Jankowski, Lech Stachowiak, Kazimierz Romaniuk. Poznań–Warszawa 1971

Chajes Wiktor: *Semper Fidelis. Pamiętnik Polaka wyznania mojżeszowego z lat 1926–1939* Wstęp, przypisy Paweł Pierzchała. Przedm. Tadeusz Krzyżewski. Kraków 1997

Dąbrowa-Kostka Stanisław: *W okupowanym Krakowie 6 IX 1939–18 I 1945*. Warszawa 1972

Estreicher Karol: *Dziennik wypadków*. T. 2. 1946–1960. Red. Anna Maria Joniak. Wstęp Zbigniew Kazimierz Witek. Kraków 2002

Estreicher Karol: *Dziennik wypadków*. T. 5. 1973–1977. Red. Anna Maria Joniak. Wstęp Zbigniew Kazimierz Witek. Kraków 2006

Estreicher Karol: *Dziennik wypadków*. T. 7. Cz. 1. 1981–1984. Wstęp, koncepcja Zbigniew Kazimierz Witek. Red. Anna Maria Joniak. Kraków 2013

Estreicher Karol: *Kronika Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego od 1811 roku*. Oprac., wstęp Jan Brzeski. Kraków 2012

Flawiusz Józef: *Dawne dzieje Izraela*. Przekł. z jęz. grec. Zygmunt Kubiak, Jan Radożycki. Cz. 1. Warszawa 1993

Kitowicz Jędrzej: *Opis obyczajów za panowania Augusta III*. Wstęp Maria Dernałowicz. Warszawa 1985

Księga pamiątkowa pięćsetletniego jubileuszu odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego 1400–1900. Kraków 1901

Kubalski Edward: *Niemcy w Krakowie – dziennik 1 IX 1939–18 I 1945*. Red. Jan Grabowski, Zbigniew R. Grabowski. Kraków–Budapeszt 2010

Nathan Zvi: Rozmowa [...]. W: Pordes Anis D., Grin Irek: *Ich miasto. Wspomnienia Izraelczyków, przedwojennych mieszkańców Krakowa*. Warszawa 2004, s. 259–269 „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1938, numery firm 2482, 2799

Rympel Manuel: Słowo o Żydach krakowskich w okresie międzywojennym (1918–1939). W: *Kopiec wspomnień*. Wyd. 2. rozsz. Kraków 1964, s. 556–587

Trznadel Jacek: *Hańba domowa*. Warszawa 1997

Waltoś Stanisław: *Pamiątka sentymentalna*. Rozm. przepr.

Rita Pagacz-Moczarska „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2003, nr 49, s. 20–22

Witek Zbigniew Kazimierz: *Karol Estreicher jr (1906–1984)*. T. 2. *Losy spuścizny*. Kraków 2007

Zanussi Krzysztof: *Porządek świata*. Rozm. przepr. Kalina Błażejowska. „Tygodnik Powszechny” 2014, nr 48, s. 55–57

Opracowania

„...byżek srebrnych dwa tuziny”. *Srebra domowe w Gdańsku 1700–1816*. Katalog wystawy w Domu Uphagena, lipiec – listopad 2007. Red. Jacek Kriegseisen, Ewa Barylewska-Szymańska, współpr. Wojciech Szymański. Gdańsk 2007

A Bezael damascened box in the form of Rachel's tomb, Abraham Baradon, Jerusalem, 1915 [online]. [dostęp 2 października 2011 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/fr/auctions/ecatalogue/lot.113.html/2007/judaica-n08392>

A cast-iron charity box [online]. Sotheby's [dostęp 4 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2013/a-treasured-legacy-steinhardt-n08961/lot.244.html>

A Dutch silver melon shaped mustard pot, Willem Langebeke, Middelburg, 1771 [online]. [dostęp 3 marca 2017 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/content/sothebys/es/auctions/ecatalogue/2016/of-royal-and-noble-descent-116306/lot.337.html>

A Polish Silver Spice Container [online]. Sotheby's [dostęp 4 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/fr/auctions/2013/a-treasured-legacy-steinhardt-n08961.html>

A silver partially gilt etrog box [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.lempertz.com/.../542-a-silver-partially-gilt-etrog-box>

A wood, brass and pewter hanukah lamp, cat. 282, 283 [online]. [dostęp 4 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.sothebys.com/fr/auctions/2013/a-treasured-legacy-steinhardt-n08961.html>

Arabas Iwona, współpraca: Michajłowna Smirnowa Natalia, Krasnobajewa Ulija, Kowalenko Siergiej A.: *Ocalale z moskiewskiej pożogi. Materialne ślady świetności przyrodniczej kolekcji księżnej Anny Jabłonowskiej*. „Cenne Bezcenne Utracone” [online] 2013, nr 12, s. 57 [dostęp 6 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: http://cennebecenne.pl/wp-content/uploads/2017/11/CBU_2013_1-4-s-52-57__arabas.pdf

Artyści krakowscy Uniwersytetowi Jagiellońskiemu. Grafiki подарowane w latach 2013–2015. Katalog. Red. Maria Natalia Gajek. Teksty Maria Natalia Gajek, Jan Pamuła, Krzysztof Stopka, Adam Wsiołkowski. Kraków 2015

Auktion von Schweizer Graphik, alten und modernen Gemälden, Fayencen, Glas, Silber, Zinn, Bronze, Plastiken, Pendulen, Möbeln, Teppichen etc. [14./15. Nov. 1941]. Hrsg. L. Zbinden-Hess. Bern 1941

- Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku. Muzeum Narodowe w Gdańsku, maj – sierpień 1997.* [T. 2]. Katalog. Red. nauk., koncepcja merytor. Teresa Grzybkowska, współpr. merytor. i red. Jolanta Talbierska. Gdańsk 1997
- Bałaban Majer: *Dzielnica żydowska – jej dzieje i zabytki.* Warszawa 1990 (reprint wyd. Lwów 1909)
- Bałaban Majer: *Historja Żydów w Krakowie i na Kazimierzu, 1304–1868.* T. 2. 1656–1868. Kraków 1991 (reprint wyd. Kraków 1936)
- Bałaban Majer: *Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku.* Lwów 1906
- Baran Zbigniew: *Itaka Juliana Klaczki.* Kraków 1998
- Bazielich Barbara: *Złote hafty w tradycyjnej odzieży na Śląsku.* Bytom 1973
- Bełtowska Lucyna: *Kolekcje klisz i fotografii w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego.* „Opuscula Musealia” 1994, Vol. 7, s. 53–67
- Benjamin Chaya: *The Stieglitz Collection Masterpieces of Jewish Art.* The Israel Museum. Jerusalem 1987
- Benjamin Chaya, Koolik Gold Marilyn: *Towers of Spice: The Tower Shaped Tradition in Havdalah Spiceboxes.* The Israel Museum. Jerusalem 1982
- Biborski Marcin: *Szczerbiec – koronacyjny miecz królów polskich.* Pierwsze badania nad jego technologią. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2009, nr 122–123, s. 77–82
- Biberstein Aleksander: *Zagłada Żydów w Krakowie.* Pośl. Mieczysław Kieta. Kraków 1985
- Brzeski Jan Władysław: *Środowisko Biblioteki Jagiellońskiej 1775–1939. Słownik biograficzny.* Kraków 2014
- Ciesielska Maria: *Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata Lekarzy, cz. 7. Dr Helena Szlapak (1898–1984)* [online]. Wirtualne Muzeum Medycyny, 2 czerwca 2014 [dostęp 18 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <https://dzismis.com/2014/06/02/sprawiedliwych-wsrod-narodow-swiata-lekarzy-cz-7/>
- Chrzanowska Agnieszka: *Metaloplastyka żydowska w Polsce.* Warszawa 2005
- Collectie Boijmans – theepot* [online]. [dostęp 13 marca 2017 r.]. Dostępny w internecie: collectie.boijmans.nl/nl/object/89114/theepot/Isacq-Samuel-Busard
- Czyżewski Krzysztof J.: *Wieniec.* W: *Wawel 1000–2000. Wystawa jubileuszowa. Katalog.* T. 1. *Kultura artystyczna dworu królewskiego i katedry. Zamek Królewski na Wawelu, maj–lipiec 2000; Katedra Krakowska – Biskupia, Królewska, Narodowa. Muzeum Katedralne na Wawelu, maj – wrzesień 2000.* Zamek Królewski na Wawelu, Zarząd Bazyliki Metropolitalnej na Wawelu, Muzeum Archidiecezjalne. Red. nauk. Magdalena Piwocka, Dariusz Nowacki. Kraków 2000 s. 283–284
- Danzig 1939, treasures of a destroyed community.* Pref. Joy Ungerleider-Mayerson; *Essays Günter Grass et al.; catalogue Vivian B. Mann, Joseph Gutmann.* Ed. Sheila Schwartz. *The Jewish Museum, New York.* New York–Detroit 1980
- Durdik Jan: *Das Große Bilderlexikon der Antiquitäten.* Dresden 1976
- Encyklopedia staropolska.* Oprac. Aleksander Brückner, materiałem ilustracyjnym opatrzył Karol Estreicher. T. 2. Warszawa 1990 (reprint wyd. Warszawa 1901)
- Estreicher Karol: *Collegium Maius – dzieje gmachu.* Kraków 1968
- Estreicher Karol: *Eugeniusz Brzezicki – kolekcjoner i znawca.* „Neurologia, Neurochirurgia i Psychiatria Polska” 1965, t. 15, nr 4, s. 543–550
- Estreicher Karol: *Kronika Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego od 1811 roku.* Oprac., wstęp Jan Brzeski. Kraków 2012
- Etrog box* [online]. Kestenbaum & Company [dostęp 8 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: https://www.kestenbaum.net/hi_0613.php?menu
- Etrog container, Danzig, Germany, 1770-1774 - LAT* [online]. [dostęp 1 czerwca 2018 r.]. Dostępny w internecie: <http://jewishmuseum.org.uk/search-collections?adlibid=8572&offset=0>
- Feliks Topolski. Malarstwo, rysunek, grafika.* Oprac. Bogumiła Wilkoszewska. Wstęp Stanisław Waltoś. Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, Pałac Sztuki, Kraków, Plac Szczepański 4, czerwiec 1984. Kraków 1984
- Feuchtwanger-Sarig Naomi et al.: *Die Pracht der Gebote. Die Judaica-Sammlung des Jüdischen Museums Frankfurt am Main.* Hrsg. Georg Heuberger. Köln 2006
- Frontczak Beata: *Odlew gipsowy gotyckiej kutej misy mościężnej.* W: *Silva Rerum. Pamiętki akademickie ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Katalog wystawy, Collegium Maius, XII 1997 – I 1998.* Wstęp do katalogu i biogramy Anna Piskorz. Przedm. Stanisław Waltoś. Kraków 1998, s. 145
- Frontczak Beata: *Fajanse od XV wieku do 1914 roku w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Katalog.* T. 4. Kraków 2009
- Frontczak Beata: *Arystokrata u wód. Karlsbadzkie zakupy hrabiego Zygmunta Pusłowskiego. Katalog wystawy Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego.* Przekłady listów Zygmunta Pusłowskiego z rękopisu fr. Iwona Krystyna Piechnik. Kraków 2014
- Frontczak Beata: *Naczynie na etrog w formie melona z taczką w kształcie liścia.* W: *Piękno darowane...*, s. 149
- Frontczak Beata: *Odlew drzwi gnieźnieńskich.* W: *Piękno darowane...*, s. 180
- Frontczak Beata: *Tzw. Puchar Nestora, kopia.* W: *Piękno darowane...*, s. 264
- Gajek Maria Natalia: *Feliks Topolski – rysunek i grafika. Wystawa w Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, maj – sierpień 2004.* „Zwoje” [online] 2004, nr 3 [dostęp 1 lipca 2016]. Dostępny w internecie: <https://azdoc.pl/feliks-topolski-rysunek-i-grafika.html>
- Gajek Maria Natalia: *Kolekcja klocków drzeworytniczych w Muzeum UJ.* W: *Piękno darowane...*, s. 131
- Gajek Maria Natalia: *Twarz nad miastem.* W: *Piękno darowane...*, s. 292
- Gajek Maria Natalia: *Scena figuralna II.* W: *Piękno darowane...*, s. 314
- Goldstein Maksymiljan, Dresdner Karol: *Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich – zbiory Maksy-*

- miljana Goldsteina*. Przedm. Majer Bałaban. Warszawa 1991 (reprint wyd. Lwów 1935)
- Golonka Jan, Żmudziński Jerzy: *Skarbiec Jasnej Góry*. Częstochowa–Bydgoszcz 2000
- Grafman Rafi: *Crowning glory. Silver Torah ornaments of the Jewish Museum, New York*. Ed. Vivian B. Mann. New York 1996
- Grossman Cissy: *A Temple Treasury. The Judaica Collection of Congregation Emanu-El of the City of New York*. New York 1989
- Grynberg Michał: *Księga sprawiedliwych*. Warszawa 1993
- Hanukkah Lamp* [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <http://thejewishmuseum.org/collection/4746-hanukkah-lamp>
- Hertz Aleksander: *Żydzi w kulturze polskiej*. Przedm. Jan Górski. Warszawa–Kraków 1988
- Images d'art* [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <https://art.rmngp.fr/fr/library/artworks/ignace-francois-dominique-colombier-sucrier-en-forme-de-melon-et-son-plateau-argent-metal>
- Imiona przez Żydów polskich używane*. Wstęp, red. Lidia Kośka. Przeł. na jęz. hebr. i konsultacje hebraistyczne Maciej Tomal. Kraków 2002
- Jasińska Anna: *Malarstwo obce w zbiorach Collegium Maius*. T. 2. Kraków 2003
- Jasińska Anna: *Prace Jankiela Adlera dla Krakowa i Torunia*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 150, s. 78–79
- Jasińska Anna: *Autoportret*. W: *Piękno darowane...*, s. 307
- Jasińska Anna: *Most w parku*. W: *Piękno darowane...*, s. 290
- Jonasz Stern – *obrazy z lat 1964–1988. Katalog wystawy*. Red. Józef Chrobak, Jolanta Herman, Jan Trzupek. Nowy Sącz 1988
- Jucha Zbigniew: *Polichromia ścienna synagog w Łańcucie, Strzyżowie, Niebylcu, kuczki żydowskiej w Tyczynie – odkrycia i konserwacja*. W: *Malarstwo monumentalne Polski południowo-wschodniej. Informator regionalny*. Rzeszów 1995, s. 47–58
- Judenstern Ratchet* [online]. The Lower East Side Restoration Project [dostęp 4 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: http://www.russiansamovars.com/product_detail.php?ID=1539
- Judenstern with Beautiful Original Dark Patina* [online]. The Lower East Side Restoration Project [dostęp 4 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: http://www.russiansamovars.com/product_detail.php?ID=1249
- Kalfas Barbara: *Zabytkowe tkaniny i hafty żydowskie w zbiorach muzeów krakowskich*. „Krzysztofor. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego miasta Krakowa” 1988, z. 15, s. 142–156
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 6. *Kazimierz i Stradom – judaica: bóżnice, budowle publiczne i cmentarze*. Red. Izabella Rejduch-Samkowa, Jan Samek. Warszawa 1995
- Kisch Bruno: *Shekel medals and false shekels*. „Historia Judaica. A journal of studies in Jewish history, especially in legal and economic history of the Jews” 1941, Vol. 3, No. 2, pp. 67–101
- Kitowska-Lysiak Małgorzata: *Simcha Nornberg. Obrazy, akwarele, rysunki, Lublin*. Ośrodek Brama Grodzka, wrzesień – październik 1997 r. [wystawa zorganizowana przez Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Society of Jewish Culture Festival w Krakowie, Ośrodek Brama Grodzka]. [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/28491/5_15_056.pdf
- Kowicka Elżbieta: *Farbiarstwo i drukarstwo w drugiej połowie XVIII wieku*. W: *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*. Red. Janina Kamińska, Irena Turnau. Wrocław 1966, s. 588–599
- Kriegseisen Jacek: *Srebrne naczynie w kształcie melona ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku. Przyczynek do kwestii wykorzystywania naczyń stołowych dla potrzeb żydowskiego kultu w XVII–XIX wieku*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2012, t. 60, nr 4, s. 539–561
- Kruszyński Tadeusz: *Sztuka i przemysł artystyczny w Gdańsku*. Lwów 1927, s. 1–91
- Kubies Grzegorz: *Instrumenty muzyczne w Starym Testamencie*. „Studia Bobolanum” [online]. 2003, nr 2 [dostęp 6 lipca 2016]. Dostępny w internecie: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IM/im_st.html
- Kultura Żydów galicyjskich ze zbiorów Muzeum Etnografii i Rzemiosła Artystycznego we Lwowie = Kultur galic'kich Evreiv : zì zbìrok Muzeù etnografii ta hudožnògo promislu u Lvovi = Kultur der galizischen Juden : aus den Sammlungen des Museums für Ethnographie und Kunsthandwerk in Lemberg*. Red. Elżbieta Skromak, Anna Garbacz, Marek Wiatrowicz. Przekł. na j. niem. Rita Kozłowska-Raś. Stalowa Wola–Gdańsk–Lwów 2006
- Kuntoš Jaroslav: *Silver Judaica from the Collection of the Jewish Museum in Prague*. Prague 2012
- Laska Andrzej: *Medal Sprawiedliwy wśród Narodów Świata*. W: *Piękno darowane...*, s. 312
- Lebet-Minakowska Anna: *Judaizm poznać znaczy zrozumieć. Kultura i sztuka Żydów w przedwojennej Polsce*. Kraków 2008
- Lebet-Minakowska Anna: *Katalog judaików*. Cz. 1. *Tkaniny*. Kraków–Warszawa 2008
- Lewińska Barbara: *Ubiory w Polsce 1200–1795*. W: *Silva Rerum. Pamiątki akademickie...*, s. 87–88
- Lille Ludwik: *Muzeum Żydowskiej Gminy Wyznaniowej we Lwowie ul. Bernsteina 12*. Lwów 1937
- Lów Ryszard: *Pod znakiem starych foliantów. Cztery szkice o sprawach żydowskich i książkowych*. Kraków 1993
- Łepkowski Józef: *Zabytki polskie z XVII wieku*. „Chwila” 1864, nr 69, z 24 marca, s. 2
- Łopatkiewicz Tadeusz: *Kolekcja szkicowników uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nieznane rysunki S. Wypsińskiego, J. Mehoffera i innych z wycieczek z W. Łuszczkiewiczem w latach 1888–1892*. „Opuscula Musealia” 2005, z. 14, s. 41–88
- Łoziński Władysław: *Katalog wystawy zabytków starożytnych we Lwowie w r. 1894*. Lwów 1894
- Małkowska-Bieniek Ewa: *Polskie judaika jako magnes turystyczny*. „Turystyka Kulturowa” [online] 2009, nr 4, s. 28

- [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: <http://turystykakulturowa.org/ojs/index.php/tk/article/view/235>
- Mańkowski Henryk: *Falszywe monety polskie*. Poznań 1930
- Markiewicz Henryk: *Przeciw nienawiści i pogardzie*. „Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja” 2004, t. 6, s. 99–119
- Martyna Ewa: *Judaika ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie*. Warszawa 1993
- Massowa Zbigniew, Minerwa – Atena. W: *Aurea Porta Rzeczypospolitej...*, s. 29, kat. I.1
- Matwijów Maciej: Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa w 1944 roku. „Rocznik Lwowski” 1995–1996, s. 31–46
- Meyer-Heisig Erich: *Formen und Verbreitung der Schlesischen Hauben*. In: *Die Hohe Strasse. Schlesische Jahrbücher für deutsche Art und Kunst im Ostraum*. Bd. 1. Hrsg. Gustav Barthel. Breslau 1938
- Miniature-silver-Antique Silver from... [online]. [dostęp 27 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: www.waxantiques.com/miniature-silver
- Muzea Watykanu. Wstęp Paolo Dalla Torre Del Tempio Di Sanguinetto. Przedm. Deoclécio Redig de Campos. Teksty Gigetta Dalli Regali et al. Przekł. z wł. Helena Kęszyccka. Warszawa 1983
- Neuwirth Waltraud: *Lexikon Wiener Gold- und Silberschmiede und ihre Punzen 1867–1922*. Bd. A–L. Wien 1976
- Nowak Zenon Hubert: Dzieje Żydów w Prusach Królewskich do roku 1772. Charakterystyka. W: *Żydzi w dawnej Rzeczypospolitej. Materiały z konferencji „Autonomia Żydów w Rzeczypospolitej Szlacheckiej”. Międzywydziałowy Zakład Historii i Kultury Żydów w Polsce Uniwersytet Jagielloński 22–26 IX 1986*. Red. nauk. Andrzej Link-Lenczowski, Tomasz Polański. Wrocław 1991, s. 135–143
- Objektsuche künftiger Auktionen [online]. [dostęp 18 marca 2007 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.kollerauktionen.ch/en/zuerich/a142/silver-3?ppos=13>
- Olczak-Ronikier Joanna: *Korczak. Próba biografii*. Warszawa 2011
- Orłowicz Mieczysław: *Ilustrowany przewodnik po Lwowie*. Krosno 2005 (reprint wyd. 2. Lwów–Warszawa 1925)
- Pacholec Karolina: *Jankiel Adler – rysunki*. Toruń–Kraków 2013
- Pechstein Klaus, Meininghaus Heiner, Timann Ursula et al.: *Schätze deutscher Goldschmiedekunst von 1500 bis 1920 aus dem Germanischen Nationalmuseum Nürnberg*. Berlin 1992
- Piątkowska Renata: Pożegnanie z Golusem. Samuel Hirszenberg w Jerozolimie. W: *Jerozolima w kulturze europejskiej. Materiały z konferencji zorganizowanej w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie w dniach 14–17 maja 1996*. Red. Piotr Paszkiewicz, Tadeusz Zadrozny. Warszawa 1997, s. 529–539
- Piechota Maria, Piechota Kazimierz: *Krajobraz z menorą. Żydzi w miastach i miasteczkach dawnej Rzeczypospolitej*. Wrocław 2008
- Piękno darowane. Dzieła ofiarowane Uniwersytetowi Jagiellońskiemu w zbiorach Collegium Maius. Katalog wystawy zorganizowanej w Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 7 maja – 6 sierpnia 2014 roku z okazji jubileuszu 650-lecia uczelni. Red. Jolanta Pollesch, Maciej Zdanek. Kraków 2014
- Piskorz Anna: Naczynie na etrog z tacką w formie liścia. W: *Aurea Porta Rzeczypospolitej...*, s. 199
- Piskorz Anna: Warklańskie sangustiana. Blacha na czapkę grenadiera i ryngraf z herbem Pogoń Litewska ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W: *Rzemiosło artystyczne. Materiały Sesji Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki*. Red. Ryszard Bobrow. T. 2. Warszawa 2001, s. 249–272
- Piskorz Anna: *Wierni życiowemu credo. Henryk Wereszycki (1898–1990), Wacław Felczak (1916–1993)*. Katalog wystawy, Collegium Maius UJ, 13 grudnia 2005 – 15 lutego 2006. Kraków 2005
- Piskorz Anna: *Płaszcz oficerski Franciszka Xawerego Pułowskiego ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Opuscula Musealia” 2015, Vol. 23, s. 155–172
- Polski słownik biograficzny*: Pułowski Franciszek Ksawery. Hasło oprac. Marek Rostworowski. T. 29. Wrocław 1986, s. 418–421
- Polski słownik judaistyczny*: Friedman(n) Izrael z Różyńa. Hasło oprac. Jan Doktor [online]. [dostęp 30 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: [http://www.jhi.pl/psj/Friedman\(n\)_Izrael_z_Rozyna](http://www.jhi.pl/psj/Friedman(n)_Izrael_z_Rozyna)
- Przeździecki Aleksander, Rastawiecki Edward: *Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki Odrodzenia po koniec w. XVII w dawnej Polsce*. Serya 3. Warszawa–Paryż 1869
- Purim [online]. The Jewish Museum [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: www.jewishmuseum.org/collections/3786-purim-pastry-mold
- Rejduch-Samkowa Izabella: *Naczynie na etrog. Nieznane judaika w zbiorach muzealnych*. „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce” 1984, nr 3, s. 217–223
- Rejduch-Samkowa Izabella, Samek Jan: *Judaika w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. I. *Wyroby z kamienia i metali*. „Opuscula Musealia” 1997, Vol. 8., s. 107–134
- Rosenberg Marc: *Der Goldschmiede Merkzeichen*. Bd. 3. Deutschland N–Z. Frankfurt a. M. 1925
- Rostworowska Magdalena: *Śląski strój ludowy koniec XVIII – I połowa XX wieku*. Wrocław 2001
- Rostworowski Marek: Kraków. W: *Muzeum Czartoryskich. Historia i zbiory*. Red. nauk. Zdzisław Żygulski jun. Kraków 1998, s. 149–275
- Rychlewska Maria: *Hafciarstwo*. W: *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*. Red. Janina Kamińska, Irena Turnau. Wrocław 1966, s. 548–562.
- Sammlung Geh. Sanitätsrat Dr. Dormagen † Köln: und anderer Besitz; Versteigerung: Japanische und chinesische Kleinkunst: reichhaltige Netze-Sammlung, deutsche u. holländische Fayencen, Halbedelsteine, Kameen, Gemmen, Arbeiten in Gold und Silber; Möbel, Skulpturen: Versteigerung Dienstag, den 8. bis Freitag, den 11. November 1921 (Katalog Nr. 201)*. Bd. 1. Kunsthaus Lempertz edit. Köln 1921
- Schiper Ignacy: *Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich*. Kraków 1990 (reprint wyd. Warszawa 1937)
- Silva Rerum. Pamiątki akademickie ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Katalog wystawy, Collegium Ma-

- ius*, XII 1997 – I 1998. Wstępu do katalogu i biogramy Anna Piskorz. Przedm. Stanisław Waltoś. Kraków 1998
- Spice Container* [online]. The Jewish Museum [dostęp 6 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: <https://thejewishmuseum.org/collection/18520-spice-container>
- Srebro i plater. Poradnik kolekcjonera*. Konsultant John Wilson. Przeł. Bożena Mierzejewska. Miller's. Warszawa 1998
- Przeł. Bożena Mierzejewska. Miller's. Warszawa 1998
- Sucrier-son-plateau-et-son-couvercle* [online]. [dostęp 3 marca 2017 r.]. Dostępny w internecie: <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/sucrier-son-plateau-et-son-couvercle-en-5944233-details.aspx>
- Sucrier de forme ovale, son couvercle* [online]. [dostęp 3 marca 2017 r.]. Dostępny w internecie: <http://lhuillierparis.com/html/index.jsp?aff=1&ordre=2&npp=20&id=11868&lng=fr&npp=>
- Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*. Red. Michał Walicki. T. 1. Warszawa 1971
- Ślesiński Władysław: *Falszerstwa rzemiosła artystycznego*. Wrocław 1994
- Śliwa Joachim: *Mathias Bersohn (1823–1908) i jego dary dla Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2001, nr 33, s. 14
- Torah Crown* [online]. [dostęp 30 sierpnia 2016 r.]. Dostępny w internecie: <http://collections.vam.ac.uk/item/O158129/torah-crown/>
- Tuchołka-Włodarska Barbara, Świeczniki przyściennie. W: *Aurea Porta Rzeczypospolitej...*, s. 103, kat. IV.19
- Turbak Karolina: *Przedmioty kultury. Żydowskie rzemiosła artystyczne z miedzi i jej stopów*. Muzeum Miedzi w Legnicy. Legnica 2010
- Turnau Irena: *Ubiór żydowski w Polsce XVI–XVIII wieku*. „Przegląd Orientalistyczny” 1987, t. 3, s. 297–311
- Turnau Irena: *Ubiór narodowy w dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa 1991
- Unterman Alan: *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*. Przeł. Olga Zienkiewicz. Warszawa 1998,
- Versteigerung der hinterlassenen Sammlung des Herrn Emil Weinberger, Wien. Keramik, Glas, Arbeiten aus Silber, Bronze, Elfenbein, Email, Uhren, Astronomische Instrumente, Tapisserien, Skulpturen, Möbel, Gemälde usw.* Dienstag, den 22, Mittwoch, den 23, und Donnerstag den 24. Oktober. Kataloges beteiligt: Weinberger Emil, Ernst Richard, Baldass Ludwig, Kris Ernst. Wien 1929
- Viennese Judaica silver etrog box* [online]. [dostęp 6 sierpnia 2015 r.]. Dostępny w internecie: https://www.1stdibs.com/furniture/...etrog.../id-f_1152826
- Waltoś Stanisław: *Dzieje klocek drzeworytniczych, wykonanych dla Biblii Lutera z 1534*. W: *Curia maior. Studia z dziejów kultury ofiarowane Andrzejowi Ciechanowieckiemu*. Warszawa 1990, s. 58–63
- Waltoś Stanisław: *I tylko ślady po nim się ostały*. W: *Xawery Pusłowski – czas nie stracony = time restored. Wystawa, 25 czerwca – 31 sierpnia 1998, Pałac Pusłowskich, Kraków, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków 1998, s. 23–32
- Waltoś Stanisław: *Krajobraz „Wesela”*. Kraków 2000, s. 106–109
- Włodarczyk Zofia: *Rosliny biblijne. Leksykon*. Kraków 2011
- Wociór Lidia: *Kolekcja judaików we Lwowie od końca XIX do początku XXI wieku*. „Muzealnictwo” 2012, t. 53, s. 114–117
- Wystawa starych zegarów na tle wnętrza pałacu hr. Pusłowskich*. Kraków 1938,
- Żelewska Maria: *Hafty gdańskich Brygidek. Średniowieczny ornat ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku*. „Gdańskie Studia Muzealne” 1981, t. 3, s. 9–24, il. s. 303–318
- Żydzi polscy, czerwiec – sierpień 1989, Muzeum Narodowe w Krakowie*. Wystawę i katalog przygotowali Dorota Dec, Krystyna Moczulska, Marek Rostworowski, Janusz Wałek. Zarys historii Żydów polskich napisali Maurycy Horn, Jerzy Tomaszewski. Kraków 1989
- Żygułski Zdzisław jun.: *Stara kopia Szczercba*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2003, nr 49, s. 21

Druki ulotne

- [Kalendarz] 2013 | *Collegium Maius Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego = The Jagiellonian University Museum*. Wybór fotografii i teksty Grażyna Grzechnik-Correale
- 2015 | *Collegium Maius Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego = The Jagiellonian University Museum*. Wybór obiektów i teksty Maria Natalia Gajek, Grażyna Grzechnik-Correale
- Tradycja złotem tkana. Żydowska tkanina obrzędowa i strój w zbiorach polskich*. Kraków, oddział Stara Synagoga, kwiecień – czerwiec 1994 r., Nowy Sącz, Galeria Sztuki Dawna Synagoga, 12, lipiec – wrzesień 1994 r., informator o wystawie Elżbieta Długosz, s. [2]
- Żydowskie zabytki sakralne i obrzędowe ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie*, lipiec – wrzesień 1991, ul. Krupnicza 26, tekst informatora o wystawie Stanisława Odrzywolska, s. [1–12]

Prasa

- „Dziennik Dolnośląski” 1990, nr 36, z 13 listopada, s. 2

Słowa kluczowe:

- korona na Torę, naczynie na etrog, Maurycy Gottlieb, Hirsch Singer, Lubycza Królewska, Moszek (Mojżesz) Spinka, Marc Chagall, Daniela z Tennerów Gromska, Sprawiedliwy wśród Narodów Świata, Bob Dylan

Judaica in the collection of the Jagiellonian University Museum in the Collegium Maius

The collection is not large but diverse, and includes both synagogue items (candlesticks with foundation inscriptions) and objects of home worship. Among them is an exceptionally beautiful Torah crown from a private prayer room, decorated with enamel, diamonds, and a large number of pearls. There are also Shabbat candlesticks, hooks for hanging Shabbat or Hanukkah lamps, a copper baking form in the shape of a fish, Kiddush goblets, a Shabbat plate made by the Bezalel school in Jerusalem, Hanukkah lamps (including a unique stone one) and Etrog dishes. Leopoldina is represented among others by a beautiful hand-washing container with a Leviathan motif on the bottom. The showpiece of the collection of costumes is the festive yarmulke of Hirsch Singer, an innkeeper from Bronowice Małe, who was the prototype of the Jew in Stanisław Wyspiański's drama *The Wedding*. The group of everyday objects created by Jewish craftsmen includes a bowl from Lubycza Królewska, as well as razor blades produced in Kraków and Israel.

Men's tailoring from the interwar period (1923) is represented by F.X. Puśłowski's officer's coat, the word of Mojżesz (Mojżesz) Spinka, a Warsaw needle master. A number of photographs of Kraków streets, deposited in the museum photo library, document not only the architecture and genre scenes, but also the signs of well-known Jewish companies.

Among the exhibits from the Archaeological Cabinet, intended for didactic purposes, there is a cast of the famous Romanesque door from Gniezno, with the scene of "St Adalbert brings Jews with Slaves to Bolesław II", donated by Karol Beyer, as well as a cast of a medieval forged bowl, used in the synagogue in Opatowiec Świętokrzyski, donated by Mathias Bersohn. Among the numismatics from the old collection of the Jagiellonian Library are the so-called "false shekels".

A valuable collection of iconographic documents includes drawings by young painters (including Stanisław Wyspiański), students of the School of Fine Arts in Kraków, who drew the architecture of synagogues and their interiors during their stocktaking tours.

The hitherto unknown entry of Maurycy Gottlieb into the guest book of the Archaeological Cabinet of the Jagiellonian University is a small but important detail in his artistic biography.

The paintings and likenesses of famous people come mostly from the 20th century; among them are the likenesses of Bob Dylan, singer, composer, writer and Nobel Prize winner in literature (2016), drawn by Feliks Topolski, and an excellent portrait of Professor Henryk Wereszycki, painted by Jacek Rykała, commissioned by the museum for the gallery of contemporary professors' portraits.